

**PANORÀMICA
DE L'ESQUERRA NACIONAL**

1868–2006

SANTIAGO IZQUIERDO

Barcelona, maig 2010

Biblioteca de Catalunya. Dades CIP

Izquierdo Ballester, Santiago

Panoràmica de l'esquerra nacional, 1868-2006. – 2a ed.. – (Biblioteca de l'Esquerra Nacional)

Bibliografia. Índexs

ISBN 9788461389957

I. Fundació Josep Irla II. Títol III. Col·lecció: Biblioteca de l'Esquerra Nacional

1. Partits d'esquerra – Catalunya – Història 2. Partits polítics – Catalunya –

Història 3. Catalunya – Política i govern

329.17(467.1)*1868/2006"

Primera edició abril 2008

Segona edició (revisada i ampliada) maig 2010

Fotografia de coberta:

Esparreguera, 6 de desembre de 1931. Visita de Francesc Macià.

JOSEP MARIA SAGARRA / ARXIU HISTÒRIC DE LA CIUTAT DE BARCELONA

Dipòsit legal: B-23.320-2010

ISBN: 978-84-613-8995-7

PANORÀMICA
DE L'ESQUERRA NACIONAL
1868-2006

SANTIAGO IZQUIERDO

SUMARI

Una consideració prèvia	9
Introducció: la tradició de l'esquerra a Catalunya	11
Els precedents.....	25
El Sexenni Revolucionari (1868-1874).....	31
El fracàs de la Primera República.....	35
El «catalanisme progressiu» de Josep-Narcís Roca i Ferreras	39
El liberalisme de Valentí Almirall i els orígens del catalanisme polític	47
La crisi de final de segle i la primera victòria electoral del catalanisme.....	57
El doctor Martí i Julià i la Unió Catalanista.....	61
El liberalisme democràtic de Gabriel Alomar	71
El Centre Nacionalista Republicà.....	77
Nacionalisme i societat civil	83
De la Solidaritat Catalana a la Unió Federal Nacionalista Republicana (1906-1910).....	87
El pensament nacionalista i republicà de Pere Coromines....	93
El fracàs de l'esquerra catalanista i el retrocés republicà.....	99
Antoni Rovira i Virgili: democràcia i liberalisme.....	103
El Bloc Republicà Autonomista i el Partit Republicà Català.....	113

La radicalització del catalanisme: la Federació	
Democràtica Nacionalista de Francesc Macià.....	119
La crisi i renovació del nacionalisme català.....	125
Les polèmiques amb el socialisme espanyol.....	135
El socialisme catalanista: Rafael Campalans	
i Manuel Serra i Moret.....	141
La Unió Socialista de Catalunya.....	151
La Confederació Nacional del Treball	
i el sindicalisme de Salvador Seguí.....	155
La fundació d'Esquerra Republicana de Catalunya.....	159
El valencianisme i l'esquerra nacionalista a Mallorca.....	165
El revolucionarisme de Joaquim Maurín.....	171
La proclamació de la Segona República.....	177
La Generalitat republicana i l'Estatut d'Autonomia.....	181
Els Fets d'Octubre de 1934.....	187
El Partit Obrer d'Unificació Marxista.....	189
Andreu Nin: un intel·lectual revolucionari.....	191
El Partit Socialista Unificat de Catalunya	
de Joan Comorera.....	195
El drama de la Guerra Civil.....	203
L'exili i la clandestinitat (1939-1950).....	205
El nou socialisme.....	217
El moviment obrer a la dècada dels seixanta.....	221
L'esquerra d'alliberament nacional.....	223
L'Assemblea de Catalunya.....	229
La restauració de la Generalitat de Catalunya.....	233
L'etapa democràtica: 1977-2003.....	237
Els governs tripartits d'esquerra.....	263

Índex onomàstic.....	267
Índex d'organitzacions.....	281
Índex de publicacions.....	291
Bibliografia bàsica.....	293

UNA CONSIDERACIÓ PRÈVIA

Abans de començar, cal fer un advertiment previ: definir què és esquerra nacional o nacionalista pot arribar a ser una qüestió complexa i delicada. Si bé podem acceptar que esquerra nacional fa referència a totes les persones i organitzacions que des d'una perspectiva socialment d'esquerres han afirmat el caràcter nacional del poble català, d'entrada, no tots els components de l'«esquerra nacional» acceptaven un projecte «nacionalista» en el sentit estricte que pot tenir la definició teòrica. Però el problema és com anomenar d'altra manera la continuïtat sociopolítica objecte d'aquestes pàgines. Dir «esquerra catalana» a seques planteja, també, alguns inconvenients. Parlar d'«esquerra catalanista» em sembla que té un sentit més reduccionista encara. «esquerra regionalista» (o «autonomista») és probablement més correcte, però deixa de banda el sector separatista o ultracatalanista. Accepto, doncs, la possible in-correcció d'«esquerra nacional» o «nacionalista».

INTRODUCCIÓ: LA TRADICIÓ DE L'ESQUERRA A CATALUNYA¹

Hi ha tants conceptes de nació i tants nacionalismes com casos concrets. En aquest sentit, segurament és possible reduir les diverses concepcions sobre nació a dues grans maneres d'entendre-la. La primera d'aquestes dues grans matrius de pensament està configurada pels revolucionaris liberals americans i francesos. És a dir, deriva d'un conjunt de persones que va des de Thomas Jefferson a Alexander Hamilton, des d'Emmanuel Joseph Sièyes a Jean Antoine de Condorcet o Benjamin Constant de Rebecque. L'altra gran matriu està configurada pels contrarevolucionaris francesos i alemanys —entre nosaltres amb més influència directa dels francesos—, des de Joseph de Maistre a Friedrich Karl von Savigny.

En la primera matriu, la nació és considerada com una agrupació d'individus lliures i iguals que posseeixen uns drets in-

1 Per a la redacció d'aquestes pàgines introductòries hem utilitzat, abastament, els treballs d'Isidre Molas «La tradició d'esquerra a Catalunya i «Identitat i formes del nacionalisme: les matrius del pensament polític català contemporani», recollits tots dos al seu llibre *Les arrels teòriques de les esquerres catalanes*, Barcelona, Edicions 62, 2001, p.7-22 i 23-37, respectivament. També ens ha estat útil la «Introducció» d'Albert Balcells, que obre el volum —a cura d'ell mateix— *El pensament polític català. Del segle XVIII a mitjan segle XX*, Barcelona, Edicions 62, 1988, p.5-11.

herents a la condició humana, encara que la seva declaració i reconeixement només sigui realitzat dins d'un determinat àmbit territorial. Aquests individus lliures i iguals en drets s'autogovernen conjuntament mitjançant un sistema polític basat en un estat, organitzat d'acord amb la regla de la divisió de poders, requisit considerat indispensable per a la convivència en llibertat. Han decidit viure plegats a partir dels acords convinguts en un pacte o contracte lliurement establert que anomenen Constitució.

L'altra gran matriu de pensament, la contrarevolucionària, té una concepció diferent. La nació seria ara una comunitat natural, històricament formada, articulada al voltant d'un dret sorgit amb el pas del temps, d'una llengua que l'identifica i d'una comunitat forjada en la història, definida a vegades com a raça. Aquesta nació és un producte que la naturalesa, al llarg de la història, o Déu per sobre de la naturalesa, ha configurat a través d'una Constitució pròpia, particular. Cada nació té la seva constitució natural, que es troba expressada en la seva història.

Des del seu mateix naixement, el catalanisme ha contingut totes dues concepcions, que han donat origen a les primeres formes modernes d'explicació de la identitat dels catalans com a nació. A Catalunya el catalanisme ha estat formulat de maneres diferents i això ha fet que fos, al mateix temps, un espai compartit i un espai conflictiu.

Tots dos corrents troben el punt d'arrencada en les conseqüències del fracàs de les dues grans estratègies polítiques del període 1868-1874: el fracàs dels revolucionaris del 1868 i del 1873 i el dels contrarevolucionaris que, després d'haver con-

figurat un bloc catolicotradicionalista, base civil de l'alçament carlí, perdé en els camps de batalla enfront de l'exèrcit fidel a Alfons XIII. Aquest doble fracàs afectà els dos grans moviments populars de Catalunya: el bloc catolicocarlí i els republicans —moviment més ampli que el federalisme.

Els uns tenien com a enemic la revolució, el liberalisme, el laïcisme, la Internacional i la Comuna de París. I temien l'acció descordada dels revolucionaris. Els altres tenien com a enemic la contrarevolució, l'aliança entre el Tron i l'Altar, el clericalisme. I temien la victòria dels sectors més reaccionaris i retrògrads.

L'Estat espanyol ha esdevingut històricament una superestructura aliena a la societat i ha fomentat una consciència nacional espanyola retardatària, ineficaç i impotent a les zones més dinàmiques d'aquesta societat al segle XIX i primera meitat del segle XX, és a dir, a Catalunya i al País Basc. I, al revés, en aquestes zones, les reaccions contra la política coercitiva i repressiva desenvolupada des de l'Estat en nom de la nació espanyola contra una ideologia nacional espanyola sentida com estranya i contra unes polítiques sovint contràries als sectors més actius i dinàmics de la població, finalment quallen en la formulació de projectes d'autonomia política i en la cristallització d'una consciència nacional pròpia, definida sobretot per oposició a l'artificiosa consciència nacional espanyola. Si a Espanya hi ha hagut algun nacionalisme modern i poc sectari, ha estat el nacionalisme català.

Un dels trets comuns més rellevants dels pensadors de la nostra esquerra és la coincidència en atorgar a l'Estat un estatut teòric relativament marginal; encara que caldria subratllar que

aquesta característica és compartida per la gran majoria dels pensadors catalans, siguin de dreta o d'esquerra. No és que no tinguin present el tema de l'Estat, però el seu tractament esdevé en certa manera extern; és més una crítica o una denúncia que un centre de propostes explicatives o legitimadores. En gairebé tots els casos hi apunta més aviat una concepció civil de la política que una concepció estatal de la política.

En el nostre corrent esquerrà resulta visible l'afirmació del predomini de la societat sobre l'Estat. L'èmfasi posat a definir la societat és superior al posat a definir l'Estat, vist en general com un perill que cal limitar o un enemic que cal abatre. En parlar de política atorguen a l'Estat un estatut teòric d'un pes relatiu, fins al punt que el subordinen a la societat. En el fons hi batega un cert alè antiestatal. La desconfiança envers l'estatisme sorgida del vuitcents, amb pensadors clau com Thomas Jefferson, Mikhaïl Bakunin, Karl Marx, Herbert Spencer o John Stuart Mill, és un dels components bàsics del pensament polític català contemporani.

Els nostres pensadors se situen en la perspectiva de la configuració d'un poder estatal que ha de difondre's i organitzar-se en diferents nivells territorials. La concentració de poder estatal en un únic centre que té el monopoli de l'ús legítim de la força, de la representació nacional i de la creació del dret resulta així relativitzada. Es tractaria, en definitiva, d'aconseguir una societat autogovernada amb tants nivells de govern com es vulgui.

Les esquerres catalanes han fet seu el programa democratitzador, regeneracionista i autonomista. Valentí Almirall i Salva-

dor Seguí representen els seus reptes. El primer simbolitza la dificultat de relació amb el catalanisme. No era senzill combinar un programa de reforma social per a Espanya amb la direcció d'un moviment interclassista per a l'autogovern. Quan el federalisme menystenia les especificitats nacionals era difícil. I si el catalanisme el dirigien interessos conservadors, la tasca esdevenia gairebé impossible. Seguí, per la seva banda, encarna el repte d'aconseguir una base obrera. Aquest objectiu era essencial per a qualsevol força política d'esquerres dels inicis del segle xx, i el seu assassinat el va fer molt difícil. Ell era qui tenia relacions amb personalitats del catalanisme republicà i federal.

Entre Almirall i Seguí hi ha altres peces clau del mosaic de les esquerres catalanes. Gabriel Alomar, Rafael Campalans i Manuel Serra i Moret proposen síntesis entre socialisme i nacionalisme, que mantenen la insistència en la democràcia i en la regeneració política i cultural. Antoni Rovira i Virgili recuperà Francesc Pi i Margall per al catalanisme. Els revolucionaris —Andreu Nin, Joaquim Maurín— s'acosten, si més no tàcticament, a aquestes posicions. La desfeta de la Guerra Civil va impedir que es formés aquest mosaic comú de totes les esquerres catalanes.

Una idea també present en la tradició de l'esquerra catalana, herència del corrent il·lustrat i comuna a molts altres sectors d'altres països, és que la llibertat de la persona és l'única font de legitimitat política. La tradició de l'esquerra ha partit de la llibertat individual. Pi i Margall, Almirall, Rovira i Virgili o Serra i Moret se situen en un mateix camp, davant per davant dels defensors de l'ordre, de la nació natural, de la propietat o de la

religió. Són liberals en el sentit d'ésser partidaris de la llibertat i de la raó individuals. És a dir, dels drets de la persona. El poder només es legitima per la llibertat individual. A partir d'això s'edifica la resta: Catalunya com a nació necessita un poder polític propi i establir llaços federals amb d'altres comunitats nacionals, en la mesura que els catalans així ho vulguin. La llibertat nacional és un dels aspectes de la llibertat.

Des de la Renaixença ha existit a Catalunya una tendència de pensament social, polític i cultural en la qual l'esquerranisme —entès com a voluntat de satisfacció de les necessitats de les classes populars—, el republicanisme i el catalanisme formaven un bloc indestruïble. En el seu si comptem amb línies ideològiques distintes que van de l'anarquisme al marxisme o el radicalsocialisme, de l'independentisme al federalisme o l'autonomisme. I, com veurem, amb una història política de grups i grupuscles, de dissidències i convergències, en un teixir i desteixir constants, especialment evident durant les tres primeres dècades del segle xx.

Aquesta riquesa de matisos i aquesta varietat de tendències, corrents i projectes, es deuen en gran part al pluralisme i la diversitat del pensament dels nostres teòrics de l'esquerra. I, això, malgrat la freqüència d'episodis tràgics i traumàtics i malgrat unes estructures polítiques que han frenat i limitat el desenvolupament ideològic de Catalunya. Certament, el pensament de les esquerres de Catalunya ha hagut de fixar el seu rumb enmig de conjuntures difícils. D'una banda, les esquerres catalanes s'han relacionat amb les seves homònimes espanyoles, i aquestes no sempre han admès les reivindicacions catalanistes. D'altra banda, quan el catalanisme ha estat dominat per orientacions

conservadores, les esquerres catalanes han estat acusades de plantejar reivindicacions contràries a l'interès nacional. Sempre han hagut de compartir l'espai polític del catalanisme i, per les dificultats amb els seus homòlegs espanyols, els seus dirigents s'han cregut sovint obligats a crear organitzacions polítiques autònomes o independents. Per les raons que sigui, en comptes de treballar en el si de partits espanyols d'estructura federal, les esquerres catalanes prefereixen crear un partit propi.

Encara hi ha una altra variable fonamental que ha impedit el desenvolupament «normal» d'un pensament d'esquerres, d'uns partits i d'una vida associativa legal (sindicats, entitats cíviques i culturals) d'aquest color polític: la manca de llibertats i de períodes democràtics en molts moments de la nostra història. La simple possibilitat de crear forces polítiques i que aquestes forces puguin difondre la seves idees, resulta fonamental. I a Catalunya això no ha estat sempre possible —d'ençà, ja, de mitjan del segle XIX, període que marca l'inici del nostre llibre.

La receptivitat del pensament català i la seva sintonització —amb algun retard— respecte al pensament occidental coetani, és un fenomen interessant. L'esquerra catalana tingué un especial deute envers el pensament polític i social de Proudhon, considerat com el gran promotor europeu del federalisme modern. També van ser coneguts i estudiats Herbert Spencer, Alexis de Tocqueville, John Stuart Mill, Mikhaïl Bakunin, Piotr Kropotkin, Pierre Besnard, Jean Jaurès o Otto Bauer, entre altres.

No es tracta generalment d'una mimesi de l'estranger. Els escriptors polítics catalans anaren comptant amb una tradició pròpia, molt prima inicialment però desenvolupada a cada ge-

neració. Antoni Rovira i Virgili i Carles Pi i Sunyer, dos escriptors polítics la influència dels quals ha sobreviscut a través de formulacions posteriors, foren potser els que més elaboraren el seu ideari a partir de la seva veta autòctona, tot i la seva atenció a l'exterior. És natural que fos així perquè es trobaren ja amb una doctrina nacionalista, primària però reconeguda, i amb un sistema català de partits ja constituït i al marge de l'espanyol.

El valor d'algun dels escriptors polítics que aquí s'estudien rau en el fet que intentaren —i, de vegades, aconseguiren— de convertir en un projecte o en una teorització plausibles per a la realitat catalana del moment, les influències del pensament polític europeu. De fora prengueren allò que els convenia per respondre, cada un des del seu angle i des del seu camp polític i ideològic, a les aspiracions, necessitats i contradiccions de la societat catalana del seu temps. No foren mers repetidors de clixés exteriors. Fins i tot els menys creatius, els que reproduïren amb menor grau de reelaboració personal el discurs del respectiu corrent mundial a què s'adscrivien, entraren sovint en confrontació declarada o latent amb directrius foranes que no encaixaven amb el diàleg que aquests autors mantenien amb la realitat catalana. Aquest fou el cas d'Andreu Nin en relació amb el trotskisme i de Joan Comorera en relació amb l'estalinisme.

El pensament de l'esquerra catalana no deriva d'una successió d'esquemes universals i cosmopolites importants a partir de llibres en anglès o en francès i trasplantats per persones llegides. Això, en part, és degut al pes tan relatiu que tingué el medi universitari català en la formació de l'elit política es-

querrana. El nostre pensament polític es troba connectat molt fortament amb l'acció política, el periodisme i els moviments populars i resulta poc independent del seu temps. A Catalunya, els grans corrents ideològics europeus penetren tard i amb poca intensitat.

Hi ha, doncs, una escola catalana de pensament polític? No. Ara bé, l'escassa projecció exterior del pensament polític català i el seu modest grau d'originalitat no ens han de portar a menysprear-lo. Resulta inútil buscar en els escrits d'uns homes que visqueren en una societat molt diferent a la nostra, respostes concretes als problemes d'avui. Però també seria un empobriment evident prescindir de les seves obres. Algunes poden, amb justícia, considerar-se clàssiques, en el sentit que, de vegades, en llegir-les, ens sorprèn la seva vigència i fins i tot descobrim la font d'un lloc comú que encara s'empra útilment en alguns discursos polítics actuals.

La major part del pensament polític català, fins i tot quan es publica en forma de llibre, està format per articles i discursos en què la teorització està condicionada —i fins i tot limitada— per la pràctica política quotidiana, en veure's determinada per la controvèrsia doctrinal o la tasca conjuntural d'alliçonar l'afiliat o atreure l'elector. Són excepcionals els llibres concebuts inicialment com a tals i amb l'aspiració plausible d'esdevenir tractats, com per exemple: *Las Nacionalidades*, de Pi i Margall; *Lo Catalanisme*, d'Almirall i el bloc format per *El principi de les nacionalitats* i *Nacionalisme i federalisme*, de Rovira i Virgili.

Una de les qüestions que vam haver de resoldre quan ens plantejàvem quina havia de ser la nòmina dels pensadors que volí-

em incloure en aquest estudi, va ser si la catalanitat dels autors havia de justificar la seva inclusió en un llibre de pensament polític català. I això suposa que no n'hi ha prou d'haver nascut i haver-se format als Països Catalans, sinó que cal haver reflexionat sobre la problemàtica general des de la perspectiva concreta de la realitat catalana. Potser algú es preguntarà si es justifica en funció d'aquest criteri que figuri aquí un autor com Francesc Pi i Margall, que visqué fora de Catalunya des de l'acabament de la seva carrera, encapçalà un partit espanyol i utilitzà sempre el castellà, fins i tot quan ja es publicaven assaigs en llengua catalana. Al marge que Pi i Margall no perdé mai el contacte amb Catalunya, on tingué més seguidors que enlloc, i adoptà una posició receptiva envers el catalanisme, especialment al final de la seva vida, cal recordar que Pi és l'autor que ha tingut un radi més ampli d'influència a Catalunya.² El seu federalisme ho impregna tot, fins al punt que no sembla exagerat situar Pi a l'inici de la genealogia de les esquerres catalanes. I quin era, aquest federalisme? A l'inici del llibre segon de *Las Nacionalidades*, una de les seves obres fonamentals, escrivia:

2 La figura i l'obra de Pi i Margall disposa ja d'un seguit d'estudis importants, entre els quals convé destacar: MOLAS, Isidre: *Ideario de Pi y Margall*. Madrid, Península, 1966; MOLAS, Isidre (ed.): *Francisco Pi y Margall y el federalismo*. Barcelona, Institut de Ciències Polítiques i Socials, 2002; JUTGLAR, Antoni: *Pi i Margall y el federalismo español*. Madrid, Taurus, 1975, 2 vols.; CASASSAS, Jordi; GHANIME, Albert: *Homenaje a Francesc Pi i Margall. Intel·lectual i polític federal, 1824-1901*. Barcelona, Generalitat de Catalunya-Departament de la Presidència, 2001. Vegeu també «Francesc Pi i Margall i la revolució democràtica» i «Francesc Pi i Margall: democràcia i federalisme», d'Isidre Molas, textos que va aplegar en el seu llibre *Les arrels teòriques...*, *op. cit.*, p.39-57 i 59-73, respectivament. I, finalment, CAMINAL, Miquel: «Francisco Pi y Margall. El federalismo como ideología», dins ANTÓN, Joan; CAMINAL, Miquel (coords): *Pensamiento político en la España contemporánea (1800-1950)*. Barcelona: Teide, 1992, p. 245-284.

«La federación es un sistema por el cual los diversos grupos humanos, sin perder su autonomía en lo que les es peculiar y propio, se asocian y subordinan al conjunto de los de su especie para todos los fines que les son comunes. Es aplicable, como llevo dicho, a todos los grupos y a todas las formas de gobierno. Establece la unidad sin destruir la variedad, y puede llegar a reunir en un cuerpo la humanidad toda sin que se menoscabe la independencia ni se altere el carácter de naciones, provincias ni pueblos. Por esto, al paso que la monarquía universal ha sido siempre un sueño, van preparando sin cesar la federación la razón y la Historia».³

Des dels anarquistes fins a l'esquerra nacionalista catalana, sense excloure el nacionalisme conservador, que prengué moltes idees bàsiques de Pi i Margall, encara que en rebutgés per esquerrà el llegat global, ben pocs han estat a la Catalunya del darrer quart del segle XIX i primera meitat del segle XX els que no hagin rebut la influència del pensament pimargallià en les seves diferents facetes i en les seves diverses interpretacions. La influència i el prestigi de Pi i el republicanisme federal a Catalunya foren molt persistents. Pi fou un dels grans pensadors catalans del segle XIX i té força sobrada per resistir amb èxit la comparació amb els grans constructors d'idees polítiques de l'Europa de l'època.

Per sota de les diferències existents i amb independència de la consciència que en tinguessin, trobem un gruix de polítics (des de Valentí Almirall fins a Manuel Serra i Moret, des de Pere Corromines fins a Rafael Campalans, des de Gabriel Alomar fins a

3 PI I MARGALL, FRANCESC: *Las Nacionalidades*. Madrid: Imprenta y Librería de Eduardo Martínez (sucesor de Escribano), 1877.

Salvador Seguí, des de Joan Montseny “Federico Urales” fins a Antoni Rovira i Virgili) que entronquen amb els escrits de Pi i Margall. I, en tots ells, hi batega la tradició política de l'esquerra catalana. En el camp de l'esquerra, la voluntat teoritzadora de Pi, la seva longevitat i la seva influència doctrinària directa en els rengles republicans i anarquistes li atorguen el lloc indiscutit de líder intel·lectual.

Pi, que se situa en la cruïlla entre democràcia i revolució social, constitueix un dels punts de referència obligada en la història del pensament polític català contemporani. Quines són les característiques del seu pensament polític? D'entrada cal assenyalar que Pi i Margall és, alhora, un demòcrata radical, un promotor del progrés material i moral de la classe treballadora i un convençut de les virtuts de la distribució territorial del poder. Dit amb altres paraules, filosòficament és un anarquista, políticament un demòcrata, socialment un reformista.

Pi evoluciona des de posicions d'un cert doctrinarisme a la presa en consideració de la realitat plural d'Espanya, fruit de la història. En funció d'això, propugna explícitament un federalisme que tingui en compte els sentiments d'identitat dels antics regnes hispànics i, a més, destaca les coincidències amb el moviment catalanista que està promovent Almirall, considerat el representat de Pi a Catalunya.

El 1877, Pi publicarà *Las Nacionalidades*, fonament de les doctrines federals. En aquesta i altres obres anava exposant el seu ideari i el seu projecte polític. La nombrosa producció pimargalliana està formada per un seguit de títols, d'entre els quals convé esmentar: *La reacción y la revolución* (1854), *La*

República de 1873. Apuntes para escribir su historia (1874), *Historia general de América* (1888), *Las luchas de nuestros días* (1890) o *Historia de España en el siglo xix* (1901), escrita en col·laboració amb el seu fill, Francesc Pi i Arsuaga.

La reacción y la revolución és, juntament amb *Las Nacionalidades*, el més interessant de la producció de Pi i Margall. En el primer d'aquests llibres sotmet a crítica els pilars de l'Antic Règim: la monarquia, el cristianisme i la propietat. I hi esbossa la solució política: un règim basat en homes lliures, sota unes formes polítiques democràtiques, un règim antiobscurantista i reformador, en una paraula, l'esquema polític de la revolució burgesa, l'alternativa a l'Antic Règim. Per Pi tot poder és opressió; és així com arriba a coincidir en la seva arrel amb la doctrina anarquista. I, continua Pi, mentre no sigui possible arribar a les formes polítiques que facin possible la sobirania individual, cal crear aquelles que hi siguin més properes i que gradualment ens permetin assolir el nou règim. Aquestes formes polítiques que podran evolucionar fins a l'anarquisme es concreten en el règim democràtic, en la federació. Però, malgrat que anuncia la federació, encara no en desenvolupa la idea. Es limita a assenyalar la meta i el camí per on cal anar: la sobirania individual i les llibertats democràtiques. Per aquesta raó, el llibre pot ésser qualificat ideològicament d'anarquista i políticament de reformista.

A *Las Nacionalidades*, Pi assolí la maduresa del seu pensament. El tema central del llibre és la federació. Pi aprofundeix en les idees d'autonomia i federació com a elements vertebradors de les nacions d'Europa i cerca en la història i en el model centralista l'origen dels problemes d'Espanya. Hi critica els cri-

teris clàssics de formació de les nacions i admet només com a vàlid el lliure consentiment, és a dir, el pacte entre els pobles. Analitza després allò que representa la idea de federació en la teoria i en la pràctica i, finalment, intenta esbossar l'aplicació possible de la idea a Espanya.

Avui encara ens movem a partir de molts dels paradigmes de Pi i Margall: la democràcia entesa, alhora, com a democràcia política i social; la democràcia entesa com un conjunt d'institucions polítiques i com un procés històric; la concepció de l'ordre polític i l'autoritat basats en la llibertat, expressada en el federalisme; la defensa de la sobirania individual; l'oposició al desordre moral encarnat per la conjunció Monarquia-Església-Exèrcit-Riquesa. No afirmem que el pensament de Pi sigui actual, sinó que moltes de les seves formulacions són encara sobre la taula: el predomini de la societat sobre l'Estat; la llibertat de cada persona enfront de la societat; el federalisme polític com a criteri per unir en la llibertat; el federalisme econòmic i social com a via per aconseguir més justícia social; el rebuig de l'Estat entès com a força; la importància de la cultura per a la formació de ciutadans; o la necessitat d'assumir la ciutadania com la via per esdevenir plenament persones.

ELS PRECEDENTS

El particularisme català anticoncentralista es manifestà ja en els motins i aixecaments populars del 1835-1836 i 1840-1843 alhora que, en el camp, les classes populars rurals, emparades pel fenomen carlista, reivindicaven la devolució dels antics furs i el manteniment de les lleis tradicionals catalanes. Abans, doncs, de l'aparició d'un catalanisme conservador amb la creació de la Lliga Regionalista el 1901, les classes populars catalanes ja havien posat els fonaments del desvetllament nacional de Catalunya.

D'altra banda, l'existència del fet diferencial s'evidenciarà mitjançant diverses formulacions doctrinals: el 1849, Tomàs Beltran i Soler reclamava una entesa entre liberals i carlins catalans per instaurar la Diputación General del Principado de Cataluña; el 1854, el progressista Joan Baptista Guardiola —autor del *Libro de la democracia* (1850) i considerat un dels pioners del federalisme republicà— proclamava des del *Diario de Barcelona* l'existència a Espanya de diverses nacionalitats; i el 1860, Joan Cortada, a *Cataluña y los catalanes*, feia referència a la pàtria catalana.

Les tendències democràtiques, federalistes o foralistes, sorgides del poble i unides a l'acció cultural dels professionals

liberals i dels intel·lectuals, havien convergit configurant un polivalent particularisme català —gestat bàsicament des de l'esquerra popular—, que acollia des del regionalisme autonomista fins al separatisme emocional, passant pel nacionalisme cultural i historicista. Tots plegats van posar, al segle XIX, els fonaments del desvetllament nacional de Catalunya. Josep Termes és molt clar, en aquest sentit:

«sabem com, a partir de la pervivència de la llengua i la catalanitat, especialment viva entre el poble, s'articula un catalanisme literari intel·lectual al segle XIX, de base menestral i professional de classe mitjana, format per metges, advocats, professors universitaris, farmacèutics, arquitectes, etc., que crea una cultura nacional. Que, en una segona etapa, ja al començament del segle XX, el catalanisme es bifurca en un corrent polític, possibilista pragmàtic, moderat o conservador, accidentalista en definitiva i, en un altre corrent d'esquerra, democràtic i republicà. I com, en un tercer moment, sobretot a partir de la Guerra Europea i amb el punt àlgid en la proclamació de la República el 1931, neix un catalanisme radical i proletari que posa els drets de Catalunya al costat o per sobre de les reivindicacions socials, culminant així un procés evolutiu d'un centenar d'anys. Tot plegat configura un catalanisme variat i plural que representa i motiva el conjunt de classes i d'ideologies del poble de Catalunya, i es converteix en símbol identificador i eix de les seves reivindicacions».⁴

4 TERMES, Josep: *La catalanitat obrera. La República Catalana, l'Estatut de 1932 i el Moviment Obrer*. Catarroja, Afers, 2007, p. 329-330. En la mateixa línia de defensa de la base popular del catalanisme s'inscriu el seu llibre: *Les arrels populars del catalanisme*, Barcelona, Empúries, 1999. Aquesta és, també, la tesi de fons de la seva ambiciosa *Història del catalanisme fins al 1923*, Barcelona, Pòrtic, 2000, que tan útil ens ha estat per a la redacció d'aquest llibre.

La lluita per l'alliberament popular, la conquesta de les llibertats fonamentals i el dret d'autodeterminació dels pobles, tenen el federalisme com el millor instrument polític per a transformar l'antiga unitat imposada en una nova unitat més forta i durable, atès que es basa en el lliure consentiment de la població. A Catalunya la base social del federalisme fou bàsicament popular. La primera manifestació es va produir al voltant del 1849 amb la creació del Partit Democràtic, dirigit per Narcís Monturiol i Abdó Terrades, entre d'altres.

Abdó Terrades, republicà, demòcrata i socialista, fou un veritable home d'acció que va prendre part en bona part dels moviments polítics i revolucionaris que s'esdevingueren a Catalunya entre 1830 i 1850. Partidari de l'ús de la força per aconseguir el poder, durant el decenni del 1840 fou elegit diverses vegades alcalde de Figueres, però el seu nomenament fou anul·lat en cadascuna de les cinc ocasions. Terrades va ser autor de *La Campana* (1842), que esdevingué un autèntic himne revolucionari. L'altre dirigent del Partit Democràtic, l'inventor i polític Narcís Monturiol, va ser un dels introductors a Catalunya de les teories comunistes d'Étienne Cabet, que va difondre a través de les pàgines de *La Fraternidad* (1847). Abans havia col·laborat amb *El Republicano*, periòdic de caràcter republicà federal que aparegué a Barcelona el 1842, un dels impulsors del qual era Terrades.

El 1868 el Partit Democràtic canvià el nom i passà a dir-se Partit Republicà Democràtic Federal (PRDF), hegemònic a Catalunya fins a la fi del període revolucionari (1873), el programa i les actuacions del qual foren un avenç de la formulació

política del federalisme.⁵ El PRDF, associació política d'abast espanyol, amb una especial força i influència als Països Catalans, volgué ésser la concreció organitzativa del federalisme i del republicanisme. Trigà, però, a convertir-se en un veritable partit polític, i inicialment fou sols un moviment que hom pretengué fonamentar en la teoria del pacte de Pi i Margall. En qualsevol cas, a l'Estat espanyol la primera formulació doctrinal acurada del republicanisme federal fou la de Pi, artífex principal del PRDF.

Un dels membres més actius del partit serà Baldomer Lostau. D'ideologia republicana federal —fins a l'extrem de participar en diverses insurreccions federals durant el període amb l'objectiu de proclamar un Estat català—, Lostau va formar part també dels primers nuclis obrers catalans adscrits a la Primera Internacional, i el 1877 s'uní als intents d'organitzar un sindicalisme reformista a Barcelona, tot oposant-se a les actituds apoliticistes del moviment obrer. Lostau també serà un dels primers inscrits, el 1880, en el Primer Congrés Catalanista. Un altre dels membres significats del PRDF fou Antoni Feliu i Codina, fundador del setmanari *La Barretina* (1891) i que va publicar a *El Diluvio* unes inacabades «Memorias de un veterano de la República».

5 Potser es podria veure —amb totes les prevencions que calgui— un precedent embrionari del federalisme posterior en el pensament de l'escriptor i polític Antoni Puigblanch, autor d'algunes obres de filosofia, sobre la llengua catalana i alguna composició literària que el presenten com un precursor de la Renaixença. En el conjunt de textos que es recullen en *Opúsculos gramático-satíricos* (1828), es troba *La regeneración política de España*, obra en què Puigblanch dividia l'Estat espanyol en tres estats independents: Celtibèria, Hispània Oriental i Occidental.

El programa del PRDF fou aprovat el 22 de juny de 1894 i tingué un alt contingut de reformisme social, preconitzava determinades formes de propietat col·lectiva i pretenia l'aprofundiment del règim democràtic i federal. Fins ben entrat el segle xx es convertí en un dels referents del pensament polític d'esquerres a Catalunya.

EL SEXENNI REVOLUCIONARI (1868-1874)

La represa de la consciència nacional catalana en la segona meitat del segle XIX és un fenomen complex, i té molt menys a veure amb la Renaixença dels intel·lectuals jocfloralistes que amb la vitalitat d'una cultura popular catalana, menyspreada per aquells, que recollirà un grup d'escriptors i pensadors d'idees democràtiques, com Josep Anselm Clavé, Frederic Soler "Serafí Pitarra", o Valentí Almirall, que seran capaços de recollir la llengua i la saviesa del poble i usar-les per expressar temes i sentiments que aquest poble podia sentir com a propis.

Entre el 1860 i el 1868 la societat catalana va experimentar un seguit de canvis de conseqüències transcendents, fins al punt que en aquests anys va tenir lloc el procés de conscienciació que durà des de l'entusiasme espanyolista del 1860 —desfermat com a reacció «patriòtica» davant la guerra d'Àfrica del 1859-1860—, fins a la reivindicació d'una nacionalitat catalana als manifestos federals del 1868.

La guerra havia servit per mobilitzar el conjunt de la societat catalana en un sentit clarament «nacionalista». Aquest nacionalisme no podia tenir en aquells primers moments altre terme d'aplicació que *nació espanyola*. En l'esclat nacionalista del

1860 es va produir un ràpid procés d'invenció d'unes tradicions caracteritzadores. Si els fonaments sobre els quals es construeix una nació són les formes de vida comunes, les tradicions i els costums compartits o la llengua pròpia, és clar que els homes que ara s'esforçaven per recuperar els signes de catalanitat, tot i que creguessin sincerament que ho estaven fent dins d'unes coordenades espanyoles, estaven preparant el terreny per a un desvetllament nacional català que molt aviat entraria en conflicte amb el projecte d'una nació espanyola, mal fonamentat al llarg del segle per uns polítics que s'havien limitat a construir un estat centralitzat.

S'arribava així al setembre de 1868, moment en què s'iniciava una revolució que marcarà l'inici d'una nova etapa històrica, la de la llarga lluita per la democratització a Espanya i per assolir un règim de llibertats: el Sexenni Revolucionari o Democràtic. L'«oferta» dels nous governants era molt àmplia: l'exercici dels drets individuals i col·lectius, és a dir, de les llibertats d'expressió, d'associació o de manifestació; la participació política amb sufragi universal masculí; i la transparència de les eleccions. Qüestions, totes elles, que suposaven acabar amb el predomini de la política dels notables, amb el poder dels cacics i les actituds clientelars i amb el frau electoral.

El Sexenni començà amb el destronament d'Isabel II i fou una etapa decisiva en la història del segle XIX català i espanyol, atès que constituí l'intent més important d'establir un sistema polític democràtic i de descentralitzar l'Estat. I, a més, s'hi produí el primer debat polític obert sobre el lloc de Catalunya i dels catalans dins el nou règim democràtic espanyol. En aquest règim, a més, els republicans esdevindran el principal moviment polític.

El Sexenni fou l'etapa de major presència política dels catalans en la direcció de la política espanyola (tres caps de govern —Joan Prim, Estanislau Figueras i Francesc Pi i Margall— i quasi una dotzena de ministres catalans). Aquests membres representaven bàsicament l'esquerra catalana, que tenia un notable predomini dins de les esquerres hispàniques (gairebé la meitat dels diputats republicans a les Corts havien estat elegits a Catalunya).

EL FRACÀS DE LA PRIMERA REPÚBLICA

Les eleccions a les Corts del gener de 1869 havien donat, a Catalunya, la majoria a una força nova: el republicanisme federal pimgallià. Encara que de seguida es va comprovar que, si bé era majoritari a Catalunya, era minoritari en el conjunt d'Espanya. El republicanisme federal era una organització d'abast espanyol i presentava un projecte alternatiu d'Estat, en el qual Catalunya pogués encaixar sense renunciar a les seves singularitats, ni a les aspiracions d'autogovern. El republicanisme federal utilitzava fórmules racionalistes i universals sota les quals hi havia el particularisme català, encara que el regionalisme de Pi i Margall no era de tall catalanista. De fet, la qüestió nacional catalana no era un element nuclear del pensament de Pi, si bé la tenia en compte i, a més, les diferents realitats nacionals eren compatibles amb el seu model polític. I, d'altra banda, no ens podem estar ara de recordar les paraules pronunciades per Pi el 1901:

«Seria bo per a totes les regions rompre la centralització tirànica i sense solta que avui les lliga i oprimeix. Les que ja són avançades progressarien ràpidament; les més endarrerides sortirien del seu ensopiment al veure que la seva instrucció i la seva riquesa no havien d'esperar-la de l'Estat, sinó de les pròpies forces. Totes són dignes de ser autònomes; però no em cega la passió

si arribo a dir que poques necessiten ser-ho més que Catalunya. Fins a dintre del règim actual Catalunya té una fesomia pròpia que la fa diferent de les altres regions. Llengua, literatura, lleis, indústria, costums, tot li dóna un aire característic».⁶

El republicanisme federal va topar a Catalunya amb la divisió dels republicans federals en «benèvols» i «intransigents». Els federals «benèvols» tendiren a supeditar el partit respecte de la representació parlamentària, eren partidaris de la federalització per via legal, des de dalt i des de l'aparell central de l'Estat, sense trencar amb les seves institucions i cercant l'acord amb altres forces polítiques. Els «intransigents», per la seva banda, tan sols creien en la federalització des de la base i des de les pròpies regions, que havien de poder pactar lliurement el grau d'unió i de cessió de sobirania que volien, i no rebutjaven l'actuació al carrer o la insurrecció armada. No obstant això, els «intransigents» rebutjaven fermament el qualificatiu de *separatistes*. De fet, els republicans federals catalans van viure el Sexenni dividits entre els seus lligams amb els republicans espanyols i la voluntat d'implantar el pacte federal a partir de la constitució d'un poder autònom català, però sense el menor desig independentista.

La impotència dels republicans federals per obtenir el poder i reformar l'Estat, tant per la via electoral com per via insurreccional, intentada a la tardor del 1869, va crear un clima de desengany, el qual va afavorir la recepció del col·lectivisme revolucionari de la Primera Internacional entre la classe obre-

6 *Discurs de Pi i Margall als Jocs Florals de 1901*, que copiï de J. CASASSAS; A. GHANIME: *Homenatge a Francesc Pi i Margall...*, op. cit., p.236.

ra i l'abstenció electoral en perjudici del federalisme republicà. Però els lligams entre republicans federals i internacionalistes obrers no es van acabar de trencar i aquests vincles restaren en hivernació durant les dècades següents, a disposició de qui volgués reactivar-los. No va ser debades que l'anarquisme va arrelar als mateixos llocs que el republicanisme federal i va atraure una fracció d'aquells que abans havien militat en les files federals. Les teories de Proudhon es van divulgar per la península gràcies a les traduccions de la seva obra fetes per Pi i Margall, però la difusió de l'anarquisme es va produir a partir del Sexenni, quan part de l'obrerisme català s'afilià a l'AIT i assimilà l'ideari bakuninista.

A les acaballes del 1874 un pronunciament militar posava fi a la República que s'havia instaurat l'any anterior i s'iniciava així la Restauració monàrquica, amb la figura d'Alfons XII. El nou règim bastit pel polític conservador Antonio Cánovas del Castillo s'havia de perllongar fins a començaments del segle XX. El règim garantia l'anelhada estabilitat política d'un sistema bipartidista, si bé el preu d'aquesta estabilitat era la manca de sinceritat del sistema representatiu. L'adulteració de les eleccions en molts districtes, especialment els rurals, feia que l'àrbitre dels canvis de govern no fos l'electorat, sinó el govern de torn, el qual es fabricava una majoria parlamentària confortable per poder governar sense problemes durant uns anys, fins que cedia el poder a l'altre partit monàrquic dinàstic perquè exercís el seu torn.

Tanmateix, durant el darrer quart del segle XIX, una sèrie de factors estimularen el naixement del catalanisme polític i de les primeres organitzacions amb un programa i una teorització

dels objectius autonòmics catalans amb independència dels partits espanyols i del fet que a Espanya hi hagués una monarquia o una república. A més, no podem oblidar que després de la Revolució del 1868 i la posterior restauració borbònica s'havia produït la consegüent crisi del federalisme, la qual afavorí, a Catalunya, l'evolució dels seus partidaris cap al catalanisme. Tant la feblesa dels partits democràtico-federals espanyols com l'atonía «regionalista» que es respirava arreu, palesaven la necessitat de cercar individualment la pròpia forma d'autogovern; aquesta crisi, doncs, va fomentar el federalisme particularista català en perjudici de l'esquema pimgargallià. Per tant, l'experiència del Sexenni va tenir una influència cabdal en el sorgiment posterior del catalanisme polític. Un catalanisme que deu molt a la figura de Josep-Narcís Roca i Ferreras, que va ser el primer a parlar obertament de nació i nacionalitat catalana i que ho va fer, i aquesta és la novetat, des de l'esquerra política.

EL «CATALANISME PROGRESSIU» DE JOSEP-NARCÍS ROCA I FERRERAS

Josep-Narcís Roca i Ferreras havia estat, en la seva joventut, militant del federalisme i durant el Sexenni començà a col·laborar en diverses publicacions, com ara *El Estado Catalán*, *La Independencia* o *El Federalista*, amb la publicació de diversos articles, en els quals destacava la seva defensa de la independència de Catalunya, que tenia estreta relació amb l'alliberament de les classes socials oprimides, base del seu catalanisme progressiu.⁷ Quin és, aquest catalanisme? Roca ho té molt clar:

«El catalanisme que pot atraure, que ha d'atraure a la causa de Catalunya i de sa vida pròpia i natural les simpaties del major nombre dels catalans, dels catalans més actius, ço és de les classes populars i del jovent, és el catalanisme que no fa la major insistència en els fets monàrquics, religiosos i aristocràtics de la

7 LLORENS, Jordi (curador): *Josep Narcís Roca i Ferreras. El catalanisme progressiu*, Barcelona. La Magrana-Diputació de Barcelona, 1983; CUCURULL, Fèlix: «Josep Narcís Roca i Ferreras, teoritzador bàsic de l'alliberament nacional català», *L'Avenç*, núm. 2, 1978; del mateix CUCURULL: «Josep Narcís Roca i Ferreras i la seva proposta de catalanisme popular i democràtic», dins A. BALCELLS (curador): *El pensament polític català...*, op. cit., p. 129-142; i, sobretot, la sòlida biografia que devem a STRUBELL, Toni: *Josep Roca i Ferreras i l'origen del nacionalisme d'esquerres*. Arenys de Mar, Els llibres del Set-ciències, 2000.

nostra antiga història; sinó en els fets democràtics, republicanismes i socials. [...] El nostre catalanisme, el progressiu, es fixa més en els fets històrics que poden ser més simpàtics al poble i al jovent, en els fets històrics que són precedents de les idees i moviments més avançats del nostre temps. [...] El catalanisme progressiu parteix de tres idees certes i segures. Primera, la justícia i raó de les aspiracions revolucionàries, reformadores, avançades, [...], de les classes populars [...]. Segona, la impotència dels elements conservadors, porucs, egoistes, decadents, irresoluts, per salvar la causa de Catalunya i de sa vida pròpia de l'esperit absorbent, centralista, unitari que domina per tota Europa. Tercera, la necessitat pràctica de mirar endavant, per al temps a venir. [...] Sia, doncs, democràtic, republicà i reformista el nostre catalanisme, sia progressiu, mirant i caminant endavant, ja per posar en mans dels elements més actius i vigorosos la causa catalana, ja per lliurar-los de ser absorbits per l'espanyolisme i el cosmopolitisme unitari, ja per conformitat amb la veritable i fidel tradició de Catalunya.»⁸

La defensa de la independència de Catalunya és un dels principals trets definidors de l'ideari de Roca i Ferreras:

«Sola, independent, sens la lluita de més d'una centúria i mitja que li ocasionaren els reis Austríacs i el primer Borbó per pendre-li les llibertats, sens els destorbs que des de l'any 1714 li ha posat la centralització i segueix posant-li encara sota la República, unitària de fet, Catalunya hauria progressat molt més i molt més

8 ROCA I FERRERAS, Josep Narcís: «El catalanisme progressiu», *La Renaixensa*, 1.VI.1873; copiem de J. LLORENS (curador): *Josep Narcís Roca i Ferreras...*, *op.cit.*, p. 15-20.

de pressa, així intel·lectualment com materialment. [...] Catalunya separada, sola, independent, deixada en pau per Austríacs i Borbons, lliure de la unitat espanyola i de se centralització, hauria fet per ella mateixa, de se, com diuen en italià, molt més del que ha fet essent província d'Espanya. [...] Sols recobrant la independència pot Catalunya millorar sa situació, sols quedant lliure de les traves que des del centre la lliguen pot renàixer, restaurar-se, tornar al camí d'on amb violència la separà la unificació d'Espanya».⁹

O, encara:

«La història catalana des del temps més antic presenta el quadro de constant fidelitat dels catalans a una idea; constància portada fins al sacrifici, fins a la mort: aquesta idea és la d'independència».¹⁰

A l'article «L'autonomía, condició d'avens», que publica a *L'Arch de Sant Martí* el 20 d'octubre de 1887, Roca defensava que Catalunya tenia recursos i iniciativa per embarcar-se en un projecte nacional, independentista. Una altra cosa és que ho faci. En aquest aspecte Roca se'n fa creus, de la passivitat catalana:

«Sembla impossible tanta candidesa. Siguem estat autònom, lliure, duenyo de casa seva y desplegarán els catalans tots els recursos, todas las activitats y capacitats per ser nacionalitat».

9 ROCA I FERRERAS, Josep Narcís: «Catalunya i la federació», *La Renaixensa*, 1 de maig de 1873; copiem de J. LLORENS (curador): *Josep Narcís Roca i Ferreras...*, op.cit., p.4-5.

10 ROCA I FERRERAS, Josep Narcís: «La tradició de Catalunya», *La Renaixensa*, 10 de maig de 1873; copiem de J. LLORENS (curador): *Josep Narcís Roca i Ferreras...*, op.cit., p. 9.

Roca, defensor d'un catalanisme radical, va ser qui més clarament i més d'hora va parlar d'una nació catalana que havia de ser la capdavantera en la lluita contra l'estat centralista:

«Campió de les províncies contra tots els perjudicis que del centre caiguin sobre Espanya, representant de la causa provincial en totes les qüestions i assumptes polítics i administratius: tal és la posició que ha de prendre Catalunya per a son propi bé i per al benefici general».¹¹

Roca i Ferreras pot ser considerat, doncs, com el primer i un dels més importants teòrics de l'alliberament nacional català. No sols serà el primer a parlar al Principat de «nacionalisme català» i de «Països Catalans», sinó que cal veure'l com un precursor precoç d'aquell corrent de pensament que considerava impensable una Catalunya nacionalment lliure, però socialment esclava. Va ser el primer a preconitzar la creació d'una República Catalana al servei de les classes populars catalanes, idea que anys després faran seva homes com Domènec Martí i Julià, Francesc Macià o Lluís Companys. En Roca cal trobar un dels més importants exponents del catalanisme republicà i federalista —d'inclinacions socialistes i anarquistes— que tant de pes havia de tenir en el segle xx.

La seva figura desmenteix, entre d'altres, el tòpic del «deute» del catalanisme polític amb Aribau, de l'existència d'un sol corrent catalanista —culturalista, de dretes i clerical—, o la in-

11 ROCA I FERRERAS, Josep Narcís: «*Dos procediments per a l'emancipació*», *Revista Catalana*, 31 d'octubre de 1878; copiem de J. LLORENS (curador): *Josep Narcís Roca i Ferreras...*, *op. cit.*, p.95.

teressada adscripció del «miracle català» a una burgesia que, com altres tòpics, Roca sempre contradirà. El catalanisme que ens presenta Roca i Ferreras és un catalanisme «separatista», obrerista, republicà, democràtic, anticlerical, antisucursalista i antiburgès i, per tant, confrontat amb el de mossèn Jaume Collell, Enric Prat de la Riba i Francesc Cambó. Estem davant del catalanisme que defensa el qui pot ser considerat el fundador del nacionalisme català modern i progressiu.

Roca va ser un teòric avançat al seu temps i, en unes altres condicions, hagués pogut ser reconegut com el «pare» del catalanisme polític d'esquerres o com el gran impulsor del pas del federalisme cap al nacionalisme. Ell i d'altres de la seva òrbita política —com Sebastià Farnés, Josep Coroleu o Josep Maria Vallès i Ribot— són exponents palpables que ajuden a trencar el mite que tendeix a fer néixer el catalanisme com a opció exclusivament conservadora.¹²

De fet, el lligam que representa Roca entre els mons federal i nacionalista fa pensar que moltes de les idees que hom ha tendit a fer néixer en el catalanisme conservador s'hagin de resituar avui en una altra tradició política: la del catalanisme d'esquerres i progressista.

12 Durant la dècada dels vuitanta i dels noranta del segle XIX, Farnés va dur a terme una meritòria difusió de les tesis nacionalistes, si bé encara d'una manera poc elaborada, en la qual el vocabulari típicament regionalista es barrejava amb una nova terminologia ja explícitament nacionalista. La contribució de Farnés als orígens doctrinals del nacionalisme català ha estat, sens dubte, important. Vegeu LLORENS, Jordi (curador): *Sebastià Farnés. Articles catalanistes (1888-1891)*, Barcelona, Edicions 62, 1982. Josep Coroleu ha estat objecte recentment d'una excel·lent monografia que devem a CATTINI, Giovanni: *Historiografia i catalanisme. Josep Coroleu i Inglada (1839-1895)*, Catarroja, Afers, 2007.

Com a teòric anterior a Prat de la Riba —que sovint ha estat identificat, juntament amb els membres del Centre Escolar Catalanista, com el motor de les idees que havien de conformar el nacionalisme polític, i no sols cultural, a Catalunya a finals del segle XIX—, Roca mereix un reconeixement com a catalitzador del nacionalisme polític català modern. Això no obstant, i malgrat que en molts aspectes el seu ideari tenia una innegable originalitat i modernitat, i tot i les seves abundants col·laboracions en un ampli ventall de publicacions de molt diverses tendències ideològiques, el seu pensament no aconseguí d'influir decisivament en les orientacions doctrinals i tàctiques del federalisme i del catalanisme.

L'ideari de Roca no es va limitar a ésser un compendi de les aspiracions polítiques de Catalunya, sinó que va incidir en un aspecte inèdit en el catalanisme del darrer terç del segle XIX: la seva profunda convicció que aquest havia de tenir una orientació inequívocament popular i democràtica. Aquesta preocupació és, segurament, la característica més original i alhora actual del seu pensament. La reivindicació de l'element popular s'erigeix així en una constant del seu ideari. En una societat moderna, deia, era impensable el triomf de qualsevol projecte polític que no es recolzés en una àmplia base social de caire eminentment popular. Coherentment amb aquest convenciment, reivindicà amb insistència la necessitat que el catalanisme havia d'interessar les classes populars. El catalanisme, en definitiva, havia de convertir-se en un element aglutinador dels sectors més populars del país, sense la col·laboració dels quals era abocat al fracàs:

«La causa política que no interessa a les classes populars, al proletariat i a la petita classe mitjana o classe menestral, així de les poblacions grans, com dels poblets, així de les comarques industrials com de les rurals, és una causa mig perduda tant per su-
rar o vèncer, com per conservar-se. La causa política o social que no té per auxiliar i sosteniment el quart Estat, és una causa que no té fonament sòlid. I una causa que compti amb el quart Estat social sura, venç i s'aguanta, encara que les classes conservadores li facin guerra a mort. [...] Si el catalanisme, si la causa de l'autonomia de Catalunya no interessés les classes populars catalanes, no arribaria a mig camí. [...] El catalanisme podria molt bé prescindir dels elements conservadors de Catalunya que primer que catalans són monàrquics, espanyols unitaris, catòlics, exclusivistes o conservadors contraris de les llibertats individuals i constitucionals. El catalanisme podria prescindir d'aquests elements conservadors que posen l'autonomia catalana al darrera i dessota de molts interessos cosmopolites de partit polític o de classe social, o de secta o escola religiosa. Sense aquests elements conservadors el catalanisme pot fer-ho tot i amb ells sols no faria res, li servien més de nosa que d'utilitat o servei. [...] Mes sense qui no farem res els autonomistes de Catalunya, sense qui no farem res els nacionalistes de la nostra pàtria, és sense les classes populars catalanes, sense la plebs de Catalunya, sense les classes jornaleres, tant rurals com urbanes, sense les classes treballadores del treball manual, sense el proletariat, sense la petita menestralia i la petita propietat rural. Aquests elements populars sí que són indispensables, vitals».¹³

13 ROCA I FERRERAS, Josep Narcís: «Sense qui no farem res?», *L'Arch de Sant Martí*, 19 de maig de 1887; copiem de J. LLORENS (curador): *Josep Narcís Roca i Ferreras...*, *op.cit.*, p. 127-128.

El seu projecte de catalanisme no pretenia integrar totes les classes socials de Catalunya en un projecte comú sinó que, al contrari, es dirigia exclusivament al sector majoritari de la societat catalana, les classes populars, excloent explícitament els sectors conservadors als quals acusava d'incompatibles amb el programa catalanista. Per a Roca, el catalanisme havia de seguir l'exemple del nacionalisme irlandès, d'arrels eminentment populars perquè havia aconseguit unir l'aspiració política amb la reivindicació social. La conjunció d'aquells dos elements donaven al moviment irlandès una força que, a criteri de Roca, l'havia de dur a la victòria final. Amb aquestes referències als altres moviments nacionalistes europeus, hom pretenia demostrar que el catalanisme no era una extravagància, sinó que s'inscrivía en una tendència general europea que propugnava el reconeixement polític de les petites nacionalitats que havien perdut la independència en el procés de formació dels estats moderns europeus.

Era el catalanisme de Roca prematur per a la societat catalana posterior al Sexenni? Si més no, una cosa sembla clara: haurien de passar alguns anys perquè els trets més característics del seu ideari s'imposessin en les noves organitzacions del catalanisme polític. Així, la defensa de la causa republicana trobà ressò en el catalanisme des del 1906 amb el Centre Nacionalista Republicà; i, finalment, la seva preocupació social impregnà, per exemple, la trajectòria de la Unió Catalanista presidida pel doctor Martí i Julià a partir del 1903 o, més endavant, el projecte polític que va dur a la pràctica Esquerra Republicana de Catalunya durant els anys trenta.

EL LIBERALISME DE VALENTÍ ALMIRALL I ELS ORÍGENS DEL CATALANISME POLÍTIC

Una altra de les figures clau per a la història del catalanisme és Valentí Almirall, coetani de Roca i Ferreras, amb qui compartí molts dels avatars dels convulsos temps del Sexenni i del posterior règim de la Restauració.

Almirall va ser un dels grans pensadors polítics del federalisme, el forjador del primer catalanisme polític i el primer teoritzador de les aspiracions catalanes a l'autonomia.¹⁴ Podríem dir que si la genealogia del pensament polític d'esquerra comença amb Pi i Margall, Almirall, un dels seus seguidors, posarà les bases del catalanisme liberal i progressista i, a més, va saber transformar el federalisme pimargallià en «particularisme».

14 PICH, Josep: *Federalisme i catalanisme: Valentí Almirall i Llozer (1841-1904)*, Vic, Eumo, 2004; FIGUERES, Josep Maria: *Valentí Almirall, forjador del catalanisme polític*, Barcelona, Generalitat de Catalunya-Departament de la Presidència, 1990; i TRIAS I VEJARANO, Juan José: *Almirall y los orígenes del catalanismo*, Madrid, Siglo XXI, 1975. Del mateix autor, «Valentí Almirall Llozer. Federalismo y catalanismo», dins J. ANTÓN; M. CAMINAL (coords.): *Pensamiento político...*, *op. cit.*, p.381-400. Una suggerent i sintètica anàlisi del seu ideari, a «El liberalisme de Valentí Almirall i els orígens del catalanisme polític», text que Isidre Molas va incloure en el seu llibre *Les arrels teòriques...*, *op. cit.*, p.75-103.

El 1868 Almirall, primer president del Club dels Federalistes i ànima del moviment catalanista laic i republicà, havia escrit les Bases para la *Constitución Federal de la Nación española y para la del Estado de Cataluña*.¹⁵ Convé recordar que el Club dels Federalistes havia estat fundat a Barcelona aquell mateix any per Pi i Margall i Almirall amb l'objectiu de difondre l'ideari del federalisme i implantar una república federal amb mètodes democràtics.

El 18 maig de 1869 Almirall prengué part en el Pacte de Tortosa, aliança sotscrita per les forces republicanes federals de Catalunya, Aragó, el País Valencià i les Balears. Sota unes formes molt historicistes i d'exaltació de les antigues llibertats de la corona catalanoaragonesa, el pacte representà un intent d'organitzar els elements federals d'aquells sectors geogràfics on eren més sòlids —Catalunya, País Valencià, les Illes—, a fi que servis sin de base per a l'estructuració estable i duradora d'una Espanya federal; era, alhora, una aliança defensiva que pretenia preservar i consolidar el contingut revolucionari del pronunciament del setembre de 1868, evitant la seva involució reaccionària.

Almirall fundà *El Estado Catalán* (1869-1873), diari propagador del federalisme i, el 1879, el primer diari en llengua catalana, el *Diari Català*, que esdevingué un pas molt important per consolidar la incidència social del catalanisme i per aconseguir-ne la politització, i que havia de servir Almirall per anar publicant els seus articles politicoideològics.¹⁶

15 Les podem veure a GONZÁLEZ CASANOVA, José Antonio: *Federalisme i autonomia a Catalunya (1868-1938)*, Barcelona, Curial, 1974, p. 419-435.

16 PICH, Josep: *Almirall i el Diari Català (1879-1881). L'inici del projecte politicoideològic*.

Quina novetat aportava el pensament d'Almirall? Substancialment situava el centre de gravetat del seu raonament en una òptica dins la qual el món de la política s'explicava per la situació de la societat. Com exposava ben gràficament a *España tal cual es* (1886), on feia una crítica descarnada del règim de la Restauració, els pobles d'Espanya vivien sota un fals parlamentarisme, sota un Estat que pròpiament no era un estat liberal i representatiu, sinó que era postís. Això era a causa del predomini a Espanya d'un poble endarrerit, el poble centralmeridional. Calia que deixés el poder al poble bascoaragonès, que socialment era modern:

«La nostra malaltia és tan greu que només una forta sacsejada pot guarir-nos, si més no, alleujar-nos. I aquesta sacsejada, per ser eficaç, ha de començar per: destruir el fals parlamentarisme, escombrant tots aquests partits, totes aquestes camarilles, tots aquests bàndols que divideixen el poder i duen fins als darrers confins de la nació la immoralitat [...]. Destruir la uniformitat i l'autoritarisme centralitzador [...] i substituir-ho per una organització veritablement lliure, basada en el sistema representatiu. I anul·lar, finalment, la preponderància i la dominació exclusiva del grup central-meridional, obligant-lo a compartir-lo amb el grup pirinenc».¹⁷

gic del catalanisme progressista, Barcelona-Vic, Institut Universitari d'Història Jaume Vicens Vives-Eumo, 2003; FIGUERES, Josep Maria: *El primer diari en llengua catalana. Diari Català (1879-1881)*, Barcelona, Institut d'Estudis Catalans, 1999. Una recopilació dels principals articles publicats per Almirall al *Diari Català* a FIGUERES, Josep Maria (curador): *Valentí Almirall. Articles del Diari Català*, Barcelona, La Magrana-Diputació de Barcelona, 1984.

17 ALMIRALL, Valentí: *España tal cual es*, Barcelona, Librería Española de I. López, 1886, p. 147-148.

Espanya és, doncs, per Almirall, una nació composta per pobles diferents. I aquest és el fet que pot salvar el seu futur. Almirall concretarà l'acció transformadora i liberal del seu ideari polític en l'articulació d'un moviment particularista, el catalanisme, no com una separació espiritual o política de la vida espanyola, sinó com un element per incidir-hi i transformar-la.

Els catalanistes es proposaven, doncs, regenerar Espanya, i per fer-ho s'havia de posar fi a un estat que era un engany. Calia buscar un govern representatiu, modern, amb llibertats, amb comerç, amb indústria, amb ciència, respectuós amb les idees de cadascú, deslligat de la religió. La força capaç de fer-ho eren els pobles dotats de societats modernes, els que són vius i no estan supeditats al poder polític. Segons aquest raonament, era essencial per a la regeneració d'Espanya que Catalunya, que era una societat moderna, governés. Si això no era possible, continuava Almirall, calia que ens deixessin governar-nos. Calia recobrar la força de tot un país en contra dels partits i de l'Estat corcat, per tal d'articular un moviment que portés a la regeneració de la vida política espanyola i a la creació arreu d'una societat moderna que lluités contra la ignorància i l'endarreriment. Almirall propugnava una societat que dirigís l'Estat, no una societat sense pols dominada per un Estat burocràtic. Es tractava d'unir les forces vives de Catalunya per tal d'impulsar la modernització d'Espanya. El catalanisme és el factor regenerador d'Espanya i, per tant, el factor progressista.

El 1881, Almirall i el sector catalanista minoritari del federalisme republicà català abandonaren el PRDF d'un Pi i Margall allunyat de Catalunya i que defensava la subordinació del federalisme català a l'espanyol, visió que no podien compartir els nuclis almirallians. A

partir d'ara, la direcció dels pimargallians a Catalunya fou assumida per Josep Maria Vallès i Ribot, que a partir d'aquells moments intentà vertebrar políticament el catalanisme popular i federal.¹⁸

Després del trencament amb Pi, Almirall va ser un dels principals impulsors de la fundació del Centre Català el 1882. En aquesta primera organització cívica catalanista era prohibit tractar de política i religió i calia ocupar-se exclusivament de la defensa «dels interessos morals i materials de Catalunya». I també, és clar, promoure la unitat en la lluita del catalanisme. El 1883, el Centre Català va acordar que els seus socis no podien pertànyer alhora a partits polítics espanyols. L'entitat assumia així més clarament les formulacions d'un catalanisme polític. Aquell mateix any, els federals catalans redactaven un *Projecte de Constitució per a l'Estat Català*, que seria aprovat pel Congrés Regional Federalista del PRDF.¹⁹

Almirall i el Centre Català van aconseguir d'aglutinar el primer front unitari català anticentralista en redactar i presentar a Alfons XII, el 1885, la «Memòria en defensa dels interessos morals i materials de Catalunya, el Memorial de Greuges». El document denunciava l'opressió de Catalunya per part de Castella, demanava una harmonització dels interessos i aspiracions de

18 El projecte catalanista federal de Vallès i Ribot és analitzat a GABRIEL, Pere. «Catalanisme i republicanisme federal del vuitcents», dins *El catalanisme d'esquerres*, Cercle d'Estudis Històrics i Socials, *Quaderns del Cercle*, núm. 13, Girona, 1997, p. 31-82. Una breu biografia del personatge a NAVARRO, Emilio: *Historia crítica de los hombres del republicanismo catalán en la última década (1905-1914)*, Barcelona: Ortega y Artís, 1915.

19 El podem veure a J. A. GONZÁLEZ CASANOVA: *Federalisme i autonomia a Catalunya...*, *op.cit.*, p. 465-483.

les diferents regions de l'estat i formulava les reivindicacions catalanes, concretades en la defensa del proteccionisme i del dret català. Tot i el fracàs de la iniciativa, estem davant el primer acte polític del catalanisme en el camp oficial de l'Estat.

Un any més tard, el 1886, Almirall publicava la seva gran doctrinal *Lo Catalanisme*, esdevinguda la primera exposició sistemàtica de les bases ideològiques del catalanisme, formulat en el seu vessant particularista i no separatista:

«No sols som catalanistes i regionalistes, és a dir, no sols aspirem que Catalunya rompi les lligadures que la tenen garrotada i subjecta i que les restants regions de la península facin el mateix, per tal que puguin després unir-se totes amb els suaus llaços de la germanor i l'interès mutu, sinó que a tal resultat hi aspirem perquè és conseqüència d'un ordre general d'idees que concebeix tot un sistema. El catalanisme regionalista és fill en nosaltres dels principis particularistes, que creiem els més civilitzadors i fonamentadors de la cultura general. El reconeixement del particularisme és la consagració de la llibertat».²⁰

Així, Almirall adopta els lemes de llibertat i de progrés com a centrals en el seu discurs. La llibertat esdevindrà un dels punts neuràlgics del seu ideari. Amb aquest llibre Almirall va fer la primera exposició sistemàtica de la doctrina catalanista i va posar les bases del catalanisme polític. A partir d'una dura crítica de l'Espanya de la Restauració, postulava una regeneració en un

20 ALMIRALL, Valentí: *Lo Catalanisme. Motius que'l legitiman, fonaments científics y solucions prácticas*, Barcelona, Llibreria de Verdaguier i Llibreria de López, 1886, p. 117.

sentit modern, positivista i laic: Catalunya era el factor de progrés a Espanya i el catalanisme esdevindria un moviment d'enfortiment de la personalitat catalana i de regeneració i modernització de la vida espanyola.

En la labor de forjar un front català per damunt de les diferències ideològiques, per tal de transformar el règim de la Restauració i mobilitzar l'opinió catalana a favor de l'autonomia política de Catalunya, Almirall intentà d'aconseguir que la burgesia catalana trenqués amb els partits espanyols. La renúncia a l'anticlericalisme republicà i la moderació en matèria de reformes socials no foren pas suficients perquè Almirall guanyés la confiança de la majoria de les classes propietàries del país, a causa d'uns orígens republicans i d'un positivisme laic i progressista, als quals el dirigent del Centre Català no podia renunciar. Almirall s'oposava al fet que el catalanisme polític naixent tingués una matriu catòlica, com ho volia el nucli de Vic que publicava *La Veu del Montserrat* sota la direcció del canonge Jaume Collell. Almirall considerava que la modernitat, de la qual el catalanisme era portador, amb el regionalisme com a mitjà per a la regeneració d'Espanya, exigia una base secularitzada i la profunda acceptació del pluralisme ideològic.

El catalanisme no assolí en aquesta primera fase una base social suficient per ser una força política operativa i alternativa. Això no obstant, si bé Almirall no va aconseguir el seu objectiu d'incorporar la burgesia catalana a l'activitat política progressista, en el seu intent obrí importants camins al pensament liberal modern a Catalunya i inicià el moviment plural del catalanisme polític.

El 1887 s'esdevingué l'escissió del Centre Català. El sector escindit va prendre el nom de Lliga de Catalunya. La causa de la divisió cal cercar-la, sobretot, en divergències ideològiques més que no pas en discrepàncies estratègiques, perquè la conservadora Lliga de Catalunya no era tampoc un partit polític preparat i disposat per concòrrer a les eleccions.

El que quedava del Centre Català es va extingir a mitjans dels anys noranta sense haver complert el paper d'agent de conversió del federalisme republicà català en esquerra nacionalista catalana. Això va afavorir l'apropiació del patrimoni del catalanisme pel sector conservador i retardà la constitució d'un consens autonomista ampli que pogués incloure la major part de la població catalana, per damunt de la ineludible divisió entre una dreta i una esquerra que havien de lluitar legítimament per l'hegemonia.

El 1889, la Lliga de Catalunya i el Centre Escolar Catalanista van promoure una exitosa campanya de mítings per tot Catalunya en defensa del dret civil català, en perill a causa d'algunes disposicions uniformitzadores previstes pel govern de Madrid. Les relacions establertes durant aquesta campanya van permetre de crear, el 1891, una confederació de centres catalanistes, la Unió Catalanista,²¹ la qual, en la seva segona Assemblea General celebrada a Manresa el 1892, aprovà les *Bases per a la Constitució Regional Catalana*, conegudes com a «Bases de Manresa», primera formulació articulada —de matís conservador— de les aspiracions autonomistes del catalanisme polític.

21 LLORENS, Jordi: *La Unió Catalanista i els orígens del catalanisme polític. Dels orígens a la presidència del Dr. Martí i Julià (1891-1903)*, Barcelona, Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 1992.

Ens estem acostant, així, als moments finals del segle XIX, que és una altra conjuntura clau per a la història del nacionalisme català.

LA CRISI DE FINAL DE SEGLE I LA PRIMERA VICTÒRIA ELECTORAL DEL CATALANISME

El 1898 la pèrdua de les colònies espanyoles va tenir una gran repercussió a nivell polític. En aquest context, el 1899 la burgesia catalana estava més disposada que abans a escoltar el missatge regionalista i regeneracionista del catalanisme i a trencar amb els partits alternants de la Restauració. Mentrestant, la majoria dels republicans compartia el desconcert dels monàrquics i un sector dels federals tractava d'acostar-se a la Unió Catalanista.

Mesos després, una minoria encapçalada per Enric Prat de la Riba, Narcís Verdager i Callís, Francesc Cambó, Josep Puig i Cadafalch, Lluís Domènech i Montaner, Jaume Carner, Ildelfons Sunyol i altres, es va separar de la Unió Catalanista i va fundar el Centre Nacional Català que, poc abans dels comicis generals de maig de 1901, es va fusionar amb la Unió Regionalista, que havien constituït els fabricants aplegats al Foment del Treball Nacional. Quedava constituït així el primer partit polític modern i catalanista de Catalunya: la Lliga Regionalista.²²

22 MOLAS, Isidre: *Lliga Catalana. Un estudi d'estasiologia*, Barcelona, Edicions 62, 1972, 2 vols.; i RIQUER, Borja de: *Lliga Regionalista: la burgesia catalana i el nacionalisme, 1898-1904*, Barcelona: Edicions 62, 1977.

En el nom del nou partit no constaven els termes *nacionalista* i *nacional*, fet que era degut tant al desig de no alarmar el poder central com al de no espaordir l'electorat conservador català que es volia captar.

El nou partit no cristal·litzaria, però, fins a aconseguir la victòria electoral a Barcelona el 19 de maig de 1901, amb la candidatura dels «quatre presidents»: Bartomeu Robert, Albert Rusiñol, Lluís Domènech i Montaner i Sebastià Torres.²³ Tanmateix, sense la pressió conjunta amb la coalició republicana —Pi i Margall i un jove Alejandro Lerroux—, la Lliga no hauria pogut plantar cara sola als intents del govern de Sagasta per adulterar els resultats electorals. S'iniciava, a partir d'ara, un nou període de la història política de Catalunya. A Barcelona, la competència de regionalistes i republicans substituïria de manera irreversible el torn de conservadors i liberals dinàstics.

La causa catalanista experimentarà un entrebanc important pocs mesos després de la fundació de la Lliga, quan l'abril de 1902 un dels seus principals dirigents, Enric Prat de la Riba, és empresonat durant uns dies. El motiu serà la inclusió a *La Veu de Catalunya*, en l'edició vespertina del 16 de març de 1902, d'un solt titulat «Separatisme al Rosselló», publicat pocs dies abans en el diari de Perpinyà *L'Indépendant*, on es reproduïa la carta que els membres del Sindicat Vitivinícola de Trullars havien adreçat el 9 de març al diputat dels Pirineus Orientals Jules Pams, per manifestar-li la seva disconformitat amb els

23 Em permeto remetre el lector a IZQUIERDO, Santiago: *La primera victòria del catalanisme polític*, Barcelona: Pòrtic, 2002, p. 112-131 i IZQUIERDO, Santiago: *El doctor Robert (1842-1902). Medicina i compromís polític*, Barcelona: Proa, 2002, p. 219-256.

projectes del ministre d'Hisenda, que perjudicaven els interessos econòmics dels vinyataires. Els viticultors es queixaven de la pressió fiscal i anunciaven que si el ministre persistia en les seves intencions, Catalunya es veuria obligada a declarar-se independent. Segons les autoritats militars, l'escrit feia una incitació al separatisme, raó per la qual es va decidir l'empresonament de Prat de la Riba, en qualitat de director de *La Veu de Catalunya*. Aquesta mesura anava acompanyada de l'obertura d'un Consell de Guerra contra el polític catalanista.

La notícia caigué com una bomba i va provocar la mobilització del catalanisme en bloc i una campanya institucional en defensa de Prat de la Riba, que s'hi estarà a la presó menys d'una setmana. L'indult i el sobreseïment definitiu de la causa arribaran al juny. La significació de tot aquest procés rau en el fet que el consell de guerra anava contra el catalanisme en la persona del director d'un dels principals diaris catalanistes, *La Veu de Catalunya*. Es tractava d'intimidat un catalanisme polític que portava camí d'esdevenir un moviment de masses.

Mentrestant, a la Unió Catalanista, un metge nacionalista d'esquerra, Domènec Martí i Julià, fou elegit president el 1903, càrrec que va ocupar fins el 1916. Des de la presidència, Martí i Julià maldarà per dirigir un projecte de renovació integrador i connectat amb els nuclis obrers i populars catalanistes. La vella Unió es volia presentar així com a instància unitària del catalanisme i s'oposà que la Lliga n'obtingués el monopoli. D'altra banda, la Unió serà el bressol de nacionalistes d'esquerra de gairebé totes les organitzacions polítiques que es constituïran durant el primer quart de segle, des del Centre Nacionalista Republicà el 1906, fins a l'Estat Català de Francesc Macià el 1922.

EL DOCTOR MARTÍ I JULIÀ I LA UNIÓ CATALANISTA

Domènec Martí i Julià és, sens dubte, un personatge peculiar dins la història del moviment nacionalista a Catalunya.²⁴ És difícil de trobar als rengles del catalanisme de començaments de segle un home que gaudís, a la vegada, d'una tan indiscutida autoritat moral i d'una tan minsa eficàcia en la intervenció política. Des de la presidència de la Unió Catalanista, entitat mare del catalanisme contemporani, Martí i Julià es consagrà a un tasca ingent d'educador, de divulgador i de teòric d'una determinada visió del nacionalisme. Un nacionalisme esquerrà, radical i socialitzant que no obtingué, malgrat els seus esforços, l'esperat ressò a les files del catalanisme militant. La seva obra influirà, però, de manera cabdal en el desenvolupament tant del nacionalisme radical que s'anirà estructurant al voltant de Macià com del socialisme de fidelitat catalanista que encapçalava Serra i Moret.

24 Martí i Julià és autor de *Per Catalunya* (1913), recull d'alguns dels seus articles més importants. Al voltant de la seva figura i de la seva obra vegeu: ROSELL MONTANÉ, F: *L'obra i la personalitat del Dr. Martí i Julià*, Barcelona, Imp. de Marian Galve, 1918; COLOMER, Jaume (curador): *Domènec Martí i Julià*. «Per Catalunya» i altres textos, Barcelona, La Magrana-Diputació de Barcelona, 1984; i, del mateix COLOMER: «Domènec Martí i Julià: un nacionalisme d'esquerra», dins A. BALCELLS (curador): *El pensament polític català...*, *op.cit.*, p.263-281.

Al voltant de Martí i Julià va tenir lloc la primera cita històrica entre el nacionalisme català i el pensament socialista, com van evidenciar els seus intents d'obrir la Unió Catalanista a les idees socialistes. Això no obstant, no podem concloure que en Martí i Julià es trobi tota una teoria socialista de l'alliberament nacional, ni una síntesi entre el pensament nacionalista i el pensament socialista. Malgrat que algunes expressions d'ell mateix contingudes en molts dels seus darrers escrits proclamin explícitament aquesta síntesi, Martí i Julià va formular el seu socialisme d'una manera teòricament molt fràgil.

En ser elegit president de la Unió Catalanista, Martí i Julià mal·dà per empènyer els ideals catalanistes cap a continguts més avançats, més oberts, en definitiva més capaços d'arrelar en el teixit social i desvetllar l'adormida consciència nacional catalana. En aquest sentit, el 1904 la Unió celebrà sota l'impuls decidit del seu president la setena Assemblea General en la qual es va discutir sobre *El catalanisme i el «problema social»*. Un dels objectius de Martí i Julià era renovar la vella Unió, tot trencant amb el passat regionalista de Manresa, relativitzant la transcendència de les Bases de Manresa i fent adoptar per l'Assemblea una nítida declaració nacionalista, obrint a l'interior de la Unió un debat sobre la realitat social catalana, sobre el «problema social».²⁵ Seguint el camí assenyalat per Roca i Ferreras, Martí i Julià és conscient que per fer del catalanisme un vast moviment social cal que penetri les més àmplies capes de la societat catalana i guanyi, per tant, a la seva causa el poble treballador. El

25 En data recent s'ha fet una reedició facsímil de les actes d'aquesta Assemblea: *El catalanisme i el problema social*. Barcelona, 1904, Barcelona-Vic: Institut Universitari d'Història Jaume Vicens Vives-Eumo, 1993.

nacionalisme català feia així una evident aproximació a la problemàtica dels treballadors. El fet era força significatiu.

Per a Martí i Julià

«el nacionalisme és llibertat i és perfecció [...]. El nacionalisme és l'organització natural dels trets de l'home, és l'harmònic actuar de tots els elements socials d'un poble, és la igualtat de la varietat, és la solidaritat natural com a fonament de l'existència de la societat».²⁶

Martí i Julià edificarà tota la seva concepció nacionalista sobre la base d'una concepció organicista de la dinàmica social. Per ell la nació era un organisme social, que vivia subjecte a les lleis de selecció de la naturalesa:

«Els pobles, els nuclis socials diferenciats, les nacionalitats, són organismes vivents en els quals se troben totes les funcions i activitats que poseeix la personalitat humana».²⁷

Els pobles que, com Catalunya, presentaven una personalitat nacional amb imperfeccions, eren com un organisme malalt. I com aquests, o superen la seva malaltia i recuperen plenament la seva identitat, o acabaran per morir, per desaparèixer. El nacionalisme no és, doncs, més que l'afirmació del dret a la vida dels pobles, de les nacions. Els grans estats són construccions

26 MARTÍ I JULIÀ, Domènec: «La necessitat», *La Tralla*, 17 de març de 1905; copiem de J. COLOMER (curador): Domènec Martí i Julià..., *op. cit.*, p. 159.

27 MARTÍ I JULIÀ, Domènec: «La grandesa dels pobles», *La Renaixensa*, 17 de desembre de 1899; copiem de J. COLOMER (curador): Domènec Martí i Julià..., *op. cit.*, p. 53.

artificioses, antinaturals, que violenten les nacions, veritables organismes vius producte de la història. Sota l'acció perversa d'aquests grans estats, les nacions naturals es despersonalitzen i corren el risc de morir. El catalanisme, és a dir, el nacionalisme català, no busca sinó la recuperació de la salut nacional de Catalunya perduda al llarg de segles d'acció despersonalitzadora de l'Estat espanyol. Si les nacions naturals s'alliberen dels estats artificiosos i opressors i assolixen així la seva plenitud, el conflicte intern desapareixerà:

«El catalanisme ja hi treballa, de ferm, perquè sigui ben diferenciada, i amb sos caràcters propis, la personalitat catalana; el catalanisme ja el persegueix, el fi de proporcionar a Catalunya l'ambient de lleis socials indispensables perquè gaudeixi la vida normalíssima a què té dret; el catalanisme també ho té manifestat, que la prosperitat positiva de Catalunya està en l'equilibri, en la forma abans exposada, de totes les funcions i activitats socials [...]; ningú podrà dir que el catalanisme no sigui un moviment social de reivindicacions històriques i naturals, però el fi més positiu del qual és proporcionar a Catalunya el major grau de civilització que gaudeixin els pobles més avançats».²⁸

El nacionalisme no és, doncs, per Martí i Julià, una opció política. És una ideologia que busca l'alliberament de les col·lectivitats naturals —les nacions—, alliberament que retornarà aquests organismes a l'harmonia prevista per la naturalesa i, per tant, conduirà els individus que formen aquests organismes al benestar i la felicitat. El nacionalisme és, per tant, la ideologia de l'alliberament col·lectiu i individual. És a la llum

28 *Ibid.*, p. 57.

d'aquest plantejament de fons que cal interpretar tot el pensament nacionalista de Martí i Julià. Un nacionalisme esquerrà i progressista, intransigent, vagament federalista i socialitzant.

L'esquerranisme de Martí i Julià ve de molt lluny, de la seva primera joventut. Fortament influït per Almirall, Martí i Julià formulà de seguida un catalanisme laic, liberal i interclassista. A partir del 1913, però, el seu pensament progressista es manifestarà de forma més explícita. Aquesta sensibilitat esquerrana i progressista es vertebrarà fonamentalment al voltant de tres eixos: l'antimilitarisme, l'antiimperialisme i la denúncia de l'explotació de l'home per l'home a la qual condueixen els abusos del capital. Aquests tres temes acrediten Martí i Julià com un home profundament liberal i progressista. Un progressisme que reapareixerà amb força sota la forma de «socialisme» després del 1913.

La manca de definició política de Martí i Julià ha facilitat que es fessin interpretacions forçades del seu pensament. El seu suposat federalisme n'és una d'elles. Si entenem per *federalisme* la proposta d'articulació política per l'Estat espanyol, Martí i Julià no és un federalista. Referint-se a la desitjada plenitud nacional de Catalunya utilitza sovint el terme autonomia, sense que mai no deixi clar si aquesta autonomia vol dir solució federal, Estatut particular o independència. Del que es tracta és d'assolir la plenitud nacional. Les solucions polítiques que calgui anar adoptant seran contingents a cada moment històric i no s'ha de fer de cap d'elles una condició innegociable. De la tradició pi-galliana només trobem en Martí i Julià un rastre difós.

El nacionalisme de Martí i Julià és també un nacionalisme «intransigent». Només així penetrarà en l'ànima del poble i farà possible el desvetllament de la seva adormida consciència nacional:

«Tingui's ben bé en compte que al dir que el catalanisme ha d'ésser intransigent no es vol significar sinó que els principis del catalanisme s'han de sostenir immaculats i han d'ésser defensats i aplicats amb tota intransigència».²⁹

Aquest radicalisme, amb la seva component antipolítica —o, més estrictament, desconfiant de la política parlamentària i electoral— farà camí: amb la fundació per part de Macià de la Federació Democràtica Nacionalista, prendria forma a Catalunya un nacionalisme separatista que amb expressions diverses que van de l'extrema esquerra a un cert filofeixisme, passant pel republicanisme de tipus radical, es reclamarà d'aquesta actitud «intransigent» i contrària al joc polític tradicional. Aquests sectors convertiran la «intransigència» en una bandera, en un signe d'identitat, i alguns dels seus dirigents més destacats, com ara Daniel Cardona, atribuirà explícitament a Martí i Julià la paternitat i el mestratge en aquesta actitud nacionalista radical.

Arran de la desfeta electoral i progressiva desaparició de la Unió Federal Nacionalista Republicana a partir del 1914, Martí i Julià es va convèncer que la Unió Catalanista havia d'omplir, des de posicions radicalment nacionalistes, el buit que deixava

29 MARTÍ I JULIÀ, Domènec: «Esperit gran», *La Renaixensa*, 27 de juliol de 1899; còpiem de J. COLOMER (curador): *Domènec Martí i Julià...*, op. cit., p. 41-42.

a l'esquerra del catalanisme la principal formació nacionalista republicana fins aquells moments. El 1915, el Consell General de la Unió aprovà, a proposta de Martí i Julià, un programa que suposava la redefinició política radical de l'entitat i la seva pràctica conversió en un partit polític. La «nova» formació, des de posicions nítidament nacionalistes, es declarà partidària de la República com a forma de govern, de la separació de l'Església i l'Estat, de la socialització de la terra, de l'abolició de la pena de mort, del servei militar voluntari en temps de pau, de l'ensenyament elemental obligatori i s'adheria a les doctrines socialistes per a la resolució dels conflictes socials.

Martí i Julià aconseguirà reunir a l'entorn del seu projecte homes de reconeguda vàlua: Serra i Moret, l'Esquerra Catalanista de Rovira i Virgili, Daniel Cardona i d'altres. Des de fora, Macià i Francesc Layret seguiran el projecte amb simpatia, però amb escepticisme. Una cosa sembla clara: Martí i Julià i el seu programa han aconseguit crear una dinàmica de reagrupament d'elements nacionalistes esquerrans fins aleshores dispersos o provinents del republicanisme.

En qualsevol cas, però, no podem afirmar que ens trobem davant de la primera organització socialista catalana sorgida des de la tradició del catalanisme polític. Sembla fora de dubte que al voltant de Martí i Julià s'ha anat formant un grup que en una o altra mesura està entrant en contacte, des de posicions nacionalistes, amb el pensament socialista (Jean Jaurès, Karl Kautsky, Eduard Bernstein, Karl Marx). Però tant l'ambigüïtat programàtica i ideològica de la Unió com el fet que les seves estructures organitzatives continuessin sent les de sempre, fan difícil de catalogar aquesta «nova» Unió com a partit o com

a socialista. Caldrà esperar a la fundació, el 1923, de la Unió Socialista de Catalunya. A més, ni la Unió Catalanista era el marc organitzatiu més idoni per a l'encontre entre un corrent nacionalista esquerrà i el socialisme, ni el seu president semblava tenir, pel que fa al socialisme, les idees massa clares.

La síntesi entre socialisme i nacionalisme proclamada per Martí i Julià no és, sinó, la integració, en el seu esquema nacionalista, de les solucions socialistes al «problema econòmic»:

«I veus aquí com dugues corrents [socialisme i nacionalisme] que es creien oposades, que se les afirmava antinòmiques, són perfectament coherents, marxen juntes i, malgrat que apareixin diferenciades, són complement d'una mateixa cosa. Hem d'afirmar molt solemniament que és aquí a Catalunya on per primera vegada es va proclamar que nacionalisme i socialisme no són dos principis oposats, sinó que són dos principis perfectament coherents i que són necessaris l'un a l'altre. El nacionalisme és la forma més perfecta de la llibertat política dels pobles i el socialisme és la forma més perfecta de la llibertat dels pobles econòmicament. [...] I per ço la Unió Catalanista ha proclamat aquests principis [els principis socialistes], perquè en ells s'hi contenen tota una munió de concepcions que vénen a fer més pràctic el nacionalisme».³⁰

És innegable que en aquesta darrera època Martí i Julià accentua la seva sensibilitat esquerrana fins a l'obrerisme, en

30 MARTÍ I JULIÀ, Domènec: «Orientacions de la Unió Catalanista», conferència pronunciada el 1915 al Centre de Dependents del Comerç i de la Indústria, i publicada a *La Nació*, 3 de juliol de 1915. Ara també a J. COLOMER (curador): *Domènec Martí i Julià...*, op. cit., p.228-243.

gran part perquè s'ha adonat que la majoria d'individus que componen «l'organisme nacional» són els treballadors i sense la seva mobilització aquest «organisme malalt», la nació catalana, no podrà recuperar mai la seva salut. Però d'això a atribuir-li l'assumpció de l'ideari socialista hi va un pas. El socialisme de Martí i Julià es trobarà impregnat de les influències de la Fabian Society, l'ala més humanista de la qual considerava que el socialisme era, sobretot, un ideal moral, un imperatiu ètic, en definitiva una etiqueta per expressar el desig de fraternitat i d'igualtat entre els homes. Aquest era el socialisme d'un Martí i Julià que confessà en els seus escrits un desconeixement de la tradició ideològica socialista europea. Malgrat tot això, però, Martí i Julià s'entestà a proclamar aquesta síntesi entre socialisme i nacionalisme. De fet, a mitjans del 1915 acarona el somni de convertir la Unió en una organització que assumeixi els principis del socialisme internacional. Podem pensar que per ell el socialisme constituí una mena de recurs de modernitat per a interessar políticament els més amplis sectors menestrals i treballadors en el seu projecte nacionalista.

La tasca de transformar la Unió Catalanista en un partit nacionalista socialdemòcrata compromès amb la resolució de la «qüestió social» era massa ambiciosa. Finalment, l'agost de 1916 Martí i Julià dimitia de la presidència en no aconseguir els seus objectius. Amb la seva dimissió es produí els mesos següents la diàspora del seu equip. Un sector (Manuel Serra i Moret, Ramon Pla i Armengol, Josep Comaposada) assumirà posicions clarament socialistes. D'altres (Antoni Rovira i Virgili) seguiran en la línia d'un republicanisme progressista i il·lustrat. Finalment, els nacionalistes més radicals (com Daniel Cardona o Eduard Xalabarder) impulsaran, darrere Macià, opcions separatistes.

EL LIBERALISME DEMOCRÀTIC DE GABRIEL ALOMAR

Durant els primers anys del segle xx es va fer evident la progressiva dretanització de la Lliga, com posava sovint de manifest l'actuació dels seus principals dirigents. Un dels més joves, Cambó, va ser l'encarregat, l'abril de 1904, d'adreçar un discurs a Alfons XIII a l'Ajuntament de Barcelona, amb motiu de la primera visita oficial del monarca. Atès que el partit regionalista havia decidit abstenir-se de prendre part en cap acte relacionat amb la visita reial, l'actitud de Cambó enutjà ostensiblement l'ala més liberal, republicana i nacionalista de la Lliga. Aquest sector va aprofitar l'ocasió per abandonar el partit en protesta pel gest dels prohoms regionalistes.

La minoria dissident, encapçalada per Jaume Carner, Joaquim Lluhí i Rissech, Ildefons Sunyol i Lluís Domènech i Montaner, va fundar un setmanari, *El Poble Català*, com a portaveu del nou grup. Després vindrà, a les acaballes del 1906, la creació del Centre Nacionalista Republicà. La línia política de la publicació era competència de Carner, Alomar, Lluhí i Rissech i Sunyol.³¹

31 Sunyol, home de retòrica brillant, fou autor de *Breves consideraciones sobre el problema social* (1891) i *Barcelona-Catalunya* (1910). Al voltant de la seva figura i de la seva obra vegeu: E. NAVARRO: *Historia crítica...*, *op. cit.*; i ROVIRA I VIRGILI, Antoni: *Els polítics catalans*, Barcelona: Tipografia Occitània, 1929.

De tots quatre, el mallorquí Gabriel Alomar serà considerat com l'inspirador teòric de la publicació.³² De fet, a les pàgines d'*El Poble Català* hi publicà una sèrie d'articles sobre «El lliberalisme català», en els quals exposava la seva proposta de vincular el nacionalisme a la modernització, rebutjava el tradicionalisme i el ruralisme i enuncitava el mite de la ciutat com a factor civilitzador. La sèrie d'articles sobre «El lliberalisme català» va ser publicada els dies 19 de novembre i 24 de desembre de 1904, 4 i 18 de febrer, 4 de març, 22 d'abril i 8 de juliol de 1905; amb els articles, Alomar volia posar els fonaments teòrics al programa de formació del corrent politicoideològic que pretenia crear *El Poble Català*, un corrent destinat a portar a terme la gran empresa que la Lliga no havia estat capaç de fer: catalanitzar el republicanisme.

El pensament d'Alomar combinava el liberalisme reformista i la socialdemocràcia.³³ Alomar es presenta com a socialista, republicà i catalanista. Aquesta definició és la culminació del seu liberalisme radical, nascut de la preocupació per l'emancipació cultural de les persones i marcat per la influència del líder socialista francès Jean Jaurès. Aquesta definició s'expressa a la sèrie «La harmonización de la corriente socialista con la nacionalista», iniciada el 1902 i publicada a la *Revista Jurídica de Cataluña*, i a la conferència «Catalanisme socialista», del 1910.

32 SERRA, Antoni: *Gabriel Alomar. L'honestetat difícil*, Palma: Ajuntament de Palma, 1984. A «El liberalisme democràtic de Gabriel Alomar», Isidre Molas fa una lúcida anàlisi del pensament alomarià; vegeu I. MOLAS: *Les arrels teòriques...*, op.cit., p. 105-138.

33 A «Catalanisme i liberalisme (c. 1900-c. 1939)», Àngel Duarte ens presenta quin tipus de liberalisme és el que està defensant el catalanisme progressista del primer terç del segle XX; vegeu *El catalanisme d'esquerres...*, op.cit., p. 129-172.

La principal aportació teòrica d'Alomar tingué a veure amb la defensa d'un catalanisme obrer, un catalanisme de «tercer moment», que hauria de superar el regionalisme de la Lliga, dels rics, i el nacionalisme de les classes mitjanes. Per Alomar, socialisme i catalanisme eren els dos pols d'una mateixa esfera, encara que l'intel·lectual mallorquí es va moure més pròpiament dins el camp organitzatiu del republicanisme d'esquerres que no pas dins el del socialisme, com va posar de manifest en dues conferències emblemàtiques, totes dues del 1910: *Catalanisme socialista* i *Negacions y afirmacions del catalanisme*. En aquestes dues conferències quedava sintetitzat el seu projecte polític per a l'esquerra catalana; Alomar es mantenia fidel a la inclusió de l'ideal socialista com a component del pensament democràtic. Va reformular la teoria democràtica en un afany de modernitat, tot predicant la necessitat de l'aliança entre obrers i intel·lectuals sobre la base de l'ideari liberal i en defensa de la democràcia que incorpora en el seu si el socialisme. O, millor encara, en defensa del socialisme com el mitjà modern per poder avançar vers l'ideal de la llibertat. Però l'orientació del Centre Nacionalista Republicà, preocupat per les classes mitjanes, i les seves dificultats per sobreviure enmig de la tenalla Lliga-lerrouxisme, situaran Alomar com a expressió de l'ala més radical del CNR —i anys després de la Unió Federal Nacionalista Republicana—, en un lloc lateral en el debat d'idees del projecte nacionalista republicà.

Alomar pertany al corrent del liberalisme radical que defineix el pensament democràtic europeu de començaments del segle xx, i en concret en aquell sector que es defineix hereu dels ideals de la Revolució Francesa i partidari de la democràcia, del progrés i de la reforma social. L'ideari polític d'Alomar constituirà un

punt de referència per comprendre l'evolució d'aquesta esquerra liberal i democràtica catalana, situada al llindar del socialisme. De fet, l'intel·lectual mallorquí no amagà els seus propòstis d'esdevenir el *maître à penser* del catalanisme esquerrà. Alomar maldarà per articular una concepció capaç de portar l'esquerra catalana a desenvolupar una teoria de la llibertat entesa com a alliberament personal, del catalanisme com a progrés, del socialisme com a instrument de modernitat i de cooperació. Sempre va restar fidel al seu criteri d'integrar el radicalisme revolucionari social en el pensament liberal i va continuar defensant la unitat de democràcia, república, laïcisme, obertura a l'esquerra i progrés per fer un catalanisme reconciliat amb el socialisme, sota el protagonisme dels intel·lectuals.

Per Alomar, la tendència del catalanisme és el pas del regionalisme al nacionalisme i d'aquest al socialisme; de la burgesia a la petita burgesia i d'aquesta als treballadors. No són aquests els tres moments del catalanisme que defensarà més endavant Joaquim Maurín i presents també en una part de la tradició ideològica de l'esquerra catalana? Els obrers han d'assumir el catalanisme com a propi per fer possible aquest «tercer moment». Unir liberalisme i socialisme, catalanisme i socialisme:

«L'única forma de progrés actual és el socialisme. L'única matèria o instrument de progrés actual són els treballadors».³⁴

Alomar continuava:

«El programa seria aquest: reivindicació del catalanisme per als

34 ALOMAR, Gabriel: *Catalanisme socialista*, Barcelona, Antoni López, 1910, p.9.

obriers; és a dir, no que el catalanisme faci a favor seu la conquesta dels obrers, sinó que els obrers facin la del catalanisme, entenent per catalanisme la representació de la voluntat col·lectiva de Catalunya. O que els obrers diguin: el catalanisme som nosaltres».³⁵

En conseqüència, per Alomar,

«el partit nou, en cas de néixer, té d'ésser un catalanisme obert, un catalanisme de tercer moment, completant l'escala del catalanisme que comença en el catalanisme dels rics, o de la Lliga, i segueix en el de les classes mitges o nacionalisme».³⁶

Alomar, en definitiva, esta reivindicat que el catalanisme havia d'ésser un moviment obert i creador de futur i havia d'abocar-se a la llibertat. Per això el 1910 donarà fe del fracàs del centrisme català, de les limitacions del nacionalisme català i cridarà a obrir el tercer moment:

«El fracàs de la nostra esquerra catalana és haver optat sempre com a partit de centre, sense preocupar-se d'aquesta feina que havia d'haver estat la primera de totes: atreure's a una política catalana i afirmativa la massa obrera, adoptant amb sinceritat els seus ideals, que són els de tota veritable esquerra».³⁷

35 ALOMAR, Gabriel: *Negacions y afirmacions del catalanisme*, Barcelona, Antoni López, 1910, p. 11.

36 *Ibid.*, p. 12-13.

37 *Ibid.*, p. 4.

EL CENTRE NACIONALISTA REPUBLICÀ

En el primer número d'*El Poble Català*, del 12 de novembre de 1904, Joan Ventosa i Calvell escrivia l'article programàtic del grup, «La crisi del catalanisme», on es podia llegir:

«Nacionalistes de Catalunya, venim a combatre llealment per l'autonomia del nostre poble ab tota l'amplitut que li facin possible y util els temps presents y les circumstancies de l'avenir. En l'acció autonoma de Catalunya fundém l'esperança del séu progrés y engrandiment civilisador, que no pot donarli per si'l decaigut estat centralisat que'ns regeix [...]. Els nostres ideals ens posen enfront dels poders publicos de l'Estat espanyol. La previa y fonamental condició d'harmonia entre nosaltres els catalans, y las institucions y els governs de l'Estat, monarquichs o republicans, ha d'esser el reconeixement y la lliure acció de la personalitat de Catalunya ab els recursos propis y necessaris pera'l seu progrés y engrandiment. [...] Respectuosos ab la conciencia y ab l'honor de propis y adversaris, ens inspirarem sempre en ample esperit de tolerancia y combatrem pels nostres ideals ferma però llealment».

El nou setmanari pretenia articular un corrent ideològic i polític que respongués a un sentiment que, per als seus promotors, era majoritari entre el catalanisme popular. El setmanari es movia dins un camp ideològic ampli de conjunció entre ca-

talanisme, republicanisme i modernisme. Modernisme, no ja en l'accepció que s'havia vulgaritzat a finals del segle XIX com a *stil nouveau*, sinó en el sentit de recuperar el significat originari del mot: moviment de modernització des d'una actitud que identificava *modernitat* amb progrés ideològic i social, o sigui, amb l'esquerra política.

El programa del nou grup polític es podia resumir en els conceptes següents: *nacionalisme, república, liberalisme, democràcia, supremacia del poder civil, separació de l'Església i l'Estat i reformes socials moderades*. És a dir, un programa d'esquerra moderada. Socialment, era un grup recolzat en les classes mitjanes i la petita burgesia.

La nova agrupació, però, no es va convertir en partit fins al desembre de 1906. El nou partit, que tenia a Barcelona 900 afiliats —mentre que la Lliga no ultrapassava els 500— adoptà el nom de Centre Nacionalista Republicà. Amb la seva creació, el catalanisme ja tenia una dreta i una esquerra organitzades i actives.

El seu primer president fou Jaume Carner. Un altre ideòleg important del grup era Joaquim Lluhí i Rissech.³⁸ El CNR era

38 IZQUIERDO, Santiago: *República i autonomia. El difícil arrelament del catalanisme d'esquerres, 1904-1931*, Catarroja, Afers, 2006, p.56-68. Al voltant de la figura de Carner vegeu POBLET, Josep Maria: *Jaume Carner. Polític, juriconsult, industrial i Ministre de Finances de la II República*, Barcelona, Dopesa, 1977. Una bona selecció d'alguns dels seus textos més significatius a PÉREZ-BASTARDAS, Alfred (curador): *Jaume Carner. La democràcia nacionalista de Catalunya*, Barcelona, La Magrana-Diputació de Barcelona, 1984. Joaquim Lluhí i Rissech és autor de treballs com *El dret d'autonomia a Catalunya. Discurs a l'Ateneu Barcelonès* (1908) i *L'obra de govern de l'Ajuntament de Barcelona* (1910). Al voltant de la seva figura vegeu: E. NAVARRO: *Historia crítica...*, *op.cit.*; i A. Rovira i Virgili: *Els polítics catalans, op.cit.*

format per catalanistes republicans, gent procedent de la Unió Catalanista i del federalisme i alguns membres de la Unió Republicana. En el títol primer dels seus *Estatuts* hom podia llegir:

«Art. 1. El Centre Nacionalista Republicà té per objecte la consecució de l'Autonomia de Catalunya dins l'Estat espanyol, y la propagació dels ideals de la democràcia republicana».³⁹

En el discurs inaugural del CNR, Carner exposava quines haviem de ser les principals línies d'actuació de l'entitat: el nacionalisme de base es lligava al republicanisme, la democràcia al liberalisme i la separació de l'Església i l'Estat es conjugava amb el desig de reformes socials. Carner afirmava en el seu parlament:

«Som en primer terme nacionalistes, perquè creiem, perquè estem fermament convencuts de que les grans corrents del món, les grans corrents de la vida y la Historia, pera encarnar en nosaltres han de trobar fortament constituïda nostra personalitat política y social. Nosaltres volem que totes aquelles condicions que són necessaries, indispensables, per a que siguem amos y senyors de nostra vida intel·lectual, moral, social, política y econòmica, les tingui el poble català. Y aquestes condicions volem que siguin totes aquelles que ha proclamat el catalanisme en les seves Assemblees y totes les que'ls fets y circumstancies de l'avenir fassin necessaries pera nostre desenrotllament.

Som demòcrates perquè estem convencuts de que'ls drets

39 *Centre Nacionalista Republicà. Estatuts*, Barcelona: Tipografia de Serra Germans y Russell, 1907.

individuals que són conquesta de la civilització moderna estan definitivament incorporats a la vida de l'humanitat y són absolutament necessaris pera que les societats humanes fassin son natural camí.

Som republicans no solament perquè la forma de govern republicana es la que avui pot emmotllar millor els nostres sentiments tradicionals, sinó perquè ella es la que pot realitzar els ideals de llibertat y de justícia, la que'ns pot permetre a tots els catalans una vida on tingui plena realització nostres aspiracions nacionalistes y democràtiques».40

En el seu parlament, Carner assenyalava també que la forma de govern no era una qüestió gratuïta. De fet, havia estat decisiva en l'escissió del 1904. En aquest discurs, recordava el tipus de monarquia existent a Catalunya durant l'Antic Règim i, també, les altres formes monàrquiques:

«la monarquia absoluta y constitucional són per nosaltres formes forasteres que'ns han sigut importades a casa nostra per aquells que mai han tingut comunió espiritual ab el nostre poble».41

Per això, reivindicava una República

«que s'aixequi sobre la federació y autonomia de tots els pobles d'Espanya y que'ns permeti fer a nosaltres, d'una manera definiti-

40 *Orientacions polítiques y socials del Centre Nacionalista Republicà. Discurs pronunciat per Don Jaume Carner la vetlla del 26 de janer de 1907, en la sessió inaugural d'aquesta entitat*, Barcelona: Sociedad Cooperativa Obrera-Impremta Comunal, 1907, p. 10-11. El discurs també a A. Pérez-Bastardas (curador): *Jaume Carner...*, op.cit., p.55-72.

41 *Orientacions polítiques y socials...*, op.cit., p.9.

va, franca via pels camins del progrés y de la civilització».⁴²

Quant a la qüestió social, Carner apuntava quina seria l'actitud del CNR davant del món obrer. Una actitud ambigua i tèbia com passarà, de fet, també amb la futura Unió Federal Nacionalista Republicana:

«Jo crec que als obrers no tenim de distrèurels, no tenim d'apartarlos del seu propi camí. Nosaltres tenim de dirlos que'l seu camí com a homes de classe, com a obrers, es reunirse en organitzacions exclusivament professionals pera defensar els seus interessos, pera sostenir les seves reivindicacions. Es precis que'ls obrers no permetin que les seves organitzacions, exclusivament professionals, sien malmenades en nom de doctrinarismes socials o d'interessos polítics. [...] Però vosaltres direu: Es que'ls obrers no han d'intervenir en la política? Es que les organitzacions polítiques, els partits polítics no tenen cap missió en la resolució del problema social? [...] Jo crec que'ls obrers, a més d'ésser homes de sa professió y de sa classe, són també ciutadans, y com a tals tenen un interès tant viu com els altres ciutadans en els problemes de la vida política. [...] Del mateix modo que'ls obrers com a tals deuen formar part de les organitzacions obreres, deuen com a ciutadans ajudar als partits quals opinions comparteixin».⁴³

Carner tancava el seu parlament amb les següents paraules:

«Estem disposats a ajudar al plantejament de les reformes que signifiquin tornar a Catalunya les reivindicacions que ella recla-

42 *Ibid.*, p. 10.

43 *Ibid.*, p. 23-27.

ma; però sempre conservarem la nostra organització nacionalista y catalana, sense abdicar dels principis fonamentals de la nostra institució. Com veieu la nostra feina es alta y generosa. Havem creat un organisme que vol treballar per la patria y per la llibertat: volem realitzar el somni d'una Catalunya autònoma, democràtica, lliure, civilisada: pensem en una Catalunya venidora que sigui digna de la que fou mestressa de sos mars, però ben digna de figurar al costat dels pobles més lliures de la terra».⁴⁴

La Lliga s'havia decantat cap a la dreta i el CNR volia ocupar l'espai de centre-esquerra parcialment vacant. De tota manera, el futur de l'esquerra nacionalista catalana depenia de la seva capacitat per captar vots republicans més que no pas de minvar la base electoral del catalanisme conservador, una tasca més difícil del que s'havia previst. A més, el CNR tindrà una implantació desigual: relativament forta a Barcelona i a les comarques gironines —Laureà Dalmau, futur militant d'ERC, fou el principal fundador del CNR a Girona—, tindrà una presència poc més que testimonial a les comarques tarragonines i, sobretot, a les lleidatanes, on tindrà una incidència mínima.

44 *Ibid.*, p. 32.

NACIONALISME I SOCIETAT CIVIL

Arribats a aquest punt, convé fer un incís per recordar que la història del nacionalisme català no es redueix a la dels partits catalanistes. Malgrat la seva interdependència, cal distingir entre el catalanisme com a moviment cívicocultural i els partits polítics catalanistes. Sense les entitats generadores d'aquest moviment, no hi hauria els partits. La base social del catalanisme la van crear, doncs, els orfeons, els centres excursionistes, els grups sardanistes i les associacions nacionalistes independents.

Cal destacar el procés de creació d'entitats socials catalanistes que comprenien tant l'àmbit cultural i de lleure com el científic i el polític: l'Associació Catalanista d'Excursions Científiques (1876), les agrupacions corals populars Cors de Clavé (a partir del 1850), l'Orfeó Català (1891) i Catalunya Nova (1895). El llistat no s'atura aquí: Associació Protectora de l'Ensenyança Catalana (1889), Centre Excursionista de Catalunya (1890), Ateneu Enciclopèdic Popular (1903) o el Centre Autonomista de Dependents del Comerç i de la Indústria (1903).⁴⁵

⁴⁵ SOLÀ, Pere: *Els ateneus obrers i la cultura popular a Catalunya (1900-1939)*. *L'Ateneu Enciclopèdic Popular*, Barcelona, La Magrana, 1978. LLADONOSA, Manuel: *Catalanisme i moviment obrer: el CADCI entre 1903 i 1923*, Barcelona, Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 1988.

El CADCI fou la primera associació de masses del catalanisme i es definia com a «entitat social, política i obrera». Tenia com a objectiu la defensa i divulgació del catalanisme, la formació dels associats i el reformisme social. En el camp del nacionalisme, la seva finalitat era lluitar per les reivindicacions catalanistes mitjançant la propaganda i la formació tant cultural com física dels associats. Els seus fundadors provenien de l'Associació Popular Catalanista. El CADCI era republicà; inicialment va restar sota la influència tant de la Unió Catalanista com de la Lliga Regionalista i posteriorment de la Unió Federal Nacionalista Republicana, d'ERC durant la República, del Bloc Obrer i Camperol i del Partit Català Proletari durant la Guerra Civil.

Durant la dictadura de Primo de Rivera va ser dissolt acusat de separatista. Després de la proclamació de la República tornà a reorganitzar-se i a tenir un paper rellevant en la vida política, sindical i social de Catalunya. A més, els dirigents del CADCI van fer una paper resistencial de primera fila durant els Fets d'Octubre de 1934. A partir del 1936 s'adherí a la Unió General de Treballadors i el 1939 va ser clausurat.

No hem d'oblidar tampoc les associacions nacionalistes independents Joventut Nacionalista La Falç (1918) o Palestra (1930).⁴⁶ Joventut Nacionalista La Falç fou una agrupació catalanista els afiliats de la qual eren obrers o dependents de comerç. Entre els seus socis hi havia Josep Tarradellas, que havia iniciat la militància política al CADCI, com a secretari de propaganda (1916). A l'entitat hi predominava l'esquerranisme

46 DURAN, Lluís: *Intel·ligència i caràcter. Palestra i la formació dels joves (1928-1939)*, Catarroja, Afers, 2007.

democràtic, amb independència dels partits. Comptà amb l'adhesió de Macià, nomenat president honorari. La Joventut Nacionalista La Falç s'adherí a ERC (1932), però se'n separà el 1933 i restà al marge dels partits.

Palestra, per la seva banda, fou una entitat catalanista fundada per iniciativa de Josep Maria Batista i Roca, que fou un dels introductors de l'escoltisme als Països Catalans i que el 1927 fundà l'organització dels Minyons de Muntanya. De caràcter educatiu i patriòtic, Palestra pretenia situar-se per damunt de matisos polítics o socials, per la qual cosa nomenà una presidència d'honor amb líders dels principals partits. Organitzà cursos sobre història, literatura, art, llengua, competicions esportives i campanyes d'acció social i cultural. En fou president Pompeu Fabra. Mangué estretes relacions amb Galícia, el País Basc, els txecs i Occitània i també organitzà una gran campanya proestatut i el 1931 formà una guàrdia cívica entorn de Macià. Palestra es va relacionar amb els catalans de l'estranger i va tenir presència al Principat i a les ciutats de València i Palma.

DE LA SOLIDARITAT CATALANA A LA UNIÓ FEDERAL NACIONALISTA REPUBLICANA (1906-1910)

La Solidaritat Catalana va ser un fenomen molt important en el desenvolupament històric del moviment nacional català. El detonant que va fer possible la constitució d'aquest primer gran moviment transversal del catalanisme fou la indignació que va provocar l'assalt de la guarnició militar de Barcelona a les publicacions de la Lliga, el setmanari satíric *iCu-Cut!* i el diari *La Veu de Catalunya*, el 25 de novembre de 1905, com a reacció a una sèrie d'acudits apareguts en la primera d'aquestes publicacions en els quals es ridiculitzava l'exèrcit, al·ludint a la derrota del 1898. Aquest esdeveniment duria a la Solidaritat, com a conseqüència d'aquesta primera mobilització catalanista de masses. Fou en aquesta època que es va generalitzar l'ús del terme *nacionalisme* per definir el catalanisme polític.

Presidida per Salmerón, aquesta plataforma unitària de partits aplegarà la Lliga Regionalista, una part de la Unió Republicana, independents, els federals, els nacionalistes republicans, la Unió Catalanista i els carlins. Només en restaren fora els partits monàrquics i, a iniciativa pròpia, el republicanisme lerrouxista. L'11 de febrer de 1906 es va proclamar a Girona la Solidaritat Catalana com a coalició electoral. En formaven la comissió

executiva Francesc Cambó en representació de la Lliga, Jaume Carner en representació dels nacionalistes republicans, Josep Roca i Roca en representació dels republicans solidaris, Josep Maria Vallès i Ribot en representació dels federals, Domènec Martí i Julià per la Unió Catalanista, Josep Maria Junyent pels carlistes i Amadeu Hurtado, catalanista sense partit. També es va adherir a la Solidaritat el tinent coronel d'enginyers Francesc Macià, que es va veure obligat, a causa d'aquesta adhesió i del seu catalanisme, a abandonar la carrera militar.⁴⁷

Davant les eleccions provincials i generals del 1907, els grups que formaven Solidaritat Catalana decidiren presentar candidatures úniques sota un programa comú, el programa del Tívoli, llegit en aquest teatre de Barcelona el 14 d'abril de 1907. El programa demanava la derogació de la llei de Jurisdiccions —que amenaçava de situar el catalanisme fora de la llei i que col·locava sota jurisdicció militar qualsevol ofensa oral o escrita a la unitat de la pàtria, a l'honor de les forces armades i els seus símbols— i expressava de forma imprecisa un seguit de reivindicacions autonomistes, però sense fer-ne cap concreció. El dia 21 d'abril els candidats solidaris triomfaren arreu de Catalunya, amb l'obtenció de 41 de les 44 actes de diputat que corresponien a Catalunya.

47 La figura del Macià d'aquests anys ha estat objecte d'una acurada anàlisi a ROIG ROSICH, Josep Maria: *Francesc Macià. De militar espanyol a independentista català (1907-1923)*, Barcelona, L'esfera dels llibres, 2006. Vegeu també JARDÍ, Enric: *Francesc Macià, el camí de la llibertat*, Barcelona, Aymà, 1977; JARDÍ, Enric: *Francesc Macià, president de Catalunya*, Barcelona, Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 1981; ARRUFAT, Ramon: *Macià, la trajectòria política d'una figura excepcional que ha perdut la fe*, Barcelona, Juneda-Fonoll, 2007; ALQUÉZAR, Ramon; MARÍN, Enric; MORALES, Mercè (coords.): *Esquerra Republicana de Catalunya. 70 anys d'història (1931-2001)*, Barcelona, Columna-ERC, 2001, p.231-237.

Solidaritat Catalana, però, era una coalició excessivament heterogènia i es produïren diverses picabaralles entre els seus integrants. A més, els regionalistes miraven amb inquietud que els tres grups de republicans catalanistes solidaris —el CNR, la Unió Republicana i els federals de Vallès i Ribot— anaven cap a la unificació, creant un nou partit el 24 d'abril de 1910: la Unió Federal Nacionalista Republicana (UFNR), el projecte polític més ambiciós de l'esquerra nacional catalana fins aleshores.⁴⁸ Sota un programa autonomista, hi coexistiran sectors liberals burgesos i d'altres de socialitzants i obreristes. Les seves bases programàtiques mostren perfectament quin era l'ideari polític del nou partit, que es podria resumir en dos conceptes bàsics: autonomia i república. El document reclamava la formació d'una societat petit-burgesa i liberal que millorés la situació de la classe obrera i una revifada de la cultura catalana:

«Base I. Els partits que formen actualment l'Esquerra catalana [és a dir, el CNR, els federals i sectors de la Unió Republicana] aproven aquestes Bases y constitueixen una sola corporació política ab el nom d'Unió Federal Nacionalista Republicana. L'Unió se proposa treballar pel reconeixement de la nacionalitat catalana ab tot el contingut de poders constitucionals que atribuhía en Pí y Margall a l'Estat regional en lo polític, en lo económic y en lo administratiu, ab facultat de resoldre tot lo que pertoca a la garantía y a la defensa de la llibertat y de l'ordre, al judici y fallo de qüestions entre Municipis, a la l·legislació civil y de procediments, a la l·legislació penal pera tots els delictes no qualificats de federals, a l'organització dels tribunals y a l'imposició y cobro dels tributs.

48 S. IZQUIERDO: *República i autonomia...*, op. cit., p. 89-162 i, també, IZQUIERDO, Santiago: *Pere Coromines*, Catarroja, Afers, 2001, p. 59-139.

Base II. Essent ideal de la nova corporació l'Unió federativa dins de l'Estat espanyol, condemna expressament tota aspiració separatista. L'Unió, sense renunciar a l'integritat del seu ideal, cooperarà en forma que exclouïxi tota acusació d'exclusivisme, a les aspiracions nacionalistes y a qualsevol altra tendència a la Constitució federal que hagin sorgit o en lo futur sorgeixin en les regions d'Espanya. Com aspiració ideal l'Unió treballarà avui per la Federació Espanyola, demà per l'ibèrica.

Base III. Com a constitució interior de Catalunya l'Unió federal defensarà la més ampla autonomia dels organismes locals en el seu règim tributari, administratiu y polític. Serà aspiració d'ella reformar la distribució territorial de l'Administració fins a fer coincidir tant com sigui possible les seves divisions ab cada una de les comarques naturals catalanes.

Base IV. L'Unió serà republicana y demòcrata y com a tal incorpora al seu programa els ideals de la democràcia republicana espanyola. No per ésser les úniques reformes que's proposa realisar, sino perque en els presents instants prenen lloc preminent en el camp de les conquestes polítiques, declara especialment que treballarà pera resoldre jurídicament les relacions entre l'Estat y l'Iglesia sobre la base de sosteniment del culte pels seus adeptes y de plena sobirania del Poder civil, y en el sentit d'absoluta llibertat y igualtat pera totes les creencies y per tant ab la secularisació del matrimoni, del registre y del cementiri [...].

Base V. [...] En l'ordre de la cultura declara qüestió previa la d'acabar ab l'analfabetisme, creu que l'Estat ha d'assegurar un mínim de cultura, que la nacionalitat y el municipi han d'organisar y sostenir els centres d'instrucció primaria y universitaria [...].

L'Unió federal, continuant la obra social de Pi y Margall, incorpora al seu credo el contingut d'aspiracions proletàries que hagin arribat a concretarse en fórmules jurídiques, com ara la creació d'institucions públiques protectores del treballador, reforma de les lleis civils per l'humanització del contracte de treball, assegurança de les classes proletàries en quan als accidents, malalties, vellesa y paro forsos, així com també la reforma de la llei d'associació per a garantir l'estabilitat de les Societats obreres.

Base VI. L'Unió Federal Nacionalista Republicana extindrà la seva organització per tot Catalunya al territori de la qual se limitarà la seva integritat orgànica. Tant en la política local com en la política general d'Espanya, l'Unió federal estarà en constant relació amb els demés partits y se coaligarà amb cada un d'ells per campanyes y finalitats concretes, a l'objecte de treballar a favor de qualsevol de les reformes que integren el seu programa. [...]».⁴⁹

Els principals dirigents de la UFNR seran Josep Maria Vallès i Ribot, Jaume Carner, Ildefons Sunyol, Joaquim Lluhí i Rissech, Santiago Gubern, Francesc Layret, Antoni Rovira i Virgili —que presentà al congrés fundacional del partit una proposta sobre «La UFNR i el problema obrer»—, Albert Bastardas⁵⁰ i Pere Coromines, que està cridat a ocupar-ne en breu el lideratge.

49 Vegeu «Annex» d'*El Poble Català*, 4.IV.1910, Impremta de la Vda. J. Cunill, Barcelona. Les bases també a ALBERTÍ, Santiago: *El republicanisme català i la restauració monàrquica, 1875-1923*, Barcelona, Albertí, 1972, p. 289-292.

50 El seu nét, Alfred Pérez-Bastardas, li ha dedicat dos treballs excel·lents: *L'Ajuntament de Barcelona a primers de segle (1904-1909)*. *Albert Bastardas i Sampere, primer alcalde popular*, Barcelona, Edicions 62, 1980 i, sobretot, *Els republicans nacionalistes i el catalanisme polític: Albert Bastardas i Sampere (1871-1944)*. *Una biografia política*, Barcelona, Edicions 62, 1987, 2 vols.

EL PENSAMENT NACIONALISTA I REPUBLICÀ DE PERE COROMINES

Coromines, el líder d'aquest nou projecte polític, sempre milità a l'esquerra —des de l'idealisme anarquista a la seva joventut fins al liberalisme republicà, catalanista i laïcitzant posterior—, i va tenir un paper central en la tasca de vertebració de la UFNR, l'intent més reeixit fins aquell moment per bastir un partit polític nacionalista, republicà i progressista.⁵¹

Després de militar en el republicanisme no catalanista durant els seus anys de joventut, a començaments del segle xx s'anirà lligant al projecte de construir una esquerra catalana de vocació republicana, una força nacionalista que, davant l'alternativa conservadora personificada en els homes de la Lliga, intentés atreure al projecte de recuperació nacional unes classes populars que, a la Barcelona de començaments de segle, havien

51 La producció intel·lectual de Coromines és vastíssima i ha estat recopilada a: *Obra completa en castellano*, Madrid, Gredos, 1975; *Diaris i records*, Barcelona, Curial, 1974-1975, 3 vols.; DUARTE, Àngel (curador): *Pere Coromines. Apologia de Barcelona i altres escrits*, Barcelona: La Magrana-Diputació de Barcelona, 1989; i *Obres completes*, Barcelona, Selecta, 1972. Al voltant de la seva figura vegeu: DUARTE, Àngel: *Pere Coromines: del republicanisme als cercles llibertaris (1888-1896)*, Barcelona, Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 1988; S. IZQUIERDO: *Pere Coromines...*, *op.cit.*; i PONS I PÀGES, JOSEP: *Pere Coromines i el seu temps*, Barcelona, Edicions 62, 1969.

trobat en el republicanisme lerrouxista i en la infraestructura societària que creà o potencià un eficaç aixopluc social.

Coromines, allunyat encara de la militància en cap partit, esdevindrà un dels referents d'aquella esquerra que a les acaballes del 1906 configurarà el CNR. La necessitat de recompondre l'esquerra catalanista en el context de la repressió posterior a la Setmana Tràgica de l'estiu del 1909, tot donant pas a la creació de la UFNR, va fer pensar els prohoms del nacionalisme republicà en la possibilitat d'escollir Coromines per a la direcció d'*El Poble Català*, l'òrgan de premsa del partit. La seva autoritat moral i un cert retraïment d'altres dirigents que van recloure's en les seves ocupacions professionals respectives, el convertiran en la peça clau de la UFNR durant els pròxims anys.

Allunyat de la política de partit a partir del 1916, després d'una última desfeta electoral de la UFNR, la seva recuperació per a l'escena política catalana es produirà en el marc de la Segona República. Allunyat com havia estat de les tasques polítiques que havien menat al triomf popular del 14 d'abril de 1931, Coromines no es trobava integrat en el partit triomfant, una ERC de recent constitució. Tanmateix, la seva voluntat de servei al país i l'estratègia de certs dirigents d'ERC de captar les figures històriques del republicanisme nacionalista, coincidiren per fer possible la seva decisió d'ingressar a ERC i la seva participació en els moments clau del període. Coromines, com d'altres personalitats de la vella UFNR, donaran una pàtina de prestigi a la nova organització, li garantiran la legitimitat històrica i faran evidents les seves arrels en les lluites menades per generacions d'homes d'esquerres, republicans i catalanistes durant els decennis anteriors.

Quines són les característiques bàsiques del pensament esquerrà i nacional de Coromines? Durant la seva joventut ja teoritzà sobre la pàtria, revaloritzant els sentiments d'identitat col·lectiva dels individus i defensant —des d'una òptica federal— les petites comunitats enfront dels estats uniformes i centralitzats. A finals del segle XIX, el seu pensament evoluciona decencisat de la incapacitat de la classe política i intel·lectual de Madrid per col·laborar amb decisió en la necessària obra de regeneració política, social i cultural de l'Estat espanyol. Per Coromines, el poble castellà era incapaç de comprendre les grans aportacions que Catalunya intentava fer en aquest sentit. Coromines defensarà que els catalans del Principat tenien en els seus germans de València i Mallorca els aliats naturals, tant per a la recuperació nacional comuna com per a la intervenció en els afers estatals:

«Mes hi ha dos pobles al Llevant d'Espanya que tenen amb nosaltres la comunitat de la terra, del cel i del mar, que parlen amb lleugeres variants la nostra llengua, que tenen un sentiment polític semblant al nostre, que poden establir amb nosaltres un canvi de forces espirituals sense desvirtuar l'individualitat del nostre pensament i del nostre caràcter. València i Mallorca són les nostres aliades naturals. Allí hem d'anar amb les nostres banderes, amb els nostres llibres, amb el nostre cor. Hem de refer en el segle XX l'obra del rei Jaume Primer. [...] El nostre sentiment nacional prendrà a la vora del Túria i l'illa daurada matisos variadíssims dintre la gamma comú. [...] I aquesta lliga dels pobles levantins [...] a dintre de l'Estat espanyol podrà subsistir contra totes les influències forasteres i prendre resoltament la direcció dels pobles ibèrics».⁵²

52 COROMINES, Pere: «Com s'ho han pres a Madrid», *El Poble Català*, 25 de maig de 1906; copiem d'À. DUARTE (curador): *Pere Coromines...*, op. cit., p. 42.

Tot plegat el portarà a perfilar millor la definició de conceptes com nació o Estat:

«Així com una nació és el que és, un ésser real existent i viu, una cosa pròpia per ser objecte d'estudi en una història natural, l'Estat és un ordenament jurídic, un esgraonament jurídic de normes, totes les quals defineixen el que ha de ser. [...] De la mateixa manera, doncs, que la nació és una realitat existent per ella mateixa, l'Estat és una concepció vigent. L'Estat pot variar en gran manera en el seu contingut, es pot dividir en diversos Estats, igual com de diversos Estats se'n pot fer un de sol. [...] Però una nació és un tot que és dóna tal com és en la realitat, i així subsisteix durant segles, amb llevíssimes diferències limítrofes, sense que augmenti o disminueixi, encara que l'Estat que la conté augmenti o disminueixi».⁵³

Al llarg de tota la seva trajectòria política, hi ha tres aspectes fonamentals en el pensament de Coromines. En primer lloc, la seva relació amb la tradició federal. Coromines considerava el federalisme pimargallià com un producte de la política catalana del vuitcents. I, com a projecte català, condemnat a fracassar en el seu intent de fer-se present arreu de l'Estat. Més d'un cop mostrà la seva admiració pels vells federals i no va estar-se de posar de relleu els seus valors positius. Tanmateix, entenia el pactisme de Pi i Margall com un projecte del passat, com una construcció teòrica excessivament racionalista i mancada de tot alè vital. L'alternativa proposada per Coromines partirà de

53 COROMINES, Pere: «Honesto opinió sobre el nacionalisme català», esborrany datat cap al 1935 i que copiem d'À. Duarte (curador): *Pere Coromines...*, *op.cit.*, p.206-207.

la seva autoconsideració com a hereu crític d'aquesta tradició del pensament polític, i consistirà en un esforç per deixar enrere les velles i retòriques fórmules pactistes, per cercar en el fet nacional, en el nacionalisme, la saba que donaria nova vida al federalisme, a un nou federalisme nacionalista, que té una reivindicació fonamental:

«Val més dir clara i categòricament que només la reunió d'un Parlament català, amb potestat per reformar la nostra legislació civil, per establir una banca d'emissió catalana, per fer la llei de la nostra admissió local, per organitzar els nostres tribunals, per regimantar la instrucció pública de tots els pobles catalans donarà satisfacció al nostre federalisme nacionalista».⁵⁴

El segon tret que cal remarcar constitueix una constant en el seu pensament. Coromines és un home convençut que viu en una època canviant, com posen de manifest tant la Revolució Russa com la Primera Guerra Mundial. Per ell, home obert a les idees i realitats noves, en aquest marc tot progrés era possible, tota modificació de les estructures socials i polítiques podia fer-se. Calia, però, forjar-la legalment, transformant el marc jurídic per la via de la conciliació.

I, finalment, Coromines va entendre l'acció política —una acció que tenia com a fita última la consecució de la llibertat per a Catalunya i els catalans— com una pràctica presidida per l'ideal. I, d'acord amb aquest postulat, va integrar com un element

54 COROMINES, Pere: «Fonaments indestructibles de la qüestió catalana», conferència pronunciada a Barcelona el 6 de març de 1910 i que copiem d'À. DUARTE (curador): *Pere Coromines...*, *op. cit.*, p. 60-61.

preferencial de la seva presència pública l'esforç per la cultura i l'educació, convençut que el civisme era la clau de volta que permetria obrir les portes d'un futur lliure per a Catalunya.

EL FRACÀS DE L'ESQUERRA CATALANISTA I EL RETROCÉS REPUBLICÀ

Amb una trajectòria erràtica durant la seva curta vida —amb prou feines arribà als vuit anys—, la UFNR no reeixí a consolidar el seu espai sociopolític en una Catalunya que durant les dues primeres dècades del segle xx ha de fer front a una marcada bipolarització política entre la Lliga Regionalista dels Francesc Cambó i Enric Prat de la Riba i el Partit Republicà Radical d'Alejandro Lerroux. Malauradament, el propòsit de crear un partit català d'esquerra nacionalista, que sumés al moviment patriòtic les masses populars, no va reeixir del tot aleshores. Caldrà esperar als anys de la Segona República i a la formació d'ERC.

La UFNR no aconseguí d'assolir l'hegemonia en el moviment catalanista. La seva influència entre els obrers era migrada, i tan sols era notable entre els empleats del CADCI. La UFNR no va poder trobar una base social —unes masses— sobre la qual recolzar la seva presència pública. La legitimitat històrica del projecte catalanista semblava, als ulls de la classe mitjana i de la menestralia, trobar-se en mans de la Lliga. Per aquest costat les limitacions per assegurar-se una opinió fidel prou àmplia són molt clares. D'altra banda, la classe obrera estava guanyada pel lerrouxisme, que assegurava als obrers ca-

talans uns punts de referència —ideològics, de lideratge i organitzatiu— i, paral·lelament, unes pràctiques clientelars força satisfactòries. La política del catalanisme d'esquerres no podia competir en aquests terrenys. A més, com denuncià repetidament Coromines, en aquesta recerca infructuosa d'unes masses que fessin possible l'avenç de la UFNR, sovint es van manifestar temptacions centristes que provocaven en l'opinió pública el manteniment de la identificació dels lerrouxistes com a única esquerra política.

Les esperances que, sota la direcció de Carner, Coromines i Layret, la UFNR desbancaria la Lliga per dretana i el lerrouxisme per espanyolista, no es confirmaren. El partit no veié créixer els seus efectius més amunt de la suma dels tres grups que l'havien constituït.

Les picabaralles internes entre els tres grups coal·ligats, una unió feble i plena de contradiccions, un cert amateurisme en la direcció del partit, uns líders poc disposats a comprometre's del tot en les tasques directives del partit, un cert sucursalisme de la Lliga i una política plena d'ambigüitats en el fons i en la forma —en especial en allò que feia referència a la qüestió obrera—, van motivar que la UFNR entrés ben aviat en una crisi que es féu cada vegada més evident, tot i l'embranchida inicial amb què havia començat a caminar aquest nou projecte polític nacionalista republicà.

L'aliança electoral de la UFNR amb el Partit Republicà Radical de Lerroux en les eleccions generals de febrer de 1914, aliança coneguda amb el nom de Pacte de Sant Gervasi, no va ser la causa sinó la conseqüència de la crisi d'aquest partit catala-

nista d'esquerra. Com veurem, el fracàs electoral rotund precipità l'inici de la desintegració de la UFNR.

Ja que la Lliga pactava amb la dreta monàrquica, els nacionalistes republicans defensaven la possibilitat de fer el mateix amb els radicals sense que se'ls pogués acusar de renunciar al catalanisme, sobretot perquè el pacte menava els lerrouxistes a adoptar una actitud positiva envers la causa autonomista. Però l'electorat rebutjà l'aliança republicana. I no només l'electorat, sinó que des de dins de la UFNR es van aixecar moltes veus contràries al pacte, argumentant que el de Lerroux era un partit espanyolista i, el que era pitjor encara, que havia fet gala sovint d'un evident anticatalanisme.

Antoni Rovira i Virgili, un dels opositors més significats al pacte amb els lerrouxistes, decidí desvincular-se totalment del partit per fundar, el juny de 1914, una altra formació política — l'Esquerra Catalanista— i un setmanari, *La Nació*. Rovira i Virgili es declarà contrari a la monarquia i confessà que veia llunyana la República i que no confiava gens en l'actitud dels republicans espanyols davant el problema català. En conseqüència, i sota el lema de «Catalunya endins», crearà aquesta entitat. En l'acte d'inauguració de la nova associació, Rovira i Virgili deia en el discurs presidencial:

«Som lliberals, som demòcrates, som republicans; tenim un sentit sanament i honradament radical; ningú no ha de creure que nosaltres, ni en catalanisme ni en república, representem el sentit moderat. [...] El que hi ha és que la classe mitjana, que és —i no cal negar-ho— el nucli de les forces catalanistes, s'espanta davant certes desviacions i certs moviments que es diuen republicans;

però jo tinc la completa convicció que la classe mitjana catalana no s'espanta de les idees democràtiques, no l'espanten els principis lliberals i radicals; l'espanta, sí, l'esperit de desordre i de pertorbació que substitueix les veritables idees». ⁵⁵

L'ambició de l'Esquerra Catalanista era projectar-se sobre les classes mitjanes, a distància de la Lliga com es pot deduir del nom del nou agrupament. L'objectiu de l'entitat era llançar-se a una activitat catalanitzadora i no pensar a triomfar a les properes eleccions. Tampoc no era un dels seus objectius substituir la UFNR. Acompanyaven Rovira i Virgili altres noms sortits també de la UFNR: David Ferrer, Antoni Sunyol, Claudi Ametlla o Xavier Gambús.

Malgrat tot, l'Esquerra Catalanista no arribà a quallar. Sense trobar una tàctica del tot definida, sense decidir-se per una mecànica partidista normal —a la qual no arribà per feblesa—, no va encertar una línia de projecció vàlida. No és estrany, doncs, que després de pronunciar-se la Unió Catalanista, pel gener de 1915, a favor d'una direcció d'esquerra, el grup de Rovira i Virgili s'hi adherís i acabés diluïnt-s'hi sense més. L'Esquerra Catalanista havia estat la primera temptativa política d'un Rovira i Virgili que s'estava postulant ja com un dels més destacats teòrics del catalanisme d'esquerres.

55 S. ALBERTÍ: *El republicanisme català...*, op. cit., p.379.

ANTONI ROVIRA I VIRGILI: DEMOCRÀCIA I LIBERALISME

Aquest periodista, escriptor i polític, que des de ben jove es va formar amb la lectura de Pi i Margall, està cridat a esdevenir en el futur un dels referents polítics i intel·lectuals de l'esquerra nacional catalana.⁵⁶ De fet, Rovira esdevingué un dels intel·

56 MOLAS, Isidre: «Antoni Rovira i Virgili: un català nacional, republicà i federal», dins I. MOLAS: *Les arrels teòriques...*, op.cit., p.151-167; MOLAS, Isidre: «Antoni Rovira i Virgili: nacionalisme català i federalisme», dins A. BALCELLS (curador): *El pensament polític català...*, op.cit., p.283-295; BLADÉ I DESUMVILA, Artur: *Antoni Rovira i Virgili i el seu temps*, Barcelona, Fundació Salvador Vives Casajuana-Rafael Dalmau, 1984; CAROD-ROVIRA, Josep-Lluís; CALVET, Felip; ROVIRA, Teresa: *Antoni Rovira i Virgili i la qüestió nacional. Textos polítics (1913-1947)*, Barcelona, Generalitat de Catalunya-Departament de la Presidència, 1994; D.A: *Rovira i Virgili 50 anys després*, Valls, Cossetània, 2000; DUARTE, Àngel: *Republicans jugant amb foc. De Lluís Companys a Josep Tarradellas*, Barcelona, L'esfera dels llibres, 2006, p. 119-132. Recentment Xavier Ferré ha publicat dos excel·lents treballs en els quals es fa una minuciosa anàlisi de l'evolució ideològica de Rovira i Virgili: *De la nació cultural a la nació política. La ideologia nacional d'Antoni Rovira i Virgili*, Catarroja, Afers, 2005 i *Per l'autodeterminació. Evolució ideològica i política d'Antoni Rovira i Virgili*, Tarragona, Arola, 2004. Tampoc ens podem estar de recomanar la lectura de la breu selecció de textos rovirians, prologada i comentada per Ferré: «Els camins de la llibertat de Catalunya» i *altres textos polítics d'Antoni Rovira i Virgili*, Barcelona, Generalitat de Catalunya-Departament de la Presidència, 2006. I, per últim, SALLÉS, Anna: «Antoni Rovira i Virgili. Un ideòlego del catalanismo liberal, republicano y laico», dins J. ANTÓN; M. CAMINAL (coords.): *Pensamiento político...*, op.cit., p.649-674.

lectuals catalans contemporanis més destacats pel que fa a la sistematització de la definició del fet nacional.

Malgrat els canvis de la conjuntura política, Rovira va anar desplegant un cos de doctrines remarcablement estable amb una idea bàsica: l'intent de combinar les tradicions federalista i catalanista en forma d'un nacionalisme liberal i democràtic:

«La meua personal obra de redreç dels fonaments doctrinals del nacionalisme català, començada fa un quart de segle, s'enca-minava a posar-los al dia i a enllaçar-los íntimament amb els principis liberals i democràtics».⁵⁷

La seva ingent obra escrita traspua, efectivament, aquesta voluntat de construcció i irradiació d'uns valors i unes concepcions democràtiques i liberals, que prossegueixen la tradició federalista i que se centren al voltant de l'afirmació de Catalunya com a nació. L'essencial d'aquesta elaboració doctrinal és *El Nacionalisme* (1916) i *Nacionalisme i Federalisme* (1917).

Per Rovira:

«El primer problema català, en l'ordre d'importància, és aquest: que Catalunya tingui plena consciència que és una nació: que els catalans se sentin catalans nacionals, que és l'única manera de sentir-se verament catalans. Només els comarcalistes, els provin-cians i els regionalistes troben que l'esperit nacional de Catalunya i dels catalans pot impedir o destorbar les relacions, les col-

57 ROVIRA I VIRGILI, Antoni: *Nacionalisme i Federalisme*, Barcelona: Edicions 62, 1982, p. 75.

laboracions i les unions amb els altres pobles, sobretot amb els altres pobles peninsulars. Allò que l'esperit nacional fa és establir les relacions, les col·laboracions i les unions damunt una base d'igualtat i de dignitat».⁵⁸

La consciència nacional és un component essencial de la nació. Calen, doncs, i en paraules del mateix Rovira, «catalans nacionals». No resta assegurat l'esdevenidor d'una nació sense Estat si els connacionals no s'hi identifiquen com a pertanyents a una comunitat nacional autoreferenciada. A «Catalunya autònoma», article que publica a *La Publicitat* el 28 de maig de 1931, escriu:

«Serem el que voldrem ésser, i si no arribem ben aviat a totes les realitzacions del nostre ideal, serà perquè ens manca la força interior, i no pas perquè la força exterior ens cohibeixi. [...] El catalanisme triomfant serà, simplement, la fisonomia autèntica del nostre poble».

El catalanisme és el moviment que es proposa generar, expandir i enfortir aquesta consciència. Tal com va escriure Rovira a *Nacionalisme i Federalisme*:

«El catalanista és el català amb consciència nacional.»

58 ROVIRA I VIRGILI, Antoni: «El primer problema català», Buenos Aires, Comité Llibertat, s.a., p.3. Aquest text, publicat a *Meridià*, fou escrit en el decurs de la Guerra Civil. Rovira va escriure un bon grapat d'articles periodístics per estudiar diferents aspectes de les difícils relacions entre Catalunya i Espanya. Vegeu-ne una tria exhaustiva a SOBREQUÉS, Jaume (curador): *Antoni Rovira i Virgili. Catalunya i Espanya*, Barcelona, La Magrana-Diputació de Barcelona, 1988.

Així doncs, únicament es pot pensar en el sentit d'un catalanisme nacional com a idealitat que dugui a terme la construcció de Catalunya com a nació:

«El catalanisme és simplement l'estat de consciència nacional de Catalunya. Aquell català que no tingui consciència plena que ell pertany a una unitat, no sols geogràfica, sinó també psicologia que diu el nom de Catalunya, no serà pròpiament catalanista, per molt que estimi o es cregui estimar Catalunya, i per molt que s'inclini cap a les coses catalanes. Cal fer més que estimar la pàtria i més que sentir-la; cal comprendre-la i treballar per ella, a fi que sigui allò que ha d'ésser davant de si mateixa i davant del món».⁵⁹

En conseqüència, amb aquesta definició de Rovira, el catalanisme nacional, i els catalans nacionals com a subjecte històric, són els que expliquen la superació històrica del particularisme i del regionalisme. Per tant, el catalanisme nacional és només una etapa per aconseguir que la majoria dels connacionals tinguin consciència de la nació. Quan aquest objectiu s'esdevingui, el mot «catalanista» no tindrà sentit.

Per a Rovira, el principal element constitutiu d'una nacionalitat es troba

«en la consciència que un hom té de pertànyer a aquesta nacionalitat, en la voluntat dels qui la constitueixen. I la importància dominant d'aquest element de la consciència nacional és tal, que l'absència d'un o més dels altres elements [la història, la llengua,

59 ROVIRA I VIRGILI, Antoni: «El catalanisme», *La Humanitat* (Mèxic), núm.7, abril de 1948.

el dret, la geografia] no impedeix l'existència d'una nacionalitat quan hi ha aquell element. [...] El concepte de la nació que nosaltres hem exposat comprèn dues categories d'elements: els naturals o objectius i els polítics o subjectius».⁶⁰

Seria un error creure que la natura ja dóna fetes les nacionalitats. Per tant, cal formular un doble principi nacional: una fórmula política (tota nacionalitat té dret a constituir un estat independent o autònom) i una fórmula espiritual (tota nació ha de conservar i desplegar el seu geni propi). I precisament per això, continua Rovira,

«el Nacionalisme no es limita a voler el governament propi, a demanar institucions polítiques i administratives. Tot això només és el cos de la Nació. És indispensable que dins aquest cos hi habiti l'Esperit. Ell, l'Esperit nacional, és qui dóna vida a la Nació. [...] El Nacionalisme demana per a la Pàtria la bastida d'un Estat; però amb una ànima dins».⁶¹

La fórmula política de Rovira deia que tota nacionalitat té dret a constituir un Estat independent o autònom i ell pensa en la creació per a Catalunya d'un Estat autònom, és a dir, federat. En opinió de Rovira, per tant, el federalisme no ha fracassat, perquè existeixen dos tipus de federalisme: un que serveix per unir nacions i l'altre que serveix per organitzar interiorment una nació; al primer corresponen les amples formes confederatives, mentre que al segon corresponen les formes més estretes de l'autonomia o de la descentralització. El primer seria un fe-

60 ROVIRA I VIRGILI, Antoni: *Nacionalisme i Federalisme*, op.cit., p. 101-106.

61 *Ibid.*, p. 136.

deralisme nacional, mentre que el segon seria un federalisme regional. Segons Rovira, el federalisme reconeixia i garantia la sobirania de l'Estat particular i

«quan aquest Estat sigui una nacionalitat, trobarà dins el sistema tota la llibertat política que és necessària al desplegament lliure de la seva personalitat nacional».⁶²

És a dir, dins un Estat federal podien coexistir diverses sobiraniaes parcials, i així Rovira identificava competències exclusives amb sobirania, en una línia molt pròxima a la que formulava el catalanisme del moment.

El sistema federal pimagallà estructurat per fer de la llibertat la base de tota autoritat i la font de tot dret, és recollit per Rovira com a propi, però Pi concep el seu federalisme com un federalisme regional, mentre que Rovira el concep com un federalisme nacional. Dit d'una altra manera, des d'un catalanisme que inequívocament defensa els trets específics de la nostra identitat nacional, Rovira recupera el federalisme de Pi per al catalanisme. Entre Pi i Rovira tenim la panoràmica sobre el llarg procés de formació de les idees de les esquerres catalanes.

Un fet essencial en la teoria nacional de Rovira és concretar una via d'organització institucional com a conseqüència de l'exercici del dret a la sobirania política. En fer-se continuador del pensament federal de Pi, Rovira en destacarà el pacte entre iguals. Aquest referent serà la constant que servirà per definir el fet confederal rovirà, del qual ha de néixer una Con-

62 *Ibid.*, p. 191.

federació Ibèrica, que no parteix de les regions peninsulars ni dels dos estats (Espanya i Portugal), sinó de les quatre nacions peninsulars: Galícia, Euskadi, Castella i Catalunya (aquest plantejament de federalisme nacional és proper al que explicità Macià en l'acte de proclamació de la República Catalana el 14 d'abril de 1931, quan parlà de Federació Ibèrica de nacions). L'evolució cap al programa confederal serà elaborat per l'intel·lectual tarragoní entre 1900 i 1930, període en què delimitarà un pensament social d'esquerra liberal i la seva proposta de federació nacional.

Federalisme regional i autonomia política tendeixen a superposar-se i són vistos per Rovira com l'inici d'una via que portaria en l'horitzó un federalisme nacional que hauria de basar-se en un acte de voluntat, de lliure determinació dels catalans. Nacionalisme i federalisme són, en definitiva, els dos temes, els dos valors polítics que defineixen millor Rovira i Virgili.

La base de la seva ideologia nacional rau en la constant vindicació de la voluntat política com a requisit indispensable de la plenitud —sobirania política— de les nacions sense Estat. Més enllà de la constant consideració de la consciència històrica i lingüística, en Rovira allò que vehicula la vida nacional és la consciència política concretada en un acte de lliure determinació. En aquest sentit cal situar la reivindicació de Pi i Margall per part de Rovira, en reconèixer-hi el definidor del principi de les nacionalitats i l'establiment d'una via política basada en el lliure pacte.

Rovira i Virgili atribuïa un valor relatiu a l'aportació teòrica de Prat de la Riba i subratllava el paper fonamental d'Almirall, com

també la relació entre les teories d'aquest i les de Pi i Margall. Prat de la Riba no és, doncs, ni l'iniciador, ni el definidor exclusiu del nacionalisme català:

«Almirall catalanitzà el federalisme i federalitzà el catalanisme, doble resultat que encara perdura i que tendeix a una major amplitud per a l'esdevenidor. Si Prat de la Riba superà Almirall en la definició biològica i espiritual de la personalitat catalana —i aquest és el seu màxim mèrit— no el va ultrapassar en les perspectives d'ordre constitucional».⁶³

En la concepció política, Pi i Almirall no són superats per Prat de la Riba. Rovira critica la versió naturalista de la nacionalitat proposada per Prat de la Riba, i la substitueix per una visió més moderna centrada en la raó i la voluntat.

Poden sobtar les constants referències a Pi com un dels teòrics que és present en la construcció de la teoria nacional de Rovira. Però no és així. Històricament Rovira procedeix del pi-margallisme pels seus orígens polítics, però a més a més se'n reclamarà hereu de forma permanent i n'assumirà la continuïtat, l'estudi i la defensa dels seus criteris.⁶⁴ Tota la seva obra, com la de Pi, parteix de la llibertat dels homes i dels pobles. Però la seva no serà una assumpció repetitiva, acrítica o lineal,

63 ROVIRA I VIRGILI, Antoni: «Valentí Almirall», *Revista de Catalunya*, París: núm.102, 1947, p.7.

64 Una bona mostra de l'admiració que Rovira sentia per l'obra de Pi i Margall, van ser els molts treballs que li va dedicar al llarg de la seva vida i en els quals quedava exposada la idea que ell tenia de Pi. Bona part d'aquests treballs rovirians han estat aplegats per Leandre Colomer a: *Antoni Rovira i Virgili. Lectura de Pi i Margall*, Barcelona: La Magrana-Diputació de Barcelona, 1990.

sinó que reformularà els plantejaments del teòric federalista com a conseqüència del seu catalanisme polític.

Rovira i Virgili és, pel volum i la profunditat de la seva aportació intel·lectual, un dels màxims teoritzadors dels Països Catalans com a marc territorial de la nació catalana. Segons ell, l'àmbit geogràfic nacional català es trobava definit per l'idioma i abastava, doncs, la Catalunya Nord, el Principat de Catalunya, la Franja de Ponent, el País Valencià i les Illes Balears. Tot reconeixent els possibles recels de la perifèria nacional, ocasionats per l'ús de certes denominacions, Rovira acabà emprant generalment, els termes *català*, *Catalunya Gran*, *Gran Catalunya* o *Catalunya major*, per designar-ne el conjunt, encara que en ocasions utilitzà també el concepte *Països Catalans*, *països de llengua catalana* o bé *terres catalanes*. En ocasions, reserva per al Principat la designació de *Catalunya estricta* o *del Nord*, de *Catalunya insular* per al conjunt d'illes Balears i Pitiüses i de *Catalunya del Sud* per al País Valencià. Catalunya, conclou Rovira, concep la pàtria àmplia com una unió de tres personalitats regionals autònomes dins la nació de tots.

A banda de la magna i inacabada *Història nacional de Catalunya* (1922-1934), la producció intel·lectual de Rovira i Virgili comprèn altres títols importants en els quals va anar desgranant el seu pensament, tant en forma de llibres com, també, en forma d'articles periodístics o col·laboracions breus en diverses publicacions. Sense ànim d'exhaustivitat, no ens podem estar d'esmentar: *Història dels moviments nacionalistes*, en tres volums (1912-1914) —on Rovira, que és un europeista convençut, analitza el fenomen nacionalitari a Europa, mostrant l'alt nivell de coneixements que tenia sobre les nacions europees sense

Estat—, *La qüestió de Catalunya* (1913), *La nacionalització de Catalunya* (1914), *Debats sobre'l catalanisme* (1915), *El nacionalisme* (1916), un intent d'oferir una ordenació sistemàtica de la seva teoria sobre la nació, que acabaria de desenvolupar en *Nacionalisme i Federalisme* (1917), *El nacionalismo catalán* (1917), *La crisi d'un règim* (1918), *Nacionalisme* (1918), antologia de textos de Prat de la Riba, *Història de Rússia* (1919), *Els polítics catalans* (1929), *El principi de les nacionalitats* (1932), *Valentí Almirall* (1936), *Pi i Margall i Proudhon* (1936), *Resum d'història del catalanisme* (1936) i *Els darrers dies de la Catalunya republicana* (1940).

El novembre de 1932 Rovira i Virgili decidirà ingressar a ERC, en representació de la qual serà elegit diputat al Parlament de Catalunya, que presidirà a l'exili, després de l'assassinat del president Lluís Companys. L'acta de diputat era un reconeixement a la seva trajectòria al servei de Catalunya i de la causa de la República, un reconeixement a la fidelitat a uns ideals i a uns principis.

EL BLOC REPUBLICÀ AUTONOMISTA I EL PARTIT REPUBLICÀ CATALÀ

La coalició republicana entre nacionalistes i lerrouxistes es mantingué encara en els comicis del 1916, tot i que de forma marginal. Els nacionalistes republicans disconformes havien constituït el 1915 el Bloc Republicà Autonomista (BRA). El debilitament polític de la UFNR, d'ençà els acords electorals amb els radicals i els seus fracassos el 1915, va estimular la formació del BRA a partir d'antics militants de la UFNR (Marcel·lí Domingo, Francesc Layret, Gabriel Alomar), de lerrouxistes (Santiago Valentí, Jesús Pinilla) i d'homes propers a l'anarquisme com ara Àngel Samblancat.⁶⁵ En el manifest fundacional del partit es combatia l'opció dretana de la Lliga en nom de la llibertat, la justícia, la cultura i el progrés i es pretenia assolir una república federal en què Catalunya restés integrada. L'acceptació del socialisme i l'apropament a la classe treballadora singularitzaven la nova opció política. Els resultats a les conteses electorals van ser minsos i únicament es destacà la labor parlamentària de Domingo.

65 S. IZQUIERDO: *República i autonomia...*, op. cit., p. 164-173. El manifest fundacional del BRA a S. ALBERTÍ: *El republicanisme català...*, p. 383-385.

Els intents reunificadors d'antics membres de la UFNR van impulsar, el 1917, la creació del Partit Republicà Català, del qual el BRA fou un grup fundacional. En efecte, l'abril de 1917, Layret, Domingo i Companys, comptant amb els federals empordanesos d'August Pi i Sunyer, amb el nucli tarragoní i amb la Joventut Republicana de Lleida (organització fundada el 1915 i dirigida per Humbert Torres i Alfred Perenya)⁶⁶, constituïren el Partit Republicà Català (PRC), més esquerrà que la desapareguda UFNR.⁶⁷ El PRC es convertí en la principal plataforma pública d'alguna de les personalitats que els anys següents tindrien un paper de primer ordre en l'escenari polític català. Aquest fou el cas del futur president de la Generalitat, Lluís Companys. Un Companys que ja des de ben jove optà pel republicanisme, considerat per ell un projecte de regeneració d'Espanya i com l'únic règim que permetria resoldre el plet català. Afiliat a la UFNR, l'abandonà el 1912 per integrar-se al Partido Republicano Reformista de Melquíades Álvarez. El 1917 Companys tornarà a la política catalana, a través del PRC.⁶⁸

66 D.A: *Humbert Torres*, Lleida, Ajuntament de Lleida, 1982; À. DUARTE: *Republicans jugant amb foc...*, op.cit., p. 167-176; SOL, Romà; TORRES, Maria del Carme: *Joventut Republicana. 80 anys al servei de Lleida. (Notes per a una història)*, Lleida: Ajuntament de Lleida, 1982; MIR, Conxita: «Republicanisme i catalanisme: la pràctica política de les esquerres republicanes a Lleida», dins *El catalanisme d'esquerres*, op.cit., p. 111-128.

67 S. IZQUIERDO: *República i autonomia...*, op.cit., p. 173-182.

68 D.A: *Lluís Companys. Trajectòria d'un president*, Barcelona: L'Avenç, 1990; POBLET, Josep Maria: *Vida i mort de Lluís Companys*, Barcelona, Pòrtic, 1976; CASASSAS, Jordi (coord): *Lluís Companys i la seva època*, Barcelona, Pòrtic, 2002; i À. DUARTE: *Republicans jugant amb foc...*, op.cit., p. 53-75; R. ALQUÉZAR; E. MARÍN; M. MORALES (coords.): *Esquerra Republicana de Catalunya...*, op.cit., p. 239-245. El seu exili i mort han estat estudiats per Josep Benet a *Exili i mort del president Companys*, Barcelona, Empúries, 1990 i *La mort del president Companys*, Barcelona: Edicions 62, 1998.

En l'article primer del seu document fundacional podem llegir:

«Els republicans catalans reunits en assemblea acorden constituir-se en Partit Republicà Català i unir-se sota la suprema inspiració de treballar per la implantació del règim republicà, aconseguir el reconeixement de la personalitat política de les petites nacionalitats i col·laborar intensament en tota obra social que signifiqui contribució a l'esforç etern de l'home d'establir sobre la terra l'Imperi de la Democràcia, de la Justícia i de la Llibertat».⁶⁹

Inicialment els seus punts doctrinals foren l'acceptació del programa federal de Pi i Margall del 1894, l'afavoriment de profundes transformacions econòmiques i socials i el laïcisme. S'intentà, amb aquest programa, d'exercir una forta atracció envers el moviment obrer i alhora mantenir-se fidels al particularisme català. Fins al 1920 desenvolupà una brillant activitat fonamentada, d'una banda, en el to esquerranista i, de l'altra, en el paper que dins la minoria republicana a les Corts espanyoles tingué en la campanya proautonomia del 1918-1919. Tanmateix, l'esquerranisme, que dugué Layret i Companys a proposar l'afiliació del partit a la Tercera Internacional, provocà una primera crisi interna al final del 1919.

En qualsevol cas, el PRC era la prova fefaent dels estrets vincles que unien sindicalisme i catalanisme. Semblava confirmar-se una vegada més que hi havia una base catalanista sòlida en l'evolució del sindicalisme, com posaven de manifest figures com Andreu Nin, Joan Peiró, Salvador Seguí o el mateix Francesc Layret. O entitats com el CADCI o, sovint, una CNT que

69 ALBERTÍ, Santiago: *El republicanisme català...*, op.cit., p.403-404.

entre la Primera Guerra Mundial i la dictadura de Primo de Rivera seria la central sindical més poderosa de Catalunya. Pere Foix, cenetista i posteriorment home d'ERC, recull en les seves memòries el fragment d'un discurs pronunciat per Seguí a Madrid el 1919 on afirmava:

«Nosaltres els treballadors, com que sigui que amb Catalunya independent no hi perdríem res, ans al contrari, hi guanyaríem molt, la independència de la nostra terra no ens fa por [...]. Una Catalunya alliberada de l'Estat espanyol us asseguro, amics madrilenys, que fóra una Catalunya amiga de tots els pobles de la Península Hispànica [...]. És falsa la catalanitat dels qui dirigeixen la Lliga Regionalista. I és que aquesta gent anteposa els seus interessos de classe, és a dir, els interessos del capitalisme, a tot altre interès o ideologia».⁷⁰

Durant els anys immediatament posteriors a la Primera Guerra Mundial, el panorama polític social català, i sobretot barceloní, canvià radicalment: el pistolerisme es féu l'amo del carrer. Van ser uns anys en què Companys es trobava al costat del sindicalisme (fou advocat dels líders de la CNT i contribuí a crear la Unió de Rabassaires el 1921), mentre que degut a la seva actitud de compromís amb l'obrerisme, Layret s'ocupà de la defensa professional de cenetistes perseguits i esdevingué un dels advocats més ben preparats en la defensa dels obrers.⁷¹

70 FOIX, Pere: *Apòstols i mercaders*, Barcelona: Nova Terra, 1976, p.98-101. Una bona anàlisi de les relacions que s'estableixen entre sindicalisme i catalanisme a BONAMUSA, Francesc: «Sindicalisme i catalanisme», dins MARTÍN RAMOS, José Luis; FONT, Jordi; MORALES, Mercè (coords.): *La pàtria dels humans. Història del socialisme català*, Barcelona: Edhasa, 2003, p.69-77.

71 FERRER, Joaquim: *Francesc Layret (1880-1920)*, Catarroja, Afers, 1999.

En el context repressiu del mandat del governador Martínez Anido, Layret va ser assassinat per pistolers del Sindicat Lliure quan anava a impedir la deportació de Companys a Maó. A partir d'aquests moments, el PRC va entrar en crisi, en veure escapçada la seva direcció. A més, i malgrat el seu accentuat esquerranisme, el PRC no aconseguí més suport electoral que la finida UFNR.

La creació del PRC s'inscrivía plenament en els anys de la Primera Guerra Mundial, moment que els nacionalistes catalans van considerar propici per l'accés de Catalunya a l'autonomia quan es reestructurés el mapa d'Europa després de la victòria aliada i d'acord amb els drets de les nacionalitats oprimides. Els 14 punts del president nordamericà Thomas Woodrow Wilson, al gener de 1918, no feren sinó confirmar unes esperances que anys enrere havien motivat una aliadofília entusiasta en les files del nacionalisme republicà. Un cop acabada la guerra, les esperances catalanistes es van demostrar il·lusòries. Però fou llavors quan va aparèixer un nacionalisme separatista, estimulat per l'exemple irlandès.

LA RADICALITZACIÓ DEL CATALANISME: LA FEDERACIÓ DEMOCRÀTICA NACIONALISTA DE FRANCESC MACIÀ

Mesos després de l'acabament de la guerra, van tenir lloc a Catalunya dos fets importants per a la història del moviment nacional català. El primer va ser la campanya per l'autonomia a les acaballes del 1918 i el començament del 1919. El segon va ser la creació, per part de Francesc Macià, de la Federació Democràtica Nacionalista (FDN).

Segons s'estipulava en aquestes bases per a l'autonomia de Catalunya, aprovades per l'Assemblea de la Mancomunitat, un parlament, l'executiu i un governador general configurarien el govern autònom de Catalunya; el text també preveia finances pròpies de Catalunya i distingia entre prerrogatives estatals i autonòmiques.⁷² Malgrat que no va arribar a ser discutit en el Congrés —que va donar una negativa tancada a la demanda catalana—, aquest projecte d'Estatut autonòmic significà un punt de referència per l'Estatut de Catalunya del 1932.

72 Les bases a J. A. GONZÁLEZ CASANOVA: *Federalisme i autonomia a Catalunya...*, op. cit., p. 581-588 i 629-643. Vegeu també POBLET, Josep Maria: *El moviment autonomista a Catalunya dels anys 1918-1919*, Barcelona, Pòrtic, 1970; i BALCELLS, Albert; PUJOL, Enric; SABATER, Jordi: *La Mancomunitat de Catalunya i l'autonomia*, Barcelona, Proa, 1996.

Com a conseqüència d'aquesta negativa per part del govern de Madrid, i a causa en part també de la forta agitació social i política que es vivia a Barcelona, es produí a Catalunya una exaltació esquerranista i catalanista, en la qual sobresortiren Macià i la recuperació de la línia esquerrana i socialista marcada per Martí i Julià a la Unió Catalanista. Macià havia evolucionat de l'autonomisme, sota la influència de la Lliga en la qual va militar, cap a l'independentisme, desenganyat com estava de la política espanyola respecte a Catalunya. Per aquelles dates la seva postura política era ja inequívoca, com va manifestar a les Corts el novembre de 1918:

«Yo solamente os digo que nosotros queremos formar una nacionalidad catalana libre e independiente, para que esa nacionalidad catalana pueda asistir a la Liga de las Naciones, llevando allí su civilización y su cultura».⁷³

O com tornà a manifestar el 1933, ja essent president de la Generalitat, quan en una visita a Caldes d'Estrac recordava que als anys vint era separatista perquè

«la monarquia trepitjava el més íntim dels nostres sentiments, i no era digne de viure esclaus sota el jou d'uns governs despòtics [...] que trosejaven els nostres drets i escarnien els nostres sentiments».⁷⁴

Finalment, el 15 de gener de 1919 aparegué la FDN, que aglu-

⁷³ *Diario de Sesiones del Congreso*, 5.XI.1918.

⁷⁴ *La Publicitat*, 30 de maig de 1933; ara també a *El President Macià en els seus textos (1931-1933)*, Barcelona, Generalitat de Catalunya-Departament de la Presidència, 2005, p.99-101.

tinava gent procedent de la Unió Catalanista, del CADCI i de la Joventut Nacionalista La Falç. El seu objectiu era assolir l'auto-determinació de Catalunya i un seguit de millores socials.⁷⁵ La nova agrupació era hostil al possibilisme i partidària del reconeixement del dret dels pobles «a disposar de si mateixos». Un Directori provisional assumia l'organització: Francesc Macià, cap del partit, Ramon Aguiló, Enric Arderiu, Eduard Xalabarder i Pere Màrtir Rossell i Vilar. En definitiva, la fundació de la FDN responia al procés de radicalització del catalanisme a finals de la segona dècada del segle i a la manca d'un partit esquerrà capaç de canalitzar-lo, després del fracàs de la UFNR i de la poca incidència dins el nacionalisme del PRC.

Macià, per la seva banda, entre 1910 i 1915 havia anat accentuant, sense perdre la independència personal, un acostament d'afinitat a la UFNR, circumstància que destacava les seves conviccions republicanes. Des del 1916 atacava sense embuts la política oportunista de la Lliga i es manifestava pròxim al pensament socialista, alhora que remarcava una exigència total a propòsit de la llibertat política de Catalunya. El 1919 va fer un pas endavant: formà un partit independentista, tot i que sense perdre de vista la idea de confederació ibèrica. També superà la idea de catalanitat limitada al Principat.

El 2 de febrer de 1919 la FDN va publicar el seu programa fundacional, obra de Macià:

75 MOLAS, Isidre: «La Federació Democràtica Nacionalista (1919-1923)», *Recerques*, núm.4, 1974. Vegeu també ROIG ROSICH, Josep Maria: *Francesc Macià...*, *op.cit.*, p.186-206.

«Catalans: les tendències oportunistes i poc precises d'un gran sector de l'opinió catalana; el reconeixement, avui acceptat per tothom, del dret dels pobles a disposar de si mateixos, i la renovació social que s'apropa, com una de les conseqüències de la guerra mundial, han aplegat al meu entorn un bon número de ciutadans que, desitjosos de veure a la col·lectivitat catalana enlairar la bandera de l'avenç de la Humanitat, estan frisosos de posar son esforç per a obtenir que el nom de la nostra nació sigui comptat entre els dels pobles que lluiten pel perfeccionament de la Societat.

La Naturalesa, al fer-nos un poble amb característiques nacionals, ens obliga a convertir-nos en factors del progrés humà, i no podem permetre que nostra representació sigui ostentada pels qui sobreposen interessos de classe als grans ideals de la Humanitat. Sobre la base, doncs, de nostre ésser nacional, anem a assentar-hi els grans principis que la ciència ha promulgat i que les revolucions han afirmat.

Qui es senti fort d'esperit i coratjós, que ajunti ses forces a nostres forces, i entre tots arribarem a la constitució d'una Catalunya que sigui, com en altres èpoques fou, l'exemple dels pobles lliures i l'admiració dels pobles forts».

A continuació, el programa de la FDN s'entretenia a assenyalar sobre quines bases s'havia de fonamentar l'autonomia de Catalunya.⁷⁶ Pel que feia al programa social, es recollien diverses millores: sou mínim, assegurança obligatòria, foment del cooperativisme, nacionalització de les vies de comunicació o municipalització dels serveis públics, entre d'altres.

76 S. ALBERTÍ: *El republicanisme català...*, op. cit., p. 454-460.

La FDN va tenir una erràtica vida electoral tot i que obrí la via per a la futura formació d'Estat Català. A més, havia permès Macià tornar al Congrés per continuar exposant quines eren les reivindicacions catalanes; allà féu un discurs profundament ideològic en el qual desenvolupava els principals eixos del programa de la FDN:

«Dos problemas gravísimos están planteados en España: El problema nacionalista de Cataluña y el problema obrero, y los dos son problemas de libertad. Vosotros tratáis a las nacionalidades españolas como país de conquista; vosotros habéis obligado a las diversas nacionalidades españolas a que se rijan por vuestras leyes, por vuestros usos y por vuestras costumbres. [...] Por esto, en cuantas ocasiones se le ofrecen a Cataluña para demostrar que quiere la libertad frente a la opresión y la tiranía de España, en cuantas ocasiones se le presentan, os pide su libertad y su soberanía, y vosotros se la negáis sistemáticamente. [...] Nuestra causa es de soberanía y no de administración; nuestra causa no es solamente de derecho, sino sentimental. Nosotros queremos la soberanía plena con objeto de federarnos después con todo lo vivo del Estado español, que son las diversas nacionalidades que lo integran [...] y para preparar luego la federación ibérica, haciendo que pueda entrar Portugal en esa federación. [...] Los obreros desean mayor libertad, desean obtener sus ventajas y sus reivindicaciones, y vosotros, en vez de ayudarles, los perseguís sistemáticamente, tratáis de destruir las Asociaciones y los Sindicatos que ellos forman. [...] Los obreros de Barcelona se van convenciendo, y se convencerán, todos ellos, de que no hay posibilidad de libertad individual sin conseguir la libertad colectiva; el día que estén convencidos de ello, lucharemos unidos para conseguir una y otra en Cataluña. [...] El conflicto social de Cataluña,

al parecer, es muy grave; pero nosotros tenemos la evidencia de que si nos gobernásemos nosotros mismos; si pudiésemos legislar con arreglo a nuestras necesidades y a nuestra espiritualidad, la revolución social sería fácil de encauzar. [...] Vosotros, con vuestros procedimientos, empujáis a los obreros a esta lucha; nosotros tratamos de evitarlo. [...] Por eso en Cataluña están unidos el problema social y el problema nacionalista, y por eso también no se puede resolver uno sin que se resuelva el otro».⁷⁷

El 1921, dos anys després de la creació de la FDN, tingué lloc una altra fita important per a la història de les esquerres als Països Catalans: la creació, a València, de la Joventut Nacionalista Obrera, que sota doctrina leninista propugnava la creació d'un Estat valencià de la classe obrera. La influència de la Revolució Russa del 1917 començava a ser innegable als Països Catalans.

⁷⁷ *Diario de Sesiones del Congreso*, 21 de febrer de 1919.

LA CRISI I RENOVACIÓ DEL NACIONALISME CATALÀ

Una nova col·laboració ministerial de Cambó, sense fruit per a la causa autonomista, precipità l'escissió de la Lliga Regionalista a mitjans del 1922, encapçalada per la Joventut Nacionalista de la Lliga —Jaume Bofill i Mates, Raimon d'Abadal, Lluís Nicolau d'Olwer i Manuel Carrasco i Formiguera entre d'altres—, que juntament amb antics republicans nacionalistes com Antoni Rovira i Virgili, fundaren Acció Catalana.⁷⁸ D'orientació liberal i nacionalista, criticà la Lliga pel seu oportunisme i defensà com a elements de cohesió del catalanisme radical no separatista una política d'arrel social de caràcter culturalista. Com la Lliga, però, continuà essent accidentalista quant a les formes de govern. Uns anys més tard, el 1928, un sector del partit, encapçalat per Rovira i Virgili, Leandre Cervera i Macià Mallol, se'n separà per discrepàncies amb la indefinició com a formació republicana i fundà l'Acció Republicana de Catalunya, de caire més marcadament esquerrà. Rovira i Virgili seria l'ànima i el màxim dirigent del nou partit.

Per la seva banda, el nacionalisme es radicalitzava sense arribar a trobar l'instrument polític escaient. Encara que una mena

78 BARAS, Montserrat: *Acció Catalana (1922-1934)*, Barcelona, Curial, 1984.

de separatisme moral s'anava difonent, eren ben pocs els que creien en el separatisme insurreccional de Macià. De fet, les formulacions separatistes als Països Catalans han estat en general poc explícites, bé que presents al llarg del procés de desenvolupament del catalanisme.

En constatar-se les dificultats per bastir un front únic catalanista, tasca a la qual s'havia llençat la FDN d'ençà la seva fundació, Macià va protagonitzar una nova evolució en la seva actitud política: la independència de Catalunya, amb o sense propòsits confederals posteriors.

Tot negant que l'objectiu de la independència fos factible per mitjans parlamentaris, a causa de l'oposició segura de tots els partits espanyols, Macià remarcà la necessitat de la lluita armada per aconseguir la plena sobirania de Catalunya. D'aquesta convicció nasqué, el 20 de juliol de 1922 i a partir de la FDN, un nou moviment semiclandestí anomenat Estat Català, organització concebuda no pas com a partit sinó com a agrupament polític i de combat per preparar la independència de Catalunya. Era el triomf de la via militarista.⁷⁹ Un Macià sense pèls a la llengua així ho manifestà rotundament al Congrés dels Diputats el juny de 1923:

«Voy únicamente a fijar la posición que tenemos los que dentro de Cataluña nos llamamos separatistas, y voy a explicar por qué hemos llegado nosotros a la posición en que nos hemos colocado. [...] El dilema se ha planteado de una manera brutal, si queréis, y

79 La creació d'Estat Català és analitzada a J. M. ROIG ROSICH: *Francesc Macià...*, op.cit., p.206-228.

el dilema es el siguiente: o nosotros continuamos bajo la opresión del Estado opresor, del Estado centralista, en una esclavitud moral, peor cien veces que la material, o vamos a la violencia. No queda otra solución. [...] Pues bien, es doloroso pensar que en Cataluña hoy se organiza, se prepara una fuerza para mañana hacer frente al Estado opresor; tan doloroso como queráis. [...] Nosotros queremos, estamos decididos a llegar a la consecución de la libertad y de la independencia de Cataluña pase lo que pase; estamos dispuestos a arrastrar todas las responsabilidades que esto traiga consigo. [...] Por eso nosotros queremos ir a la formación de un Gobierno, a la formación de esa representación del pueblo de Cataluña, constituyendo el Estado catalán. [...] Por eso nosotros queremos dar esa gran fuerza moral al Estado catalán, para que todos los elementos de Cataluña acudan a darle todo su prestigio, sin excluir a ninguno [...]. Nosotros aceptaríamos una federación sobre la base de que la soberanía residiese en los Estados-naciones, que la que tuviese el Estado federal no fuese más que una delegación [...]. Nosotros somos hombres de libertad y de democracia; nosotros somos hombres que queremos la libertad de nuestra tierra; nosotros tenemos un programa, que es el más adelantado de todos los partidos políticos; nosotros queremos, estamos decididos a llegar a la consecución de la libertad y de la independencia de Cataluña, pase lo que pase».⁸⁰

És el Macià que, indignat per l'assassinat del seu amic Salvador Seguí el març de 1923, publicà a *La Tralla*, el 7 d'abril, un article de títol molt explícit, «Prou!», on podem llegir:

«L'Estat, entre nosaltres, catalans, ha estat sempre l'enemic. És

80 *Diario de Sesiones del Congreso*, 28 de juny de 1923.

per això que avui, divorciats espiritualment de l'Estat, en dir «prou!» comptem únicament i exclusivament amb nosaltres i amb l'esperit de ciutadania dels barcelonins i catalans. Prou, ciutadans!».

L'article acabava dient:

«Serem nosaltres els qui formem l'exèrcit alliberador de Catalunya, els qui imposarem aquest «Prou!»».

En el moment de la seva fundació, a l'interior d'Estat Català hi conviuen dues tendències: la favorable a participar en l'articulació d'una esquerra catalana, i una altra partidària de la via militar a l'irlandesa. Sense grans discursos teòrics, sinó només amb un sentiment patriòtic arrelat, amarat d'un cert esperit romàntic, es volia anar reclutant joves entre els sectors obrers, les classes mitjanes i certs sectors intel·lectuals.

Respecte a Espanya, Estat Català no feia qüestió de règim, però això era a causa del fet de prescindir del tipus de règim, en la mesura que es volia prescindir de tota subordinació a Espanya. Estat Català va posar el seu objectiu immediat en la proclamació de la República Catalana. A més, convençut de la necessitat de col·laborar amb els republicans, Macià intentà, al febrer de 1923, la fusió amb el PRC, acostament que va fracassar finalment per la intransigència dels elements més radicals d'Estat Català, que no van voler la integració amb els «espanyolistes» de Marcel·lí Domingo i Lluís Companys.

En aquesta conjuntura política, el 13 de setembre de 1923 tenia lloc el cop d'Estat del capità general de Catalunya, Miguel Primo de Rivera, que inaugurava una etapa dictatorial que s'havia de perllongar fins el 1930. El nou règim es va carac-

teritzar per dur a terme una persecució sistemàtica contra el catalanisme i la llengua i la cultura catalanes.

Per al nacionalisme radical la dictadura de Primo de Rivera demostrava el fracàs de la via política i legal cap a l'autonomia sota la monarquia i que no quedava cap altre camí que la insurrecció separatista. Macià, a l'exili, formà a París el 1925 un comitè revolucionari amb Ventura Gassol per Estat Català, Rafael Vidiella com a representant de la CNT i el secretari general del minúscul Partido Comunista de España (PCE), José Bullejos, als quals s'uniren representants del nacionalisme basc més radical i de l'autonomisme gallec. Macià va fer un viatge a Moscou per demanar ajuda a la Internacional Comunista amb vista a la incursió armada que preparava Estat Català, però l'ajuda soviètica no es féu efectiva i Macià va quedar reduït a l'auxili que li donaven els centres catalans d'Amèrica.

El 1925 la policia frustrà a Garraf un intent d'atemptat contra el tren en què viatjaven Alfons XIII i el general Primo de Rivera. Miquel Badia, Jaume Compte i altres membres del grup Bandera Negra foren condemnats. Convé recordar que Bandera Negra fou una efímera organització creada el 1925 a Barcelona, vinculada a Estat Català i de caràcter secret. El nom feia al·lusió a la bandera que segons la tradició va onejar en alguns punts de Barcelona el 1714. Macià desaprojava el terrorisme. Si volia evitar noves dissidències calia precipitar l'acció guerrillera projectada.

Responent a aquest convenciment, Macià i els escamots d'Estat Català intentaren penetrar el novembre de 1926 a la Catalunya espanyola des de la població nord-catalana de Prats de

Molló per tal de proclamar-hi la República Catalana. Macià, que havia llançat (1925) l'Emprèstit Pau Claris, destinat a subvencionar l'operació, reuní armament per a uns 400 homes. Finalment, però, un infiltrat italià denuncià la conjuració a la policia francesa, que va detenir els grups que, procedents de París i de Tolosa de Llenguadoc, es dirigien a la frontera i també els conjurats de Perpinyà i Macià i el seu estat major. Els caps de l'operació, amb Macià al capdavant i el seu inseparable Ventura Gassol, foren processats i jutjats a París. Les penes es reduïren a expulsió i multes. El procés no solament atorgà notorietat internacional a Macià, sinó que donà a conèixer el plet català a Europa.

Un cop desterrat a Bèlgica, Macià emprengué un viatge per visitar els nuclis nacionalistes catalans de diverses capitals ibero-americanes. Així, el setembre de 1928 Estat Català celebrà la Conferència de l'Havana, considerada com a l'assemblea constituent del separatisme català. L'Assemblea Separatista de l'Havana la va presidir Macià i un dels seus impulsors principals va ser Josep Conangla, director del Centre Català de l'Havana i autor del Dictamen acompanyatori de la ponència de Constitució provisional de la República Catalana, presentat a l'Assemblea Constituent del Separatisme Català reunida a l'Havana el 30 de setembre i l'1 i 2 d'octubre de 1928.⁸¹ En aquest Dictamen s'exposava el procés que calia seguir per arribar a un acord entre les diverses tendències de l'independentisme a l'exili, amb la col·laboració de diverses personalitats de l'interior.

81 Roy, Joaquim (curador): *Josep Conangla i Fontanilles*. «La Constitució separatista de l'Havana» i altres escrits, Barcelona, La Magrana-Diputació de Barcelona, 1986. *El Dictamen acompanyatori de la ponència de Constitució provisional de la República Catalana* el podem veure a les p. 180-218.

Altres membres destacats de l'Assemblea de l'Havana van ser Josep Carner i Ribalta i Ventura Gassol, home de confiança de Macià. A l'Assemblea es va aprovar un *Projecte de Constitució Provisional de la República Catalana* —el seu autor fou Conangla— i s'intentà convertir Estat Català en partit polític, amb el nom de Partit Separatista Revolucionari de Catalunya (PSRC).⁸² Es van redactar nou punts programàtics fundacionals, on es definia com a organisme secret per a la instauració de la República Catalana independent. S'hi admetia l'alçament armat del poble català i la utilització també de procediments polítics i diplomàtics. El PSRC preveia l'autodissolució un cop aconseguits els seus objectius. La creació d'aquesta organització política fou, de fet, una concessió de Macià als catalans d'Amèrica; cal dir que el PSRC no tingué gens d'incidència a Catalunya, on l'independentisme girava al voltant d'Estat Català. Poc després, Macià deixà sense efectivitat el projecte.

Estat Català participà en el pacte de Sant Sebastià (agost de 1930) i fou un dels partits que passà a formar part d'Esquerra Republicana de Catalunya, tot i que alguns elements (Jaume Compte) es negaren a seguir aquest partit i formaren Estat Català-Partit Proletari (fundat el 1932, amb un programa social més esquerrà, i que el gener de 1934 es convertí en el Partit Català Proletari).⁸³ Altres elements (Josep Casals), ja proclamada la República, constituïren, el 1932, el Partit Nacionalista Català (PNC) i el 1936 una nova organització anomenada tam-

82 El *Projecte de Constitució Provisional de la República Catalana* el podem veure J. ROY (curador): *Josep Conangla i Fontanilles...*, op. cit., p.219-253. Les bases del Partit Separatista Revolucionari de Catalunya, a les p.254-255.

83 TUBELLA, Imma: *Jaume Compte i el Partit Català Proletari*, Barcelona, La Magrana, 1979.

bé Estat Català, de la qual formava part el grup Nosaltres Sols, creat per Daniel Cardona el 1931.

Cardona és una de les figures més mal conegudes del nacionalisme radical català, fet sorprenent considerant la seva influència dins el moviment catalanista des del temps de la Primera Guerra Mundial fins als inicis de la lluita antifranquista a Catalunya.⁸⁴ Cardona era un home reticent a presentar-se com a polític: no volia tenir un paper públic, no fou un orador ni un autor que cercà reconeixement. Personatge controvertit, va tenir un somni polític al qual va dedicar els seus esforços: la insurrecció nacional catalana per les armes. Cardona era partidari d'un nacionalisme radical obertament polític; ell va encapçalà la tendència cap a la lluita armada a la irlandesa combinada amb un nacionalisme intransigent, gairebé explícitament independentista:

«El nostre concepte de separatisme és un concepte tàctic i genèric alhora. Som separatistes d'acord amb la realitat que presideix la nostra lluita nacional. [...] És l'enemic [l'Estat espanyol] qui ens ha assenyalat la ruta. [...] L'experiència del catalanisme polític ens aconsella el Separatisme. En aquest aspecte, no som nosaltres que hem escollit: qui ha escollit ha estat Espanya. Nosaltres no fem altra cosa que posar-nos en condicions tàctiques de defensa. I pel sol fet de fer-ho, la nostra acció ja vol dir optimisme, esforç, plenitud [...]. No es pot dir tampoc que l'experiència política exercida de cara a l'Estat espanyol fins avui no hagi estat suficientment ampla. Ha estat atenuadíssima, car en lloc de desenvolupar

84 UCÉLAY DA CAL, Enric (curador): *Daniel Cardona. «La Batalla» i altres textos*, Barcelona: La Magrana-Diputació de Barcelona, 1984.

lupar-se enfront de l'Estat, ha marxat en col·laboració amb l'Estat que detenta el nostre dret nacional, en les condicions més humiliants i vergonyoses. Aquestes són les raons tàctiques del nostre separatisme. [...] Altrament, aquest separatisme nostre és quelcom més que una aspiració radical. Som separatistes per raons econòmiques, polítiques, jurídiques i psicològiques. [...] El nostre Separatisme ens imposa la lluita per no romandre esclaus».⁸⁵

Col·laborador de Macià en nom de la unificació de totes les opcions nacionalistes «fermes», Cardona quedà incomodat per l'ambigüitat del separatisme de Macià, trencà amb ell i es convertí en un dels seus principals enemics després del 1931. Tanmateix, Cardona no fou capaç de fer créixer significativament la seva organització, ni durant la clandestinitat sota la Dictadura, ni a la «superfície» durant la Segona República. Això no obstant, fou una de les poques figures del primer nacionalisme radical polític, dels temps de la Primera Guerra Mundial, que es mantingué en actiu després de l'enorme desfeta del 1939.

85 CARDONA, Daniel: «La nostra concepció separatista», treball recollit en el seu llibre *Res de nou al Pirineu...*, i que copiem d'E. UCELAY DA CAL (curador): *Daniel Cardona...*, *op. cit.*, p. 209-210.

LES POLÈMIQUES AMB EL SOCIALISME ESPANYOL

Només un projecte que combinés canvi social i autonomia de Catalunya podia atreure menestrals, empleats de comerç, pagesos, parcers i obrers industrials, que eren les capes socials a les quals es dirigien les esquerres nacionalistes catalanes. Malauradament, però, dos dels intents d'aconduir el catalanisme envers el socialisme havien fracassat: el de Martí i Julià mitjançant la Unió Catalanista, el 1916, i el de Layret i Companys amb el PRC, a partir del 1917.

El tercer intent d'aixecar un socialisme catalanista es produí en la Federació Catalana del PSOE, que formaven totes aquelles agrupacions socialistes de Catalunya adherides al Partido Socialista Obrero Español (PSOE). Ara bé, cal recordar que l'arrencada del socialisme a Catalunya fou lenta i dèbil. A la primeria del segle, gairebé tot el moviment obrer es trobava immers en els corrents sindicalistes d'influència llibertària. Fruit i alhora causa d'això, la reflexió teòrica impulsada pels socialistes fou escassa i de poca originalitat. Fins als anys vint no s'inicià una certa dinàmica que prengué dues direccions: les que marcaren, a partir del marxisme, Andreu Nin —i, sobretot, Joaquim Maurín— i, des de fora del marxisme, Rafael Campa-

lans i Manuel Serra i Moret. Dos enfocaments diferents que es van concretar en propostes estratègiques i organitzatives diferenciades.

Entre la guerra europea i la postguerra, alguns antics afiliats a la UFNR o a la Unió Catalanista entraren a la Federació Catalana del PSOE, com ara Nin, Serra i Moret, Campalans o Joan Comorera. Allà van coincidir amb Josep Recasens, que entre 1911 i 1917 va ser secretari general de la Federació i un ferm defensor de mantenir contactes amb els nuclis més catalanistes dins del moviment socialista. Tots ells, i en especial Campalans, van defensar des de dins de la Federació una obertura del socialisme que tendia alhora cap al sindicalisme i el catalanisme republicà, al mateix temps que propugnaven la complementarietat entre socialisme i federalisme com a base fonamental de l'acció política. Però la violència desfermada de la lluita de classes a Catalunya i el predomini anarcosindicalista frustraren les possibilitats del socialisme. En aquella època, només si el socialisme era políticament independent i inequívocament catalanista podria arrelar a Catalunya i superar el nombre insignificant d'afiliats a la Unió General de Treballadors (fundada a Barcelona el 1888) que era, per altra banda, el reducte del socialisme més espanyolista a Catalunya i el menys propens a una transformació catalanista. Només un socialisme compacte, decididament autonomista i nacional català, dotat en conseqüència d'independència organitzativa i tàctica, podia aspirar a ser una força important a Catalunya.⁸⁶

86 Una bona síntesi de la història dels orígens del socialisme a Catalunya i de les seves controvertides relacions amb el seu homònim espanyol, es troba a MARTÍN RAMOS, José Luis: «La primera història del socialisme a Catalunya», dins J. L. Martín Ramos; J. Font; M. Morales (coords.): *La pàtria dels humans...*, op.cit., p.23-47. En aquesta mateixa obra, Albert Balcells analitza amb detall com van ser les relacions

El replegament del PSOE vers el centralisme i el repudi del nacionalisme català anava a deixar fora de lloc aquells catalanistes d'esquerra que, com Serra i Moret i Campalans, havien entrat al partit en la conjuntura d'apertura socialista proautonomista i estaven preocupats per demostrar als joves que la via per combatre el predomini del catalanisme conservador no era Acció Catalana, sinó un socialisme català i catalanista.

El 1923, Antoni Fabra i Ribas, màxim dirigent del PSOE a Catalunya, llegí una conferència, *Consideraciones sobre el nacionalismo y el problema catalán*, on criticava el nacionalisme català i defensava que els obrers no sentien el nacionalisme. Fabra i Ribas, en definitiva, manifestava la incompatibilitat entre el socialisme i el nacionalisme català i desautoritzava l'intent de generar un socialisme catalanista. La rèplica de Campalans, *El nacionalismo y el problema catalán. Consideraciones sobre otras consideraciones*, invocava l'autoritat dels socialistes espanyols Julián Besteiro i Andrés Ovejero per la seva posició positiva respecte a la causa autonomista catalana, per tal de neutralitzar l'autoritat de Fabra i Ribas, que semblava expressar el parer de la direcció del PSOE. En una altra conferència, *Nacionalisme*, Fabra i Ribas defensava la incompatibilitat entre socialisme i nacionalisme català. Com a resposta, Campalans llegí una conferència al CADCI, *El socialisme i el problema de Catalunya*, on afirmava:

«Els socialistes proclamen els principis de llibertat. És així que el nacionalisme català és un problema de llibertat col·lectiva. Els

entre el socialisme català i l'espanyol durant els anys vint i trenta, amb el rerefons del procés autonòmic català a l'horitzó: «El socialisme a Catalunya entre 1923 i 1936», p. 49-102.

socialistes de Catalunya, doncs, al costat de tots els principis substantius del programa del partit —lluita de classes, socialització dels mitjans de producció, distribució i canvi, etc.— al costat mateix, ni damunt ni dessota, hem d'afegir-hi un nou principi, «substantiu» també per a nosaltres: el de la llibertat total i absoluta de Catalunya». ⁸⁷

Manuel Serra i Moret també va replicar Fabra i Ribas amb una altra conferència: «Socialisme i nacionalisme». Serra i Moret —pare del socialisme catalanista i que havia iniciat la seva carrera política a la Unió Catalanista el 1912— refermava la seva confiança en la comprensió del socialisme espanyol respecte al plet nacional català. ⁸⁸ Campalans i Serra i Moret eren conscients que l'única solució era fundar un partit socialista català, la futura Unió Socialista de Catalunya.

Serra i Moret va escriure durant els anys d'exili la major part de la seva obra doctrinal: *Nocions d'història de la filosofia* (Barcelona, 1930); *La carta de l'Atlàntic* (Buenos Aires, 1934); *Reflexions sobre el futur de Catalunya* (París, 1951); *Ciutadania catalana. Breviari de cogitacions, remarques i orientacions per als catalans* (Buenos Aires, 1957). També Campalans és autor

87 Copiem de BALCELLS, Albert (curador): *Rafael Campalans, socialisme català. Biografia i textos*, Barcelona, Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 1985, p.254. Vegeu també RODÉS, Jesús (curador): *Rafael Campalans i Antoni Fabra i Ribas. Catalanisme i socialisme. El debat de 1923*, Barcelona, La Magrana-Diputació de Barcelona, 1985.

88 FOIX, Pere: *Serra i Moret*, Méjico, Editores Mejicanos Reunidos, 1967; BARCELÓ, Mercè: *El pensament polític de Serra i Moret*, Barcelona: Edicions 62, 1986; i MAYAYO, Andreu; VELASCO, Miquel Àngel (eds.): *Fons Manuel Serra i Moret (1939-1969). Cartes, articles de premsa i documents*, Catarroja, Afers, 2006.

de diverses obres en les quals exposava el nucli central de la seva doctrina: *El socialisme i el problema de Catalunya* (1923); *Política vol dir pedagogia. Manual pràctic de socialisme català* (1932); *Hacia la España de todos (Palabras castellanas de un diputado por Cataluña)* (1932). Al prefaci del seu recull d'escrits *Política vol dir pedagogia*, ja en plena etapa republicana, Campalans tornava a incidir en alguns dels aspectes que ja havia apuntat en parlaments anteriors:

«La majoria dels nostres companys de terres castelleses —i molts dels mateixos capdavanters del PSOE d'Espanya— no han comprès encara que l'autonomia de Catalunya era una condició prèvia per a l'expandiment del socialisme català [...]. No s'han fet càrrec encara —després d'una experiència de trenta anys terriblement allisonadora— d'aquesta veritat elemental: que, igual que passa a tots els altres pobles de la terra, el socialisme de Catalunya ha d'ésser obra de nosaltres mateixos».⁸⁹

89 Copiem d'A. BALCELLS (curador): *Rafael Campalans...*, op.cit., p.387-388.

EL SOCIALISME CATALANISTA: RAFAEL CAMPALANS I MANUEL SERRA I MORET

La importància de Campalans no deriva tant de la seva intervenció en la política pràctica com, en especial, de les seves aportacions en el terreny teòric.⁹⁰ La seva obra, malgrat ésser escassa, possiblement presenta, dins del corrent en què s'inscriu, el conjunt de formulacions més consistent del moment. Els seus textos dispersos van ser recollit en dos llibres: *Hacia la España de todos* (1932) i *Política vol dir pedagogia* (1932). Una simple lectura d'aquests treballs evidencia el relleu de Campalans dins l'evolució del socialisme català contemporani.

Campalans formulà les seves propostes teòriques a partir d'un socialisme de tall humanista i democràtic; els seus punts de referència eren l'austromarxisme i el pensament de Jean Jaurès. En els seus textos no trobarem referències generals al marxisme, al materialisme històric, a la lluita de classes ni a les polèmiques marxistes del moment. L'obra de Campalans pot

90 Les aportacions teòriques de Campalans són analitzades a MOLAS, Isidre: «Rafael Campalans: socialisme, democràcia, Catalunya», dins I. MOLAS: *Les arrels teòriques...*, op. cit., p. 169-181. Vegeu també BALCELLS, Albert: «Rafael Campalans i el socialisme català», dins A. BALCELLS (curador): *El pensament polític català...*, op. cit., p. 307-322.

ordenar-se al voltant d'alguns temes clau: la unitat d'obrers i intel·lectuals, el caràcter global del socialisme, la seva interpenetració amb la democràcia i el concepte de nació.

Quin sentit té el socialisme? Tal com ens diu ell mateix:

«Aspirem ardidament, noblement, a superar el règim capitalista, amb la socialització dels mitjans de producció, distribució i canvi, i amb l'abolició de castes i classes, agermanats tots els homes en una superior integració de la humanitat emancipada».⁹¹

Però el socialisme, per tot això, és alguna cosa més: el socialisme no és el resultat automàtic d'una majoria electoral o d'un canvi polític, no és només un bloc definit i tancat d'objectius polítics, sinó que és allò que contribueix a l'alliberament de la persona. El socialisme, per tant, no és solament un moviment de classe, ni un programa de govern, ni un partit. És també tot l'esforç per portar l'home a la seva plenitud d'emancipació social i moral, de realització personal. I afirma Campalans:

«Els qui aspirem revolucionàriament a l'adveniment del règim socialista —sense condicionar-ho fatalment als llamps i trons dels cataclismes espectaculars, només acceptables humanament si no hi ha altre remei— confiïm en la seva democràtica consolidació quan la simple bondat dels seus principis mostri a la generallitat dels ciutadans els horitzons d'indefinida superació d'una vida dignificada i embellida».⁹²

91 «On anem? Els perills en l'hora», text recollit per A. BALCELLS (curador): *Rafael Campalans...*, op. cit., p. 338-343.

92 *Ibíd.*

El socialisme esbossat per Campalans queda molt lligat a una via democràtica.

Els objectius polítics eren prioritaris per fer avançar el socialisme. Perquè el socialisme ha d'augmentar la seva captació i la seva direcció més enllà dels rengles obrers. És la forma de fer triomfar els interessos dels treballadors. I, això, calia fer-ho en el camp de l'acció política construint una alternativa popular i nacional. Quins són els camins que Campalans esbossà per a la transició a un socialisme d'aquest tipus? Campalans afirmava que calia partir de la construcció de la unitat obrera. Calia la formació d'un front únic obrer i la condició prèvia per a la seva formació era el sanejament de l'organització obrera amb el seu alliberament de tot esperit unilateral i dogmàtic. És a dir, calia el sindicat unitari.

Per Campalans, la tasca dels socialistes era consolidar la democràcia política i, després, l'economicosocial. Així les coses, els socialistes només podien avançar en la lluita pel socialisme si participaven en la disputa amb la burgesia per tal d'assumir el paper de constructors d'una alternativa democràtica.

La nació és també un tema fonamental en el pensament de Campalans. L'intent d'elaborar un marc teòric sobre la nació és un dels temes més constants en els seus escrits. Per a Campalans és un dels punts clau per fer possible l'avenç al socialisme. La unitat d'obriers i intel·lectuals ha de saber fer activa una concepció de nació que permeti el redreçament popular i la construcció d'un futur socialista amb suport majoritari. Afir-mava Campalans:

«Els homes nascuts a Catalunya o incorporats a la nostra vida —és igual—, per arribar a posseir una valor ben humana i ben original, han de començar per ésser ben catalans. Els catalans que no ho són, no són res: no poden ésser res».

Però la nació no es defineix pel passat:

«Catalunya no és solament —com voldrien alguns— la geografia i la història passada. És, sobretot, aquest deler regenerador que s'encomana a tots els homes que hi viuen, és a dir, aquesta voluntat d'història futura. No és la història que ens han contat, sinó la història que nosaltres volem escriure».⁹³

Per a Campalans, tanmateix, el separatisme és inacceptable. I per això tampoc no pot ésser nacionalista. Reconeix, de tota manera, l'existència de diverses classes de nacionalisme:

«Hay varios tipos de nacionalismo, y si entendemos por nacionalismo la exacerbación del sentimiento de la comunidad de carácter, yo no tengo inconveniente en aceptar también el nombre de nacionalista. Pero esta exacerbación del sentimiento de la comunidad de carácter puede obedecer a muchas causas [...]. Se admiten corrientemente tres tipos de nacionalismo: uno es el nacionalismo libertador. Ésta es la expresión que generalmente se usa entre socialistas, y es el caso de Cataluña [...]. Hay luego el nacionalismo autoritario, opresor, que es aquel que choca con el nuestro. Hay, finalmente, el tipo de nacionalismo imperialista o

93 «Per l'acabament de la tragedia», text recollit per A. BALCELLS (curador): *Rafael Campalans...*, *op. cit.*, p. 299-305.

nacionalismo colonial».⁹⁴

El socialisme, doncs, és el moviment que incorpora el nacionalisme alliberador. La nació es construeix en mans de les forces del progrés. El contingut substantiu a què aspiren els socialistes és a la creació de la nació. I això no és reduïble, encara que s'hi hagi d'emmotllar, a la fórmula juridicopolítica: autonomia, independència o federació. I, continuava Campalans, l'ideal permanent només es podia trobar en la lliure federació de les repúbliques socials dels diferents pobles de la terra. Ras i curt: la fraternitat universal entre els individus necessita de les nacionalitats lliures. El federalisme ha de ser la fórmula internacional del futur i el separatisme significa aïllament. El sentit darrer de la política socialista és la regeneració i, per això, la política ha de ser pedagogia.

Manuel Serra i Moret compartirà amb Campalans la visió del federalisme com a garantia dels pobles lliures i instrument per assolir la fraternitat universal. Serra i Moret va escriure un significatiu pròleg a la primera traducció catalana del *Manifest Comunista* de Karl Marx i Friedrich Engels (1930). El 1953 publicarà *Reflexions sobre el demà de Catalunya* i el 1957 la *Crida a la joventut catalana* i el seu llibre més important, *Ciudadania catalana*, on confirmava les posicions teòriques mantingudes al llarg de la seva vida, accentuant els temes de l'europeisme i un major radicalisme nacional, que derivava en ocasions vers

94 «La causa de la incapacidad española. Discurso pronunciado en la sesión del día 27 de julio de 1932, durante el debate relativo a la cuestión de la enseñanza, contestando a D. José Ortega y Gasset», text recollit per A. BALCELLS (curador): *Rafael Campalans...*, op. cit., p.359-368. Aquest parlament formava part dels discursos fets per Campalans a les Corts en el debat sobre l'Estatut.

un pancatalanisme.⁹⁵

Serra i Moret no es confessava lligat a cap corrent ideològic, si bé va rebre influències del laborisme britànic i també estava en sintonia amb alguns dels postulats del marxisme. En qualsevol cas, és un autor que elabora a partir d'ell mateix, amb un ampli coneixement del món politicocultural i en connexió amb el medi en què es mou en l'acció política.

Catalunya ocupa un lloc central en la seva reflexió política i alhora dibuixa el marc dins el qual la seva concepció democràtica i socialista hauria de realitzar-se. En els darrers temps de la seva vida n'ampliarà la concepció, alternant-la amb la concepció de la Catalunya que comprèn

«des de la Vall d'Aran a Santa Pola i les cales i les serres de les illes».

Serra afirmava el deure de

«mantenir-se com som o com hauríem de ser, fidels a la nació, sense servituds ni dependències, soldats del nostre sòl, catalans fins al moll de l'os més enllà de la vida i de la mort».⁹⁶

Per això, des del punt de vista del seu ideari polític, la construcció de Catalunya com a nació o, com deia ell, l'alliberament na-

95 Les aportacions teòriques de Serra i Moret són analitzades a MOLAS, Isidre: «Manuel Serra i Moret: socialisme i catalanisme», dins I. MOLAS: *Les arrels teòriques...*, op.cit., p.213-231.

96 SERRA I MORET, Manuel: *Crida a la joventut catalana*, Tolosa, Edicions del Moviment Socialista de Catalunya, 1957, p.6-12.

cional de Catalunya, ocupa un lloc central que connecta amb l'alliberament social. Aquest alliberament nacional, sobretot en l'etapa del 1922-1923, té una formulació que situa la independència com a meta i el fa col·laborar amb Estat Català i amb Macià. Amistat i col·laboració que es mantindran fins a la mort de Macià, malgrat que no sempre coincidiren en les mateixes opcions concretes.

Escriu Serra i Moret:

«Catalunya és una nació, un microcosmos dotat de vida i de sentit, que té dret d'aspirar a constituir una entitat políticament lliure, sense altra limitació que la necessària convivència i col·laboració amb els pobles que propugnen la justícia i la germanor universals. Privada fa segles d'aquesta personalitat política, per tal de recuperar-la pot escollir dos camins: el de la violència sistemàtica fins que la nova s'imposi i l'Estat opressor defalleixi o desaparegui, o el de l'acció moderada i constant que, sense excloure la cooperació amb elements existents, afaiçoni l'evolució progressiva fins a la rehabilitació completa dels drets nacionals».

Després de rebutjar el primer camí, prossegueix:

«Aquesta segona posició es compon d'un silogisme les premisses del qual semblen evidents. Primera: el catalanisme ha de prendre partit, el partit de la llibertat universal, de la justícia social, de la supremacia del poder civil, de les prerrogatives democràtiques i la sobirania popular. Segona: el catalanisme, tant com acció de masses, ha d'ésser un viver de seleccions que treballin en harmonia, eduquin el poble amb la gimnàstica de les lluites civils, catalanitzant-lo i universalitzant-lo a la vegada, supeditin la velo-

citat a l'eficàcia, demostrin comprensió i generositat i col·laborin lleialment amb els elements afins de l'exterior, particularment amb els drets dels altres pobles d'Espanya, sense suspicàcies ni temença de defraudacions o confusionisme».⁹⁷

Més endavant evolucionarà al voltant de dues consideracions importants. D'una banda, una certa desconfiança respecte a l'estat com un instrument d'alliberament. De l'altra, que els graus de llibertat s'adquireixen progressivament, en funció de la capacitat dels ciutadans d'assumir-los i de fer-los rendibles per la mateixa realització personal i social.

L'alliberament nacional tindria com a conseqüència l'establiment de pobles lliures i d'una Catalunya lliure, unida fraternalment amb altres pobles, a través d'una formulació que ell anomena federalisme, que no és exactament moltes vegades l'estat federal, sinó el vincle unitari entre persones o entre pobles lliures, seguint la tradició, almenys d'una branca, del pensament federal català. El federalisme és garantia de la preservació de la personalitat nacional, però sobretot és el debilitament de l'Estat, que separa les persones per raons d'estructura política.

Per a Serra i Moret la democràcia és un pressupòsit irrenunciable, és el camí cap al socialisme:

«Com que per democràcia s'entén el govern del poble pel poble, sense cap separació entre poble i poder, entre ciutadania i autoritat, el socialisme que no és cap doctrina concreta és el comple-

97 SERRA I MORET, Manuel: *Reflexions sobre el demà de Catalunya*, París, Edicions del Moviment Socialista de Catalunya, 1953, p.20.

ment de la democràcia [...]; com més viva i operant és la democràcia d'un poble, més socialisme segrega, en forma diversa, sense que hagi d'obeir a plans, programes o patrons determinats. [...] L'ascensió humana, el progrés moral i material s'intensifica i s'expandeix a mesura que la democràcia es perfecciona i assegura les seves pulsacions i el seu ritme en el complex de l'organisme social».⁹⁸

Per Serra i Moret, doncs, el socialisme és, sobretot, un ideal. És l'ideal històric de l'ampliació de la llibertat individual i col·lectiva i de la convivència fraternal. Per això Serra no pot definir el socialisme com una escola filosòfica o econòmica concreta, perquè el socialisme no és una economia, el socialisme no és una filosofia, no és una doctrina, és una voluntat de fer lliures i iguals les persones i els pobles. És una voluntat de transformació, de reforma, de progrés.

Serra rebutjarà taxativament l'ús de la violència per aconseguir els objectius marcats pel socialisme:

«Declarar que som homes d'acció no vol dir que rendim cap culte a la violència. No volem, naturalment, infondre entre els treballadors un esperit de beatífica passivitat ni una resignada propiciació al sacrifici ni al martiri: però hem d'aconseguir que tinguin sentits per a comprendre que la veritable revolució social és obra de germinació i que aquesta germinació serà sempre malaurada per tota obra de violència. És més: hem de proclamar una veritat elemental i és que la primera finalitat de la revolució social és l'extermi de la violència i l'imperi pacífic del dret i la raó natural.

98 SERRA I MORET, Manuel: «Democràcia i Dictadura», *Endavant*, 7 d'agost de 1958.

La violència és incompatible amb tota sana doctrina d'amor als homes». ⁹⁹

Aquest socialisme obert, que sorgeix com a evolució de la democràcia i que només pot ésser evolutiu, no es tanca ni en una doctrina ni en un partit, encara que té el seu partit i la seva doctrina, plurals i contradictoris; és un moviment compromès en la tasca de fer un país obert. Un socialisme a realitzar en una Catalunya formada per ciutadans tolerants. Perquè, per a Serra i Moret, Catalunya, democràcia i socialisme formen un tot indestruïble, que no es pot jerarquitzar, ni separar, són una mateixa unitat en el seu pensament, en la seva voluntat i en la seva acció.

99 SERRA I MORET, Manuel: «El centenari del Manifest Comunista», *Endavant*, juny de 1947.

LA UNIÓ SOCIALISTA DE CATALUNYA

Només dos mesos abans de l'inici de la dictadura de Primo de Rivera, va tenir lloc la fundació de la Unió Socialista de Catalunya (USC), que pretenia ser un partit socialista específicament català, enfront d'un PSOE poc sensible a les reivindicacions autonomistes catalanes. Era una iniciativa, sobretot, de tres homes: Gabriel Alomar, Rafael Campalans i Manuel Serra i Moret. Finalment, el 8 de juliol de 1923 es constituïa el «partit» socialista català: la Unió Socialista de Catalunya.¹⁰⁰ Inicialment, no es va organitzar com a partit polític, forma que va assolir el 1930. La USC va ser concebuda inicialment com una plataforma d'acció política inspirada en certa mesura en les societats angleses d'opinió i destinada a la propagació d'un ideari socialista i catalanista. Serra i Moret serà l'autor de la definició ideològica del grup *La Unió Socialista de Catalunya. Ponència*, aprovada per unanimitat.¹⁰¹

Al seu interior aplegava militants socialistes i elements independentistes sota principis de complementarietat entre socialisme i catalanisme, concepció gradualista i democràtica de la

100 ALCARAZ, Ricard: *La Unió Socialista de Catalunya*, Barcelona, La Magrana, 1987.

101 SERRA I MORET, Manuel: *La Unió Socialista de Catalunya. Ponència*, Barcelona, Unió Gràfica, 1923.

lluita política i rebuig de la violència i del qualificatiu «nacionalista», que a l'Europa del moment anava associat a l'extrema dreta antiliberal i al feixisme. Malgrat aquesta renúncia, però, el 28 de maig Rovira i Virgili havia escrit a *La Publicitat*:

«Per a nosaltres el nacionalisme és la tendència que proclama el dret de tota nació a tenir el seu estat i a organitzar lliurement la seva vida pròpia. En aquest sentit són també nacionalistes els socialistes catalans. No hi fa res que no vulguin dir-ho».

Un dels militants més il·lustres de la USC serà, a partir del 1934, Josep Recasens, impulsor del socialisme a Reus, que intentarà diverses vegades la fusió entre la Federació Catalana del PSOE, a la qual pertanyia encara, i la USC, sempre amb la desaprovació del PSOE a escala estatal; cansat d'insistir i davant les negatives del PSOE, el 1934 ingressarà, juntament amb altres dirigents de la Federació, a la USC. A *Què és el socialisme?* (1931), Recasens farà la seva principal aportació teòrica al socialisme català. En aquest treball escrivia Recasens:

«El Socialisme és l'ideal suprem de perfecció social. És la societat del col·lectivisme, en la qual estarà socialitzada la riquesa i els mitjans de producció, en la qual no existirà l'explotació humana, ni les misèries, ni les injustícies. És la conseqüència imminent i inevitable de l'evolució i de la transformació eterna de les col·lectivitats i de les civilitzacions. [...]

Una altra de les principals vindicacions que figura en lloc preferent en el programa socialista mínim és el que es refereix al problema de Catalunya, que tant s'ha discutit, que tant ha passat, però que, avui, la raó del catalanisme és reconegut i acceptat per gairebé tota l'opinió liberal, sense discussió i sense excepció.

Els socialistes catalans, primer, i més tard, el partit socialista espanyol, es rendiren, fa alguns anys, a la realitat i a l'evidència, adoptant aquesta fórmula que és la solució més perfecta i més rotunda de l'esmentat problema: Confederació Republicana de les Nacionalitats Ibèriques.

Com es veu, amb aquesta solució socialista es reconeix solemnement la personalitat de Catalunya junt amb la de la resta de nacionalitats de la nostra península, així com el dret a disposar lliurement de llurs destins. L'acusació de què els socialistes es desentenien del problema català, de què eren enemics del catalanisme, cau, per tant, per manca de base i per manca de raó».¹⁰²

¹⁰² RECASENS, Josep: *Què és socialisme?*, Reus, Llibreria Nacional i Estrangera, 1931. pp. 21 i 161-162.

LA CONFEDERACIÓ NACIONAL DEL TREBALL I EL SINDICALISME DE SALVADOR SEGUÍ

El socialisme català va haver de competir durant aquests anys amb un anarquisme fortament arrelat a Catalunya, que va tenir en la Confederació Nacional del Treball (CNT) la seva principal organització i en Salvador Seguí un dels seus principals referents teòrics.¹⁰³ Seguí és durant aquests anys dirigent d'una CNT anarcosindicalista que desconfia dels partits. Una CNT que és la principal força sindical i prodiga manifestacions «antipolítiques», atès que no confia en les possibilitats del sistema polític; la corrupció dels procediments electorals reforça lògicament els arguments de la CNT, que no vol prendre el camí de les urnes per arribar al poder. Tot plegat justifica l'hostilitat a la política de sectors indispensables per als projectes d'esquerra.¹⁰⁴ Als inicis del segle XX, a l'esquerra política li resulta

103 VIADIU, José: *Salvador Seguí (Noy del Sucre). El hombre y sus ideas*, València, Orto, 1930; VIADIU, José: *Salvador Seguí. Su vida, su obra*, París, *Solidaridad Obrera*, 1960; HUERTAS, Josep Maria: *Salvador Seguí. «El Noi del Sucre». Materials per a una biografia*, Barcelona, Laia, 1974; CRUELLES, Manuel: *Salvador Seguí. El Noi del Sucre*, Barcelona, Ariel, 1974; i MOLAS, Isidre: «Salvador Seguí, el Noi del Sucre: el possibilisme llibertari», dins I. MOLAS: *Les arrels teòriques...*, *op. cit.*, p. 139-149.

104 Les difícils relacions entre la CNT i la Generalitat als anys trenta són analitzades a TERMES, Josep: *Històries de la Catalunya treballadora*, Barcelona, Empúries, 2000, p. 135-152. En la mateixa línia, GABRIEL, Pere: «Anarquisme i catalanisme», dins D.A:

indispensable l'adhesió, o si més no la simpatia, de la classe obrera organitzada. Sense això, no pot pretendre representarla, i encara menys fer una política de classe.

Siguin quines siguin les arrels de les esquerres catalanes, el sindicalisme és un dels terrenys en el qual s'han de nodrir. Per això Seguí és una figura clau. Amic personal de Layret, Companys i Alomar, va tenir una bona relació amb els partits d'esquerra catalanista. Aquesta mena de simpaties situaven Seguí fora de la línia majoritària de la CNT.

Seguí esdevingué una de les figures importants per a la història de la CNT. Lluità sempre per un sindicalisme fort i independent i jutjà imprescindible, pel bé dels sindicats, la concreció d'un catalanisme d'esquerres fort. Home clau en els moments fundacionals de la CNT, Seguí va adonar-se de la necessitat d'una reorganització sindical i de la creació d'una força política obrera, la qual cosa li comportà les crítiques dels sectors anarquistes i l'apropà a polítics com Companys o Layret, per a qui acabà sent un home clau per arribar a constituir un vast partit sindicalista.

El reconeixement de l'actuació política de la CNT, a més de la seva conveniència, és potser la característica que es manté amb més permanència al llarg de la seva vida. Aquesta és la base del seu «possibilisme llibertari», que descansa sobre quatre pressupòsits fonamentals: el primer és que la classe obrera

Catalanisme. Història, política i cultura, Barcelona: L'Avenç, 1986, p. 195-210. Vegeu també SABATER, Jordi: *Anarquisme i catalanisme. La CNT i el fet nacional català durant la Guerra Civil*, Barcelona, Edicions 62, 1986.

no estava preparada encara per fer la revolució (era necessari, per tant, capacitar-la prèviament, amb formació teòrica, consciència de classe i organització); el segon, que la classe obrera actuava sempre en política (no és antipolítica, sinó antipolítica burgesa); el tercer, que calia buscar aliances fora de la classe obrera, ja fos incorporant nous sectors al sindicalisme (intel·lectuals, rabassaires, tècnics), ja fos buscant l'ajut de la burgesia liberal, a través dels partits republicans d'esquerra; i, en quart i últim lloc, que calia buscar el màxim d'aliances socials i polítiques possibles, crear una organització d'afiliació massiva i intervenir en la lluita política, per tal de capacitar la classe obrera per al combat i per a la futura direcció de la societat. D'aquí deriven les relacions constants amb el socialisme o amb els polítics d'esquerra, com Macià, Layret, Domingo, Alomar o Joan Casanovas. D'aquí vénen, també, les crítiques dels anarquistes radicals i les acusacions dels «purs» de desviació de l'ideari anarquista.

Seguí estava pensant en una societat no estructurada segons les fórmules burgeses del parlamentarisme, sinó basada en una direcció de la producció per part dels sindicats, que passarien a tenir així la direcció de la societat. Una societat que hauria d'assolir-se d'una forma revolucionària, si bé en base a una revolució moderada. Però aquesta societat futura tindria un estat, encara que amb trets nous, o seria una societat sense cap tipus de poder, segons exigien els cànons àcrates? Quin hauria d'ésser el nucli dirigent d'aquest procés? L'organisme d'afiliació massiva, el sindicat? O bé un grup especialitzat, un partit? No trobem en cap dels escrits de Seguí la més petita insinuació sobre si caldria crear un partit que dirigís la revolució. Si això existia en el seu pensament, ell mai no passà seriosament a

l'ofensiva per tal de materialitzar-lo. Seguí no va donar mai una pauta que pogués pressuposar unes característiques a la forma que havia d'adoptar l'element dirigent de la revolució. L'únic que refusava era donar un caràcter plenament anarquista a la CNT, com predicaven els «purs». I aleshores quedava oberta una via possible: la formació d'un partit.

En la conferència de la CNT a Saragossa, el juny de 1922, signà juntament amb Ángel Pestaña, Joan Peiró i Josep Viadiu l'anomenada «tesi política», que ratificava l'apoliticisme de la CNT pel que feia als partits i el règim parlamentari, però al mateix temps es proclamava «integral i absolutament política» en tant que aspirava a controlar la vida econòmica i social espanyola.

En plena època del pistolerisme, Seguí fou assassinat el 10 març de 1923. Deixava darrere seu una fonda empremta en el sindicalisme català, així com també algunes obres remarcables: *El sindicalismo frente al problema marroquí. La guerra de Marruecos y las responsabilidades* (1923) i *Escuela de rebelión. Historia de un sindicalista* (1923). Ara bé, l'obra de Seguí no és cap nova síntesi històrica. Seguí ni és un pensador polític que utilitza com a primer instrument la lletra impresa, ni cap ideòleg. L'obra de Seguí és bàsicament oral i, a més, del moment, com correspon al seu paper de dirigent i d'organitzador.

LA FUNDACIÓ D'ESQUERRA REPUBLICANA DE CATALUNYA

Després de set anys, la dictadura es va veure obligada a deixar pas a un règim democràtic, en el qual les esquerres nacionals havien de tenir un renovat protagonisme. Ens estem acostant als anys de la Segona República.

El març de 1930 se signava el Manifest d'Intel·ligència Republicana, redactat per Campalans, on es feia pública la convergència de nacionalistes, republicans autonomistes i cenetistes. Es tractava de superar la divisió crònica de les esquerres catalanes i d'impulsar-ne l'expansió en un front ample: de les organitzacions obreres —van signar el manifest alguns cenetistes com Joan Peiró— fins Acció Catalana, passant pels comunistes de la Federació Comunista Catalano-Balear, aviat convertida en Bloc Obrer i Camperol.

Mesos després, l'agost de 1930, se signava a nivell estatal el Pacte de Sant Sebastià, acord establert entre els partits republicans espanyols i els socialistes. Tres representants catalans havien estat convidats a la reunió: Jaume Aiguader, militant alhora de la USC i d'Estat Català; Macià Mallol, per Acció Republicana de Catalunya; i Manuel Carrasco i Formiguera, per Acció Catalana, és a dir, una de les dues faccions en què s'havia

dividit l'antiga Acció Catalana, que el març de 1931 es reunificà amb el nom de Partit Catalanista Republicà (denominació que va mantenir fins el 1933, moment en què el partit passà a anomenar-se Acció Catalana Republicana). De tots tres, serà Aiguader qui tindrà una carrera política més reeixida: el 1931 serà elegit alcalde de Barcelona i, aquell mateix any i el 1936, diputat a Corts per ERC. També serà ministre sense cartera al segon govern de Francisco Largo Caballero (1936) i de Treball i Assistència Social en els dos primers de Juan Negrín (1937-1938). També, de tots tres, serà el que tindrà una producció intel·lectual més destacada, amb treballs com *Nova tasca de l'Ateneu. Cultura professional. Problema de l'habitació sana i a bon preu* (1922); *La fatiga obrera* (1929); *Amb Catalunya i per Catalunya* (1930); i *Catalunya i la Revolució* (1931).¹⁰⁵

Els responsables catalans acceptaren de donar suport al comitè republicà presidit per Niceto Alcalá Zamora. A canvi, aconseguiren la promesa que el futur govern republicà concediria a Catalunya un estatut d'autonomia. En l'acord del Pacte de Sant Sebastià no es reconeixia el dret d'autodeterminació, ja que l'última paraula pel que feia als límits de l'autonomia catalana la tindrien les futures Corts Constituents. Tanmateix, quan s'acabava de sortir de la dictadura i el futur era encara incert, el compromís va semblar molt avantatjós per Catalunya. Després del fracàs del separatisme insurreccional durant l'època de la dictadura, hi havia noves possibilitats per a l'autonomisme republicà català amb la viabilitat d'un canvi de règim a Espanya.

105 POBLET, Josep Maria: *Jaume Aiguader. Una vida «amb Catalunya i per Catalunya»*, Barcelona: Teide, 1977.

El març de 1931 va tenir lloc la Conferència d'Esquerres Catalanes. El 17 s'iniciava a l'Ateneu Republicà de Gràcia i continuava els dies 18 i 19 al Foment Republicà de Sants. La finalitat era crear un partit democràtic, d'esquerres i catalanista. Els seus objectius eren clars: represa nacional, avenç democràtic i reforma social.

El nou partit, Esquerra Republicana de Catalunya, es convertí en el primer partit de masses, popular i catalanista. I que volia dirigir, a més, una Catalunya que començaria a disposar ben aïrat d'uns mecanismes d'autogovern, mitjançant els quals es voldrien canviar les estructures polítiques, econòmiques, socials i culturals del país. Els moments de més fort impuls polític i social en la història contemporània de Catalunya no es poden explicar sense fer esment de la connexió entre els dos components bàsics de la cultura popular catalana: la voluntat d'emancipació social i la voluntat d'emancipació nacional.

La fundació d'ERC suposava la cristallització d'un projecte polític de llarga durada, format per diverses tradicions culturals i polítiques populars articulades sobre els eixos del catalanisme i el progressisme. ERC era formada per la unió del PRC, el grup de *L'Opinió* —publicació fundada i dirigida per Joan Lluhí Vallèsca, fill de Joaquim Lluhí i Rissech—, Estat Català i entitats comarcals d'arreu del país de caràcter republicà i federalista., com ara la Joventut Republicana de Lleida, el Foment Republicà Nacionalista de Reus, la Federació Republicana Socialista de l'Empordà, per citar-ne només les més importants.¹⁰⁶ Els

106 CULLA, Joan B: *El catalanisme d'esquerra. Del grup de l'Opinió al Partit Nacionalista Republicà d'Esquerra, 1928-1936*, Barcelona, Curial, 1977; IVERN, Maria Dolors: *Es-*

seus principis polítics foren el reconeixement de la personalitat nacional de Catalunya i dels drets fonamentals del ciutadà, el dret d'autodeterminació del poble català, la federació amb els altres pobles ibèrics i la socialització de la riquesa; el programa social s'estructurà damunt la llibertat sindical, el dret de vaga i la defensa d'un salari mínim, una jornada màxima de vuit hores, vacances obligatòries, escoles de treball i assegurances i retir obrer. Inicialment l'executiu restà format per Francesc Macià i Jaume Aiguader, d'Estat Català, Joan Lluhí i Vallescà del grup de *L'Opinió* i Lluís Companys i Marcel·lí Domingo del PRC.

Domingo havia estat, el 1929, un dels fundadors del Partido Republicano Radical Socialista, partit d'àmbit espanyol, amb plantejaments republicans, d'esquerres, reformistes i laics. I havia simultanejat aquesta militància amb la d'un partit d'àmbit català com el PRC. La nounada ERC no admetia aquesta doble militància i només el prestigi de Domingo i la voluntat de Macià van permetre aquesta excepcionalitat.

Però la primera esquerra entre el marcel·linisme i ERC no va trigar a aparèixer. Va tenir lloc ja el maig de 1931, arran de les eleccions entre els regidors dels ajuntaments per designar una diputació provisional de la Generalitat, en què a les comarques de Tarragona s'arribà a designar candidatures diferents. Després d'aquestes eleccions, els marcel·linistes iniciaren un lent procés d'organització al marge d'ERC, fins que el gener de

guerra Republicana de Catalunya (1931-1936), Barcelona, Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 1988-1989, 2 vols.; POBLET, Josep Maria: *Història de l'Esquerra Republicana de Catalunya (1931-1936)*, Barcelona, Dopesa, 1976; i R. ALQUÉZAR; E. MARÍN; M. MORALES (coords.): *Esquerra Republicana de Catalunya...*, *op. cit.*

1932 Domingo dimití del seu lloc a la direcció d'ERC, que significava la seva baixa del partit.

Una peça important del nou partit fou Josep Tarradellas, que poc després de constituir-se ERC va ser-ne escollit secretari general i que durant la República i la Guerra Civil ocupà diverses conselleries i l'acta de diputat a les Corts espanyoles (1931-1933) i al Parlament de Catalunya (1932).¹⁰⁷

Com també convé recordar, entre les personalitats que van intervenir en la fundació d'ERC, Joan Casanovas, Marc-Aureli Vila —fill del prestigiós geògraf Pau Vila— i el mallorquí Antoni Maria Sbert, que sempre actuà a favor de la consecució d'un estatut d'autonomia per a les illes Balears, que volia federades amb Catalunya.¹⁰⁸

En aquesta darrera línia cal destacar també Gabriel Alomar, important dirigent i diputat de la USC, que es definia sempre com a català de Mallorca, el qual va fer de la realitat dels Països Catalans un element estable del seu ideari:

107 ARBÓS, Albert: *Tarradellas, la consciència de un pueblo*, Barcelona, Grijalbo, 1988; PORCEL, Baltasar: *Diàlegs. Josep Tarradellas. President de la Generalitat*, Barcelona, A.C., 1977; UDINA, Ernest: *Josep Tarradellas, l'aventura d'una fidelitat*, Barcelona, Edicions 62, 1978; BENET, Josep: *El president Tarradellas en els seus textos*, Barcelona, Empúries, 1992; CASASSAS, Jordi (coord): *1899-1988. Tarradellas o la reivindicació de la memòria*, Lleida, Pagès, 2003; i MALLÓ, Oriol: *Tarradellas. Un segle de catalanisme*, Barcelona, Planeta, 2003.

108 CASANOVAS, Joan: *Joan Casanovas i Maristany, president del Parlament de Catalunya*, Barcelona, Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 1996. MASSOT I MUNTANER, Josep: *Antoni M. Sbert. Agitador, polític i promotor cultural*, Barcelona, Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 2000.

«Veieu-la bé, la nacionalitat catalana, espargida i esquarterada a través de les costes llevantines d'Espanya, i més enllà del mar, i fins més enllà de la frontera francesa».¹⁰⁹

Durant la discussió de la Constitució del 1931 Alomar defensà la possibilitat de la federació entre regions autònomes, amb l'esperança de connectar les illes Balears i Catalunya i situar-les, per tant, sota la influència del moviment catalanista.

109 «El verb de Catalunya» (1906), dins MIR, Gregori: *El mallorquinisme polític, 1840-1936. Del regionalisme al nacionalisme*, París, Edicions Catalanes de París, 1975, vol. I, p. 112.

EL VALENCIANISME I L'ESQUERRA NACIONALISTA A MALLORCA

Fora del Principat, els anys 1930 també van ser, en el conjunt dels Països Catalans, uns moments d'eclosió de les reivindicacions nacionals i de les formacions polítiques que havien de canalitzar aquestes aspiracions polítiques. Aspiracions que, sovint, tenien les seves arrels en els últims decennis del segle XIX i primers anys del segle XX.

Un dels precursors del valencianisme i de l'agermanament dels Països Catalans havia estat, a finals del segle XIX, l'escriptor Carmel Navarro, que s'amagava sota el pseudònim de Constantí Llobart. Progressivament interessat pels problemes nacionals, fundà, amb el títol de *Lo Rat-Penat*, un anuari (1875-1880), un quinzenal (1884-1885) i una societat (1878), on volia aplegar valencianistes de totes les classes, sota un programa confús i apolític. Defensor de la unitat lingüística, en els seus periòdics tingué sempre col·laboracions de tots els Països Catalans.

En aquesta nòmina de valencianistes il·lustres també destaca l'escriptor i periodista Miquel Duran, que va fundar i dirigir, entre el 1906 i el 1909, el butlletí *València Nova* i els setmanaris *El Crit de la Pàtria* i *Renaiximent*.

Un altre dels referents del valencianisme, sobretot cultural, i dels lligams lingüístics dels Països Catalans va ser el poeta i gramàtic Carles Salvador, convertit en un dels principals promotors de la normalització ortogràfica al País Valencià, gràcies a la publicació de diversos opuscles gramaticals que foren decisius per a la divulgació de la doctrina de Pompeu Fabra al sud de la Sènia. Salvador fou director del Centre de Cultura Valenciana i, a partir del 1928, inicià la seva col·laboració amb l'associació valencianista Lo Rat Penat, que anys després resultaria fecunda: el 1951, Salvador hi fundà els cursos de Llengua i Literatura Valenciana, que desenvoluparen una eficaç tasca en uns moments difícils i per als alumnes dels quals publicà una *Gramàtica valenciana* (1951).

En aquesta línia també trobem el polític i promotor cultural Adolf Pizcueta, que fou un dels impulsors, com Carles Salvador, de la unificació ortogràfica del català del País Valencià en les anomenades Normes de Castelló (1932).¹¹⁰

Un altre nom propi que cal destacar és el de Gaetà Huguet, que fou un dels fundadors, el 1933, d'Esquerra Republicana del País Valencià i anys abans (1909), també havia estat un dels fundadors, a Castelló de la Plana, de la Joventut Regionalista. El 1936 Huguet passà a Esquerra Valenciana, partit dins el qual tingué un paper destacat. A la seva iniciativa es degué la creació de Proa (1935), entitat de promoció de la cultura catalana al País Valencià.

110 Vegeu SIMBOR Vicent: Carles Salvador, 1893-1955, Barcelona, Fundació Josep Irla, 2008; CUCÓ, Alfons; BLASCO, Ricard (curadors): *El pensament valencianista, 1868-1939*, Barcelona, La Magrana-Diputació de Barcelona, 1992; i CUCÓ, Alfons: *El valencianisme polític, 1874-1939*, Catarroja, Afers, 1999.

D'altra banda, el 1934 havia tingut lloc a València l'escissió del Partit Republicà Autonomista, fundat un any abans, de la qual va sortir Esquerra Valenciana liderada per Vicent Marco, antic i destacat militant del blasquisme. Esquerra Valenciana anirà perfilant el seu programa conciliant republicanisme d'esqueres i valencianisme. En aquest sentit, les reivindicacions inclouen la defensa del fet nacional, la llengua —tot reconeixent la unitat lingüística i els vincles amb els altres territoris de parla catalana— i la cultura pròpies, així com la lluita per un estatut d'autonomia comparable al català o al basc, en el marc d'una concepció federal de l'estat. El 1935 Esquerra Republicana del País Valencià s'integraria a Esquerra Valenciana enfortint el valencianisme republicà.

Esquerra Valenciana s'inscrivía en la línia ja desenvolupada des del valencianisme cívic per Acció Cultural Valenciana, que el 1931 feia una significativa declaració de principis sobre l'adscripció nacional dels valencians:

«Alacant-Castelló-València són tres *províncias* espanyoles, però no pas una nació.

Barcelona-Girona-Lleida-Tarragona són quatre *províncias* espanyoles però no pas una nació.

Aquestes set *províncias*, trossejades a conveniència de l'*Estado*, són per a la història, juntament amb Mallorca i Rosselló, una nació reconeguda universalment fins al cim de l'Acropoli d'Atenes i fins al capdamunt del Pontificat, per Catalunya, quan formava tres Estats: Comtat de Barcelona, Regne de Mallorca i Regne de València.»¹¹¹

111 «Escolta, valencià!», *Acció Valenciana*, 20 de març de 1931, p.8.

El 1936 Marco serà elegit diputat a Corts per València dins les llistes del Front Popular adscriuint-se però a la minoria d'Esquerra Republicana de Catalunya al Congrés. Marco escriu *Las conspiraciones contra la Dictadura* (1930), narració dels intents d'enderrocament de Primo de Rivera entre 1926 i 1930, i *Valencia, región autónoma* (1932).

En l'àmbit de les illes Balears, cal remarcar la tasca del metge i polític Emili Darder, que havia estat membre fundador de l'Associació per la Cultura de Mallorca, que presidí del 1925 al 1931. Des d'aquesta i altres plataformes culturals, Darder es va manifestar com un ferm defensor de la cultura i de la llengua pròpies de Mallorca.

El 1930 entrarà a formar part de la direcció del Partit Republicà Federal de Mallorca (PRFM), formació política que un any després entrarà a formar part de la Coalició Republicano-Socialista, que permetrà a Darder ésser escollit regidor del primer ajuntament republicà de Palma (1931). El maig d'aquell mateix any, Darder serà un dels membres de la comissió encarregada de redactar l'avantprojecte d'Estatut d'autonomia.

El 1932 fou un dels fundadors d'Acció Republicana de Mallorca (ARM), formació política sorgida d'una escissió del PRFM. A finals de 1933 Darder serà escollit batlle de Palma, en representació d'ARM, tot duent a terme una important tasca en defensa de l'educació dels sectors populars.

L'abril de 1934 ARM es fusionava amb el Partit Republicà Radical Socialista Independent per formar Esquerra Republicana Balear i Darder passava a formar part del seu consell regional.

Després de la victòria del Front Popular a les eleccions de febrer de 1936, serà restituit l'Ajuntament de Palma suspès l'octubre de 1934 i Darder recuperarà l'alcaldia de Palma. El juliol de 1936 serà detingut pels franquistes, processat per un tribunal militar, condemnat a mort i executat el febrer de 1937.¹¹²

112 Al voltant del nacionalisme a les Balears vegeu: MORRO, Mateu; SERRA, Sebastià (curadors): *L'esquerra nacionalista a Mallorca (1900-1936)*, Barcelona, La Magrana-Diputació de Barcelona, 1986; CARRIÓ, Bartomeu: *El nacionalisme a les Balears, 1898-1936*, Palma, Documenta Balear, 1999. D'Isabel PEÑARRUBIA cal consultar: *Mallorca davant el centralisme (1868-1910)*, Barcelona, Curial, 1980; *Els partits polítics davant el caciquisme i la qüestió nacional a Mallorca, 1917-1923*, Palma, Consell Insular de Mallorca, 1991; i *La Restautació a Mallorca, 1874-1923*, Palma, Documenta Balear, 1997.

EL REVOLUCIONARISME DE JOAQUIM MAURÍN

En la conjuntura del 1930-1931, quan els diferents sectors sociopolítics estan prenent posicions de cara a la més o menys imminent proclamació de la República, i quan les diferents forces polítiques estan redefinint les seves estratègies i vies d'actuació en l'escenari polític català, tindrà lloc la fundació del Bloc Obrer i Camperol, organització política de caràcter marxista fundada a Barcelona el 1930 mitjançant la fusió del Partit Comunista Català (1928), que dirigia Jordi Arquer, i la Federació Comunista Catalano-Balear, que havia creat Joaquim Maurín el 1924.¹¹³

Maurín, confessat admirador de la revolució soviètica, va passar de la militància a la CNT al PCE, del qual es va separar per diferències amb la línia sindical i amb el tractament de la qüestió nacional catalana. Maurín definí el caràcter democràtic-socialista de la revolució espanyola en obres com *Los hombres de la Dictadura* (1930), *La revolución*

113 ALBA, Víctor: *El marxisme a Catalunya, 1919-1939*, Barcelona, Pòrtic, 1974-1975, 4 vols., vol. I: *Història del BOC*; BONAMUSA, Francesc: *El Bloc Obrer i Camperol. Els primers anys, 1930-1932*, Barcelona, Curial, 1974.

*española. De la Monarquía absoluta a la revolución socialista (1932) o Hacia la segunda revolución (1935).*¹¹⁴

En aquesta revolució democràtica espanyola havien confluït segons Maurín tres fases principals: el sindicalisme revolucionari, el comunisme i el socialisme revolucionari. En què consistia la revolució democràtica? Maurín la va resumir en quatre punts:

«1º Reparto general de tierras; 2º Estructuración federal; 3º Separación de la Iglesia y el Estado; 4º Destrucción del Estado monárquico».

Aquests objectius generals seran assolits en cada país a través de vies diferents, segons el paper de les classes i de l'Estat. La revolució democràtica, dirigida per la classe obrera, deriva en el socialisme, en un esquema pròxim a la revolució permanent. Per això l'anomenarà revolució democràtic-socialista:

«La revolución democrática que ha sido retardada por la burguesía no podrá triunfar más que con la toma del Poder por el proletariado. Además, de la revolución democrática a la revolución socialista no hay separación, cuando el Poder pasa a la clase

114 V. ALBA: *El marxisme a Catalunya...*, op.cit. vol. IV: *Joaquín Maurín*; MONREAL, Antoni: *El pensamiento político de Joaquín Maurín*, Barcelona, Península, 1984; i, del mateix MONREAL, «Joaquín Maurín: un comunisme heterodox», dins A. BALCELLS (curador): *El pensament polític català...*, op.cit., p.357-370. I, encara, MONREAL, Antoni: «Joaquín Maurín Juliá. Una opción del socialismo revolucionario bajo la Segunda República», dins J. ANTÓN; M. CAMINAL (coords.): *Pensamiento político...*, op.cit., p.921-936.

trabajadora».¹¹⁵

Obrir un període en què la classe obrera prengui la direcció en tots els fronts de la revolució democràtica significa començar a assumir el paper de classe hegemònica i d'avantguarda i començar a substituir la petita burgesia, no només en direcció a la construcció de la democràcia, sinó també del catalanisme. Aquest, que havia estat liderat pel partit industrial i després per la petita burgesia, ha d'entrar en una tercera fase sota el lideratge de la classe treballadora:

«En la primera [fase], el problema catalán estuvo monopolizado por la gran burguesía catalana, del que se sirvió como instrumento de chantaje para arrancar concesiones al Gobierno de Madrid. El poder de la Lliga Regionalista se basaba en la utilización de la cuestión catalana como ganzúa para abrir todas las puertas. La aparición en Cataluña de un fuerte movimiento obrero como resultado de la rápida industrialización ocasionada por la guerra cambió grandemente las cosas. La burguesía catalana se sintió atacada con grave riesgo dentro de su propia casa por un enemigo temible. [...] La cuestión nacional dejó de ser patrimonio de la gran burguesía catalana. Entonces fue la pequeña burguesía la que la tomó en sus manos. Esta segunda etapa va desde 1919 hasta nuestros días [anys trenta]. Macià es el alma de este movimiento. La pequeña burguesía, empujada por la avalancha popular, busca una solución. ¿Cuál? No lo sabe exactamente. Los objetivos no están bien definidos. Una República federal —dice— sería suficiente. [...] La pequeña burguesía no aporta jamás ninguna so-

115 Aquestes són les idees fonamentals del seu llibre *La revolución española. De la Monarquía absoluta a la revolución socialista*, Madrid, Cénit, 1932.

lución histórica. No resolvió el problema en 1873, cuando el poder estuvo en sus manos. Tampoco podrá hacerlo ahora. La burguesía panespañola, heredera directa de las tradiciones de opresión nacional del Estado monárquico, no está, ni remotamente, dispuesta a tolerar una separación de Cataluña o de Vasconia para formar luego la unidad ibérica sobre bases más seguras, sobre bases más firmes. La pequeña burguesía catalana ha terminado por capitular ante las exigencias de la gran burguesía panespañola. [...] Mientras que el Estado no sea completamente destruido mediante una revolución victoriosa no habrá posibilidad de que Cataluña, Vasconia, Galicia, [...], disfruten de la libertad que como naciones les corresponde. [...] El movimiento nacional debe entrar en una tercera etapa. La clase trabajadora se lo ha de hacer suyo y ha de resolverlo de una manera revolucionaria. Ha de romper violentamente la falsa unidad ibérica, quebrantando así el Poder del Estado. [...] Hay que separar para unificar luego. La verdadera unidad ibérica, con Portugal y Gibraltar, sólo podrá realizarse por medio del triunfo de la clase trabajadora. Muerto el Estado semi-feudal opresor, las nacionalidades ibéricas formarán una Unión de Repúblicas Socialistas. Las perspectivas de la revolución socialista en España se hallan grandemente favorecidas por la presencia de un problema nacional. Si no existiera habría que crearlo. Constituye un poderoso factor de la revolución democrática».¹¹⁶

En definitiva, després de constatar l'absència de revolució burgesa, Maurín assenyalava al proletariat la tasca de realitzar la revolució democràtica. Una revolució que havia de resoldre, entre d'altres, la qüestió nacional per la via del federalisme.

116 *Ibid.*, p. 121-124.

Amb aquest bagatge teòric, Maurín es posà al capdavant del BOC. El partit, dissident del PCE i de la Internacional Comunista, esdevingué durant la República l'organització comunista catalana més important i aglutinà en el seu si la majoria dels fundadors del comunisme a Catalunya (Maurín, Pere Bonet, Jordi Arquer, Víctor Colomer o Jaume Miravittles,¹¹⁷ molts d'ells procedents de la CNT). Defensor de la revolució socialista i d'una unió de repúbliques socialistes d'Ibèria, fins al 1932 el BOC es va definir com una organització independentista catalana. El 1932 va impulsar la creació de la Federació Comunista Ibèrica i al cap d'un any fomentà la creació de l'Aliança Obrera. Partidari del corrent d'unificació marxista que va tenir lloc el 1935, va participar en les converses que finalment menaren a la constitució del Partit Obrer d'Unificació Marxista (POUM) conjuntament amb l'Esquerra Comunista d'Andreu Nin.

117 Miravittles, militant separatista i socialista i que fou també activista d'Estat Català, va escriure *Contra la cultura burgesa* (1931), *Los obreros y la política* (1932), *De Saca a Sallent* (1932), *Crítica del 6 d'octubre* (1935) i *Gent que he conegut* (1980). PUJOL, Enric (dir.): *La revolució del bon gust. Jaume Miravittles i el Comissariat de Propaganda de la Generalitat de Catalunya, 1936-1939*, Barcelona-Figueres, Arxiu Nacional de Catalunya-Viena-Ajuntament de Figueres, 2006.

LA PROCLAMACIÓ DE LA SEGONA REPÚBLICA

S'arribava així a les emblemàtiques eleccions municipals del 12 d'abril de 1931. El resultat era bastant imprevisible; no hi havia hagut eleccions durant set anys. Però l'actitud dels cenetistes i del seu diari *Solidaridad Obrera*, permetia de preveure que anirien a votar nombrosos abstencionistes d'esquerres, actitud que hauria d'afavorir les forces de centre-esquerra i d'esquerra, en particular el Partit Catalanista Republicà, nascut el març del 1931 de la fusió d'Acció Catalana i d'Acció Republicana de Catalunya, i una USC coaligada amb la nounada ERC, que era el partit que prometia un canvi de règim de la manera més convincent.

En el conjunt de Catalunya els republicans i socialistes de les diverses tendències obtingueren el 68% de les regidories. La derrota del catalanisme conservador i l'arraconament del lerrouxisme a Barcelona inaugurava l'hegemonia d'ERC a Catalunya. Una alta participació de menestrals i també d'obriers, sumada al rebuig per part d'una fracció de les capes burgeses de la recent evolució cap a la dreta de la Lliga Regionalista, havien donat per primera vegada el triomf al nacionalisme català d'esquerres, amb Macià convertit en líder nacional carismàtic. Amb

un programa reformista que defensava el federalisme, la llibertat sindical, el foment del cooperativisme, l'ensenyament laic, obligatori i gratuït, un sistema d'assegurança social, el vot femení, l'abolició de la pena de mort —també demandada per l'antiga UFNR— o la plena autonomia dels municipis, ERC atragué tant les classes treballadores com la petita i mitjana burgesia.

El migdia del 14 d'abril, Companys proclamà la República des del balcó de l'Ajuntament de Barcelona. Poc després, Macià proclamà la República Catalana com a «Estat integrant de la Federació Ibèrica» i prengué possessió de la Diputació.¹¹⁸

A partir d'aquests moments Macià fou el líder indiscutible d'ERC i la seva mítica figura esdevingué crucial en el decurs dels següents mesos. Si bé l'Avi no tenia un cos doctrinal massa novedós, el cert és que amb els seus parlaments sempre va saber arribar al seu auditori. El nucli del pensament de Macià girava al voltant d'una idea omnipresent, la llibertat, i d'uns eixos bàsics. El primer era que Catalunya era un poble amb drets i llibertats que no acceptava la imposició aliena i que, amb l'autonomia, podia tornar a retrobar-se a ell mateix. Amb aquest estadi de llibertat recuperada, Macià esbossava les prioritats per al futur, que havien de ser un devesall de cultura i de civisme per a tothom mitjançant tota mena d'institucions culturals. Les referències als treballadors eren constants en el seu discurs, per integrar-los a la vida política del país i millorar les seves condicions de vida. La llibertat recuperada havia de servir per a moltes coses

118 La proclamació de la República Catalana, juntament amb la resta dels principals discursos del president Macià entre 1931 i 1933, pot ser consultada a *El President Macià en els seus textos...*, *op. cit.*

més: per millorar el benestar de Catalunya, per oferir el seu model als altres pobles hispànics i ibèrics, per desplegar la consciència i la voluntat nacional en obra concreta i afegir la nació als ideals universals de democràcia, llibertat, justícia i pau.

LA GENERALITAT REPUBLICANA I L'ESTATUT D'AUTONOMIA

Amb la proclamació de la República Catalana el 14 d'abril de 1931 triomfava la línia estratègica de l'esquerra catalanista, la qual des de feia vint-i-cinc anys afirmava que sense trencament democràtic a Espanya no era possible l'autonomia de Catalunya. L'afirmació de la sobirania catalana per Macià no pretenia trencar el pacte de Sant Sebastià del 1930, sinó crear etapes en un procés de federalització dels pobles de la Península.

El 17 d'abril, Macià va haver de renunciar a la República Catalana a canvi d'un poder regional que adoptava el nom històric de Generalitat, confiant que les Corts Constituents aprovarien l'Estatut que seria redactat per una ponència escollida per una assemblea de representants dels ajuntaments i plebiscitat a continuació a Catalunya. Macià havia forçat el reconeixement d'un govern autònom provisional català i després havia cedit; no hi havia hagut a Catalunya un clima de revolta independentista ni Macià havia pretès arribar a una situació insurreccional. Aquells que, com el BOC o els separatistes escindits d'Estat Català acusarien més tard Macià d'haver capitulat, no pogueren ni el volgueren empènyer cap a la insurrecció en aquells dies esperançats i confiats d'abril de 1931. En qualsevol cas,

l'actitud conciliadora que Macià es va avenir a adoptar, quan va renunciar a la fórmula República Catalana, va provocar al final del 1931 l'escissió dintre d'ERC d'una part del sector més radical, l'Estat Català: mentre que el sector de Miquel Badia es mantenia dintre d'Esquerra, un altre sector, liderat per Jaume Compte —que mai no fou militant d'ERC—, va actuar com un grup independent amb el nom d'Estat Català-Partit Proletari.

L'Estatut redactat a Núria fou aprovat per l'assemblea de representants dels ajuntaments. El text considerava el règim federal com l'únic marc adient a una autèntica autonomia catalana. El 2 d'agost de 1931, el 75% dels electors participaren en el plebiscit per aprovar-lo i el 99% dels votants donà el seu vot afirmatiu al projecte d'Estatut. Malauradament, però, el text no s'atorgaria per voluntat dels catalans, sinó per la de les Corts Constituents, que retallaren sensiblement l'Estatut prèviament a la seva aprovació definitiva el setembre de 1932.¹¹⁹ Tot i les seves limitacions, l'Estatut esdevingué una eina política important que va permetre assolir un poder polític real i desenvolupar una intensa activitat legislativa i de govern.

En les eleccions per formar el primer Parlament de Catalunya, al novembre de 1932, ERC reafirmà el seu predomini abassegador i Macià el seu lideratge indiscutible. Amb motiu de la constitució del Parlament, el president de la Generalitat va llegir una alocució en la qual manifestava:

119 *El Projecte de l'Estatut de Catalunya* (el redactat a Núria) i el definitiu *Estatut de Catalunya* del 1932, els podem veure a J. A. GONZÁLEZ CASANOVA: *Federalisme i autonomia a Catalunya...*, op.cit., p.706-718 i 745-754, respectivament.

«Catalans! En aquesta gran hora històrica que posa en mans de nosaltres mateixos una part important del nostre alt destí, hem de saludar amb una alegria vibrant d'esperances el primer Parlament de la nova etapa autonòmica, en el curs de la qual podrem refer una Catalunya políticament lliure, socialment justa, econòmicament pròspera i espiritualment gloriosa.»¹²⁰

En aquestes eleccions s'havia palesat, també, la feblesa del comunisme i la impotència del separatisme, ja que els vots nacionalistes radicals continuaven donant suport a ERC. També es va fer patent que el socialisme continuava sense trobar la manera de créixer en un país industrial, on la seva anèmia era anormal. A més, estava dividit entre l'organització catalanista, la USC, que anava de bracet amb ERC —després de la reorganització que va viure el 1930-1931, durant aquests anys formalitzà una aliança electoral amb ERC que li permeté d'assolir una influència política molt superior a la seva força real—, i el PSOE. Només un socialisme unificat, autònom i nacional català, dotat d'independència orgànica i tàctica, podia aspirar a obrir-se pas a Catalunya entre el comunisme del BOC, els votants obrers d'ERC i l'hegemonia sindical de la CNT. Un dels principals definidors del contingut ideològic i de l'actuació sindical de la CNT havia estat Joan Peiró, amb obres com *Trayectoria de la CNT* (1925) i *Ideas sobre sindicalismo y anarquismo* (1930), a les que després afegí *Perill a la reraguarda* (1936) i *Problemas y Cintarazos* (1938).¹²¹

120 Al·locució publicada a *La Publicitat*, 4 de desembre de 1932, ara recollida a *El President Macià en els seus textos...*, op.cit., p.81-83.

121 GABRIEL, Pere (ed.): *Joan Peiró. Escrits, 1917-1939*, Barcelona, Edicions 62, 1975; i, del mateix GABRIEL, «Joan Peiró: el sindicalisme revolucionari», dins A. BALCELLS (curador): *El pensament polític català...*, op.cit., p.347-356. I, encara: GABRIEL, Pere:

Aquest sindicalista revolucionari fou, sens dubte, un dels líders obrers catalans més importants del primer terç del segle xx. El pensament social de Peiró pot ser estructurat entorn de tres grans temes: la lluita política de la classe obrera i la seva relació amb el règim de llibertats; el nacionalisme català i la relació que l'unia al federalisme d'arrel pimargalliana; i, la peça clau, el sindicalisme. És a partir del seu criteri sobre el sindicalisme, que apareixen dues preocupacions bàsiques en el pensament de Peiró: l'interès de la CNT pels règims de llibertat i per mantenir relacions d'aliança amb forces polítiques representatives de sectors socials també interessats en un règim de llibertats, en especial els republicans i, sobretot, els nacionalistes republicans. No és estrany que Peiró fos un dels primers a proposar i configurar un règim polític federal per a l'Estat espanyol, en base a un federalisme d'arrel pimargalliana. Peiró no trencà mai amb el federalisme municipalista i pimargallià, expressió segons ell de l'aspiració dels obrers a la fraternitat universal.

Des del punt de vista dels obrers catalans, la tendència general durant els anys trenta serà cap a la radicalització; l'obrerisme s'enlluernarà amb la possibilitat d'una revolució social immediata, soviètica —l'exemple de la Revolució Russa del 1917 és ben present— o llibertària. Hi haurà durant tot el període una contraposició molt marcada entre burgès i proletari. Ara bé, durant aquests anys s'hi percep el despertar del catalanisme obrer, la consideració d'una Catalunya nació que té el dret de decidir el seu futur com a poble, d'autogovernar-se, de fer-

«Joan Peiró i Belis. Sindicalismo y federalismo libertario», dins J. ANTÓN; M. CAMINAL (coords.): *Pensamiento político...*, op. cit., p.811-835.

se més nacional. En l'etapa que tot just s'iniciava ara, i que es perllongà durant tot el període republicà, va existir un poderós moviment proletari de les classes treballadores catalanes defensor del dret del poble de Catalunya a decidir la seva articulació política.¹²²

122 Josep Termes, un dels historiadors que tradicionalment més s'ha significat en la defensa dels orígens populars del catalanisme, acaba de publicar *La catalanitat obrera...*, *op.cit.*, obra que esdevé un treball sistemàtic sobre la presa de decisió d'un obrerisme variat respecte de la República Catalana, l'Estatut de Núria i les retallades que va patir a les Corts republicanes, els drets històrics de Catalunya, el dret d'autodeterminació, sobre què s'entén, dins de l'obrerisme, per catalanisme, com es veu la seva evolució i quines classes socials hi ha al seu darrere.

ELS FETS D'OCTUBRE DE 1934

Contràriament al que es podia esperar de la majoria parlamentària aconseguida per ERC, la Generalitat va tenir tres crisis de govern en menys d'un any a causa de les lluites internes, especialment entre dues faccions: el grup del diari *L'Opinió* i la facció d'Estat Català. Durant el 1933 s'accentuaren les dissidències: el grup de *L'Opinió*, encapçalat per Lluhí, denuncià la suposada feixistització de les joventuts del partit, les JEREC (Joventuts d'Esquerra Republicana - Estat Català) i la corrupció a l'Ajuntament de Barcelona, circumstàncies d'un irreversible procés d'escissió que culminaria amb l'expulsió del partit de Lluhí i els seus correligionaris en el 2n Congrés Nacional Extraordinari d'ERC (octubre de 1933). Els «lluhins» constituïren aleshores el Partit Nacionalista Republicà d'Esquerra (PNRE), dirigit per Lluhí i en el qual trobem com a militants Josep Tarradellas, Pere Comas, Antoni Xirau —un dels fundadors d'ERC, conseller de la Generalitat, diputat a les Corts, al Parlament de Catalunya per Girona i ponent de redacció de l'Estatut de Núria— i Joan Casanellas.¹²³ El maig de 1936 reingressaren a ERC.

123 CULLA, Joan B. (curador): *Joan Casanellas i Ibarz (1904-1986). Memòries i biografia*, Barcelona, Regidoria d'Edicions i Publicacions-Ajuntament de Barcelona, 1991.

El 6 d'octubre de 1934, un any després de la creació del PNRE, el president Companys es va declarar en rebel·lia contra el govern Lerroix i va proclamar l'Estat Català dintre d'una República Federal Espanyola. La rebel·lió va ser ràpidament sufocada i l'autonomia catalana suspesa. A més, Companys i el ple del govern de la Generalitat van ser empresonats i no van ser posats en llibertat fins després del triomf electoral del Front d'Esquerres de Catalunya al febrer de 1936. Manuel González i Alba, nacionalista radical, afiliat al Partit Català Proletari i un dels introductors de la literatura marxista a Catalunya, va morir durant aquests fets quan es reuní amb altres components del CADCI per defensar l'Estat Català proclamat per Companys. Una altra de les víctimes arran dels fets del Sis d'Octubre seria Jaume Compte.

Per defensar objectius reformistes, Companys havia utilitzat procediments revolucionaris; per defensar el contingut social de la República, havia trencat amb la legalitat republicana que la mateixa ERC havia edificat amb els altres partits republicans; per defensar l'Estatut, que era un compromís dintre d'un estat unitari i no federal, havia declarat una revolta que seria considerada separatista encara que s'invoqués una república federal que no existia.

EL PARTIT OBRER D'UNIFICACIÓ MARXISTA

La proclamació de la República i la crisi dels Fets d'Octubre van provocar un canvi radical en la vida política del país, ja que van motivar l'aparició d'un catalanisme de base proletària, materialitzat en l'aparició de dos nous partits adscrits al marxisme: el 1935 el POUM i el 1936 el Partit Socialista Unificat de Catalunya (PSUC) que, encara que minoritaris, van contribuir a popularitzar els postulats nacionalistes entre la classe obrera.

El complicat procés iniciat el 1935, que tendia a la formació d'un partit obrer unificat a Catalunya, va assolir el seu objectiu uns mesos més tard, al novembre, quan es va formar el Partit Obrer d'Unificació Marxista, quan el grup extrotskista d'Andreu Nin, Esquerra Comunista, es va unir al Bloc Obrer i Camperol de Joaquim Maurín. El POUM pretenia tenir una dimensió espanyola, ja que considerava el PSOE i el PCE incapaces de dirigir la revolució proletària i donava per fracassades les dues Internacionals a les quals, respectivament, estaven adherits aquests partits. Els principis bàsics de la unificació foren: la lluita per la revolució democràticsocialista mitjançant la presa del poder per la classe obrera i la instauració transitòria de la dictadura del proletariat; la formació d'un front únic dels treballadors a través de l'Aliança Obrera i l'atracció o neutralització

de la petita burgesia i dels camperols; la unificació sindical i la formació d'un sol partit marxista. S'oposà a la política de front popular, tot i que signà els pactes electorals de Front Popular i de Front d'Esquerres de Catalunya pel qual obtingué acta de diputat el seu secretari general, Maurín. Sostenia la consigna de «la terra per a qui la treballa» i defensava el dret dels pobles a disposar dels seus destins i a constituir-se en Estat independent. En esclatar la Guerra Civil, la detenció de Maurín a Jaca per part de la policia franquista va convertir Nin en el secretari polític del POUM.

A banda de la seva gestió al capdavant del POUM, Nin va deixar alguns textos on exposava el seu pensament, com ara *Les dictadures dels nostres dies* (1930), *Els moviments d'emancipació nacional* (1935), *La revolución española, 1930-1937* (1978) i *Socialisme i nacionalisme, 1912-1934* (1985). Ara bé, convé recordar que Nin difonia més que creava. Fou un home de lletres més que no pas un pensador i en les seves obres no trobarem interpretacions originals i, a més, moltes de les seves propostes estan desconnectades de la realitat de l'època. I és que Nin aspirava a triomfar per l'acció i no pels escrits, potser per això més que un intel·lectual compromès va ser un revolucionari de formació intel·lectual. Dit això, però, hem d'entendre que la seva figura i la seva obra resulten referents indispensables en qualsevol reconstrucció de la trajectòria de l'esquerra catalana.

ANDREU NIN: UN INTEL·LECTUAL REVOLUCIONARI

Juntament amb Maurín, l'altre heterodox per excel·lència en el cas català és Nin. Com Maurín, també ell va cometre el «pecat» de propugnar un partit revolucionari sense quadrar-lo exactament amb els interessos de Moscou. Nin ho pagà amb la vida.¹²⁴

La majoria de les primeres elaboracions de Nin eren deutors del període 1921-1930 en què visqué a l'URSS. Fou a Moscou on escriví *Les dictadures dels nostres dies*, obra que tingué un cert èxit a Catalunya. Des d'uns paràmetres esquerrans, Nin situava la comprensió de les dictadures —els feixismes de l'Eu-

124 V. ALBA: *El marxisme a Catalunya...*, op.cit., vol.III: Andreu Nin; BONAMUSA, Francesc: *Andreu Nin y el movimiento comunista en España (1930-1937)*, Barcelona, Anagrama, 1977; PAGÈS, Pelai: *Andreu Nin. Su evolución política (1911-1937)*, Bilbao, Zero, 1975; del mateix PAGÈS, «Andreu Nin: nacionalisme, marxisme i utopia revolucionària» dins A. BALCELLS (curador): *El pensament polític català...*, op.cit., p.371-381; i MOLAS, Isidre: «Andreu Nin: un intel·lectual revolucionari», dins I. MOLAS: *Les arrels teòriques...*, op.cit., p.193-212. Una selecció d'algun dels seus textos més significatius a PAGÈS, Pelai (curador): *Andreu Nin. Socialisme i nacionalisme (1912-1934). Escrits republicans, socialistes i nacionalistes*, Barcelona, La Magrana-Diputació de Barcelona, 1985. Vegeu també BONAMUSA, Francesc: «*Andreu Nin i Pérez. Un rebelde nacionalista y comunista*» dins J. ANTÓN; M. CAMINAL (coords.): *Pensamiento político...*, op.cit., p.873-899.

ropa del moment— més enllà dels règims de força limitadors de les llibertats o de la cultura catalana. El 1934, a *Reacción y revolución en España*, Nin continuava la seva anàlisi del fenomen del feixisme. Resumint, per Nin el feixisme es caracteritzava per quatre punts: era la reacció del capitalisme davant la crisi del sistema resultat de l'ascens del proletariat; era un moviment de masses mobilitzador de la petita burgesia, industrial i agrària; tenia com a finalitat la destrucció de les organitzacions obreres; i, finalment, era en el veritable ésser del capitalisme.

El segon dels grans temes tractats per Nin fou el dels sindicats. Resulta lògic, doncs, que quan es fundés el POUM, fos nomenat responsable sindical del partit i l'impulsor de la Federació Obrera d'Unitat Sindical.

El tercer dels grans temes tractats per Nin fou el nacional, sobretot en *Els moviments d'emancipació nacional*, exposició de les tesis leninistes sobre la qüestió. Nin va escriure:

«La nació, en el veritable sentit de la paraula, és un producte directe de la societat capitalista, per tal com sorgeix i es desenvolupa allí on sorgeix i es desenvolupa el capitalisme. La nació es caracteritza per l'existència de relacions econòmiques capitalistes determinades, la comunitat de territori, d'idioma i de cultura. Cadascun d'aquests factors considerat aïlladament no basta per a definir la nació; cal l'existència de tots quatre».¹²⁵

125 Copiem de la segona edició catalana: NIN, Andreu: *Els moviments d'emancipació nacional*, París, Edicions Catalanes de París, 1970, p. 73.

La nació s'ha format històricament a partir de les nacions en germen de l'antigor; ha estat la burgesia qui l'ha convertit en marc del propi estat,

«perquè és la forma que respon millor als seus interessos i que garanteix un més gran desenvolupament de les relacions capitalistes».

Per això

«els moviments nacionals juguen un paper d'enorme importància en el descabdellament de la revolució democràtico-burgesa, arrossegueu masses populars immenses a la lluita i constitueixen un factor revolucionari poderosíssim que el proletariat no pot deixar de tenir en compte, sobretot en un país com el nostre on la revolució esmentada, malgrat la caiguda de la monarquia, encara no s'ha realitzat».¹²⁶

L'obra de Nin es troba connectada amb la reflexió marxista al voltant de la revolució democràtica. Si normalment és la burgesia qui encapçala els moviments d'emancipació nacional com un element més de la «seva» revolució, quan la burgesia no vol o no pot fer la revolució democràtica, la petita burgesia en pot assumir la direcció. La seva feblesa, però, necessita de la col·laboració del proletariat. I és aquesta classe la que, en última instància, pot culminar la revolució democràtica si incorpora les demandes dels moviments d'alliberament nacional. Més endavant matisaria que, de la capacitat del proletariat per portar-ne la direcció, en depenia que pogués passar després

126 *Ibíd.*, p. 72-73.

a la revolució socialista. A partir del 1934 aquesta concepció quedà encunyada pel concepte de revolució democràticossocialista. Com Maurín, la línia del pensament de Nin apunta a un acostament, ni que sigui tàctic, als plantejaments del socialisme democràtic.

EL PARTIT SOCIALISTA UNIFICAT DE CATALUNYA DE JOAN COMORERA

El juliol de 1936 es va constituir el Partit Socialista Unificat de Catalunya com a resultat de la fusió de la USC, la Federació Catalana del PSOE, el Partit Comunista de Catalunya i el Partit Català Proletari.¹²⁷ El PSUC constituïa el nou tipus de partit producte de la unificació de socialistes i comunistes que propugnava la Internacional Comunista. Era un partit frontpopulista d'àmbit nacional català, però, atès que va adherir-se a la Internacional Comunista, que el va admetre com a secció catalana, no va ser reconegut pel PSOE. En establir lligams només amb el PCE, el PSUC, orgànicament independent, tendria a girar en l'òrbita d'aquell partit. El PSUC havia nascut amb l'ambició d'esdevenir el partit de la classe obrera catalana, dins del procés de formació del partit únic de la classe obrera espanyola.

El seu principal dirigent fou Comorera, que procedia de la USC.¹²⁸

127 MARTÍN RAMOS, Josep Lluís: *Els orígens del Partit Socialista Unificat de Catalunya*, Barcelona, Curial, 1977.

128 Comorera és autor de *La trágica ignorancia española* (1918) i *Socialisme i qüestió nacional* (introducció i selecció de textos de Leandre Colomer, Barcelona, Undarrius, 1977). Al voltant de la seva figura i de la seva obra vegeu CAMINAL, Miquel (curador): *Joan Comorera. Antologia*, Barcelona, La Magrana-Diputació de Barcelona,

Per ell, la revolució democràtica es formalitzava en la República, que no es consolidaria si no es portaven a terme les imprescindibles transformacions econòmiques i socials amb el suport protagonista de la classe obrera. Els successius fracassos dels republicans a principis de segle van convèncer Comorera de les fortes contradiccions i incoherències del moviment republicà. La classe obrera necessitava, doncs, el seu propi projecte polític, independent de les forces polítiques republicanes que l'havien instrumentalitzada fins llavors. Comorera es va fer socialista per la pròpia comprensió dels esdeveniments polítics. Catalunya necessitava un partit socialista que reunís en un únic projecte polític l'alliberament social i nacional.

Comorera tampoc entrà a formar part de l'espai comunista com a conseqüència d'un canvi d'ideologia o d'anàlisi teòrica al marge de la realitat immediata. El pas de la presidència de la USC a la secretaria general del PSUC no representà en el pensament de Comorera cap canvi substancial, sinó més aviat la confirmació de la política que sempre havia defensat: la unitat de les forces marxistes en un únic partit dirigent de la classe obrera catalana, capaç de sostreure-la de la influència anarquista, i la formació d'un ampli front d'esquerres amb l'aliança de la classe obrera amb la pagesia i la petita i mitjana burgesia. Unitat proletària i unitat antifeixista eren dos crims repetits reiteradament com a expressió de la seva concepció de la

1987; CAMINAL, Miquel: *Joan Comorera*, Barcelona, Empúries, 1984-1985, 3 vols. Una anàlisi més breu, també de CAMINAL, a: «Joan Comorera: vers un comunisme català», dins A. BALCELLS (curador): *El pensament polític català...*, op.cit., p.383-397. I, encara: CAMINAL, Miquel: «Joan Comorera i Solé. La unificació socialista y comunista», dins J. ANTÓN; M. CAMINAL (coords.): *Pensamiento político...*, op.cit., p.901-919.

revolució democràtica en què la classe obrera havia de prendre la direcció en estreta aliança amb tots els sectors i forces socials antifeixistes. Per Comorera, el PSUC era la perfecta imatge d'aquesta política. Tant que fins i tot s'atrevia a afirmar que, superades les etapes històriques encapçalades per la Lliga i ERC, el PSUC esdevenia la força dirigent del moviment nacional català.

La fundació i transformació del PSUC en el partit dels comunistes catalans és, doncs, el punt neuràlgic per entendre la globalitat del pensament de Comorera. El PSUC havia d'esdevenir l'instrument imprescindible de la classe obrera per prendre el relleu de la petita burgesia en la direcció del moviment nacional català i per intervenir en la consecució i consolidació de la revolució democràtica a Espanya:

«Catalunya ha superat ja fa temps l'etapa literària del ressorgiment nacional. Els treballadors, indiferents en el temps del nacionalisme financer, petit-burgès, han esdevingut els capdavanters, els veritables definidors del moviment nacional, en crear el nostre poderós Partit Unificat, marxista-leninista. La classe treballadora, madurada políticament, directora de la transformació econòmica que ha enfortit i personalitzat Catalunya en el conjunt dels pobles hispànics, ha assimilat la concepció staliniana dels problemes nacionals i sota el seu impuls Catalunya segueix, endavant, enèrgicament, pel camí del seu redreçament definitiu. [...] La burgesia no dirigeix ja el moviment nacional català. Els dirigents del moviment nacional català són els treballadors i la pagesia».¹²⁹

129 COMORERA, Joan: «La línia nacional del PSU de C», ponència llegida l'abril de 1939 davant la Internacional Comunista, i que copiem de M. CAMINAL (curador): *Joan Comorera...*, *op.cit.*, p. 199-201.

Per a Comorera, era un fet innegable que Catalunya era una nació:

«Som una comunitat que s'ha desenvolupat al llarg dels segles, malgrat l'opressió imperialista. Som una comunitat estable, per tal com hem vençut els esforços centenaris d'assimilació violenta fets pels imperialistes. Som una comunitat de llenguatge propi, de territori comú i unit, de vida econòmica ben caracteritzada, de formació psicològica forjada pels segles d'opressió i per l'anhel inexhaurible de llibertat. Som una comunitat amb manifestacions culturals pròpies, en la llengua nostra quan ha estat possible [...] i en la llengua estrangera imposada. Catalunya és, doncs, una nació. [...] Cal, però, que Catalunya esdevingui una nació de fet i de dret, una Catalunya reconeguda».¹³⁰

És en el marc més general de la revolució democràtica que cal comprendre el pensament de Comorera sobre el fet nacional. El seu nacionalisme no fou mai ni separatista ni independentista. Era un nacionalisme federatiu. Defensà sempre la tesi leninista del dret de les nacions a l'autodeterminació que, alhora, propugnava la lliure unió federada de les nacions en el socialisme. Comorera considerava el problema nacional en el marc més general de la revolució proletària. Ni es podien deslligar l'un de l'altre ni es podia sotmetre el segon a la consecució del primer. L'alliberament nacional s'havia de realitzar dins d'un procés més ampli, internacionalista, de revolució social. De la mateixa manera, les successives conquestes en el terreny na-

130 COMORERA, Joan: «Contra la guerra imperialista i per l'alliberació social i nacional de Catalunya», informe presentat als militants del PSU de Mèxic el 8 de setembre de 1940, i que copiem de M. CAMINAL (curador): *Joan Comorera...*, op. cit., p.252-253.

cional a Catalunya s'havien de comprendre en el marc més general de revolució democràtica a Espanya. Cada avenç en la lluita democràtica era un avenç en la lluita nacional i viceversa. Una i altra conflüïen, però havia de quedar clar que sense el recobriment de les llibertats democràtiques, Catalunya no recuperaria les seves llibertats nacionals.

Des d'aquesta concepció general, Comorera, igual que Maurín, diferenciava el moviment nacional català en successives fases històriques en les quals prenia el seu contingut per la classe social que l'encapçalava. A més, Comorera concebia el moviment nacional com un procés gradual en què cada crisi política donava lloc a un salt cap endavant. La direcció del moviment nacional per la burgesia catalana va trobar en la Mancomunitat la seva solució política; l'autonomia política en el marc de la República va satisfer les aspiracions de la petita i mitjana burgesia representades per ERC; el nou salt cap endavant l'havia de protagonitzar la classe obrera amb l'objectiu d'assolir la República Catalana.

Comorera afirmava que la classe més consegüentment nacional i democràtica era la classe obrera i, per tant, la més capacitada per realitzar plenament el moviment nacional català. La burgesia regionalista no desitjava anar més enllà de l'autonomia administrativa i la petita burgesia no tenia ni la força històrica ni la capacitat política de superar el límit de l'autonomia política. Era la classe obrera que, en prendre la direcció del moviment nacional, garantia la seva culminació històrica en el marc de la Federació Democràtica de Repúbliques Hispàniques, amb la seva lliure i fraternal unió voluntària de repúbliques socialistes:

«La classe obrera, és clar, té una concepció pròpia de la qüestió nacional, una concepció oposada, inconciliable a la del reaccionari nacionalisme burgès. Nosaltres professem la teoria nacional staliniana, els principis bàsics de la qual són: el problema nacional és inseparable de la lluita per l'anihilament de l'explotació capitalista; el dret d'autodeterminació dels pobles és inalienable; la nació, en exercici democràtic del seu dret, pot constituir-se en Estat separat, pot unir-se a un altre Estat, pot federar-se amb l'Estat al qual històricament pertany, i el respecte d'aquesta voluntat nacional lliurement expressada és obligatori; tots els pobles són iguals en drets [...]; la unió lliure dels pobles iguals en drets elimina tota possibilitat d'opressió nacional, posa la nació al servei de la humanitat i assegura la convivència fraternal dels pobles, la construcció d'una vida pacífica, de benestar progressiu i de llibertat veritable».¹³¹

El naixement del PSUC havia significat, segons Comorera, no solament que la classe obrera de Catalunya comptava amb la seva pròpia organització política al marge de les altres organitzacions republicanes i enfront de l'apoliticisme anarquista, sinó també la possibilitat de prendre el relleu d'ERC en la direcció del moviment nacional:

«Avui tenim una classe obrera i el seu partit, el nostre gloriós PSU de C, conscients de la seva missió històrica. El PSU de C i la classe obrera tenen en les seves mans la bandera nacional, resoltament i definitiva. [...] I això serà així i no d'altra manera, perquè

131 «Carta oberta de Joan Comorera a Reis Bertral, dirigent d'Estat Català», escrita cap a la segona meitat del 1948, i que copiem de M. CAMINAL (curador): *Joan Comorera...*, op.cit., p. 484.

essent la llei immutable del moviment obrer alliberar els homes i els pobles de tota explotació i opressió, l'interès de classe obrera s'identifica amb l'interès nacional».¹³²

La gran contradicció de Comorera va ser la de no saber donar resposta al problema de l'articulació estatal de partits nacionals amb el mateix projecte ideològic. Potser la dificultat no era saber sinó poder, però la realitat és que la dependència estatal d'organitzacions nacionals minvava la seva força interior i acabà desdibuixant la seva mateixa identitat nacional. Comorera va ser fundador d'un partit que pretenia superar la divisió socialista i comunista a Catalunya i aquesta ambició només era possible mantenir-la salvaguardant el nou partit de la dependència de les dues Internacionals. Però, renunciarien socialistes i comunistes espanyols a tenir la seva pròpia incidència a Catalunya? Era viable una organització obrera a Catalunya al marge de les tradicionals organitzacions del moviment obrer? D'altra banda, no és possible que un partit encapçali un moviment nacional, com pretenia Comorera si, alhora, era dependent d'una organització estatal. Comorera va persistir a salvaguardar la independència del PSUC en relació amb el PCE, però les posteriors tibantors entre tots dos partits evidenciaven la problemàtica d'aquesta qüestió.

132 *Ibid.*, p. 489.

EL DRAMA DE LA GUERRA CIVIL

A partir del 18 de juliol de 1936, i en el decurs dels tres anys següents, la història del país i, amb ella, la història de la seva guerra nacional (partits, entitats, dirigents) es va veure radicalment trasbalsada i condicionada per la dramàtica Guerra Civil.

Entre 1936 i 1939 el president Companys maldà per conservar les institucions autonòmiques i republicanes, primer afrontant la revolució anarquista i buscant-hi un punt d'encontre i, més endavant, afrontant el govern de la República instal·lat a Barcelona. Durant aquests tres anys, tot girà al voltant de l'esforç bèl·lic i d'uns objectius clars: guanyar la guerra i salvar el règim republicà. I, en el cas de Catalunya, amb un altre objectiu addicional: fer compatible l'anelhada revolució social amb la victòria militar. Aquesta disjuntiva es va endur les principals energies de l'esquerra política i social durant bona part de la guerra. L'episodi en el qual es van fer més evidents les dificultats per fer compatibles les dues postures (què és primer, fer la revolució o guanyar la guerra?) van ser els lamentables Fets de Maig de 1937.

Els dos grans blocs que s'enfrontaren en aquests dramàtics Fets de Maig foren liderats, d'una banda, pel PSUC i la UGT i, de l'altra, per la Federació Anarquista Ibèrica (FAI), la CNT i el POUM. A l'entorn del primer, caracteritzat per un programa

de revolució democràtica, s'aglutinaren ERC, Acció Catalana Republicana i la Unió de Rabassaires, amb l'objectiu de restituir el poder polític al govern de la Generalitat i prioritzar la victòria militar sobre qualsevol altre aspecte, així com moderar el procés de transformacions socioeconòmiques que se succeïren arran de l'aixecament militar. Al voltant de la CNT-FAI, amb un programa de revolució llibertària, se situà el POUM i el seu projecte de revolució socialista, tots ells coincidents en la necessitat de mantenir els organismes de poder revolucionari i radicalitzar el procés de transformacions socioeconòmiques com la millor garantia per guanyar la guerra. En síntesi, tant la CNT-FAI com el POUM, malgrat que partien de plantejaments ideològics diferents, aspiraven a posar en marxa el programa propi d'una revolució proletària.

Les conseqüències polítiques derivades dels Fets de Maig van ser greus. D'entrada, va disminuir el poder real de la Generalitat en benefici del govern central (el govern de la República havia decretat l'absorció del Departament de Defensa de la Generalitat i prenia a Catalunya la competència de l'Ordre Públic, la qual cosa contradeïa les atribucions estipulades per l'Estatut d'Autonomia). Mentrestant, els anarquistes perdien gran part del seu poder i la CNT iniciava una forta davallada. Els comunistes oficials del PSUC (i del PCE en el conjunt de l'Estat), passaven a tenir l'hegemonia en l'aparell de l'Estat i en la vida pública, mentre que els comunistes dissidents del POUM van ser inculpats per part del PSUC i de la UGT d'haver provocat els fets i el partit acabà essent il·legalitzat i els seus dirigents perseguits, com exemplifica el cas paradigmàtic d'Andreu Nin, assassinat el 1937 per la policia soviètica estalinista que actuava clandestinament a Espanya.

L'EXILI I LA CLANDESTINITAT (1939-1950)

L'endemà mateix de la derrota militar, l'abril de 1939, començava per als perdedors de la guerra la «negra nit» del franquisme, amb l'exili i la repressió com a fites clau de la nova etapa històrica que tot just s'iniciava. L'exili va ser difícil per a tots els partits democràtics i la seva actuació, a l'interior, es va veure limitada per la forta repressió imposada pel règim de Franco.

Lògicament, els defensors de la legalitat republicana i, en particular, tots aquells partits, entitats i dirigents de l'esquerra política i social catalana, van ser els que van patir amb més rigor i de forma més sistemàtica la dura repressió franquista. Començaven uns anys molt difícils per a tots aquells que, a títol individual o col·lectiu, havien format part d'aquest projecte comú de caire nacional i esquerrà. Joan Comorera va saber expressar-ho ben gràficament:

«Catalunya és una petita nació opresa fa ja molts segles, que ha gaudit d'un breu respir d'un mínim reconeixement nacional sota la República, per caure, de nou, amb la victòria del franquisme, a l'abisme de la doble repressió nacional i social. Avui sofreix més que mai, és turmentada despietadament, està amenaçada d'extermini físic».¹³³

133 COMORERA, Joan: «La situació internacional i nacional», conferència pronunciada el

La repressió franquista sobre el catalanisme polític fou particularment dura sobre ERC, el partit hegemònic durant la Segona República. La defensa de valors com el fet nacional català, el progrés social o el laïcisme, juntament amb els seus líders carismàtics, van ser les causes principals que provocaren que, amb l'inici de la dictadura franquista, els militants i membres d'ERC fossin objecte d'una repressió molt dura: tant elements destacats del partit com ara el president de la Generalitat Lluís Companys o el diputats Josep Fàbrega i Pou, o alcaldes, regidors i militants de diferents localitats catalanes, foren condemnats a mort i posteriorment executats pel règim franquista entre els anys 1938 i 1945 (dels 3.000 afusellats a Catalunya després de la guerra, més del 25% eren militants d'ERC).

A partir del 1939, en especial des de l'exili, on es trobaven la majoria dels dirigents polítics i dels ideòlegs dels partits d'esquerra, van sorgir dues grans orientacions a seguir. D'una banda, trobem la línia que es pronuncia pel manteniment de la legalitat republicana, que s'expressa en l'horitzó del restabliment de la República i la Generalitat. L'establiment de la democràcia voldria dir la restauració de la Constitució del 1931 i de l'Estatut d'Autonomia del 1932. Un altre sector considerava acabat el pacte republicà. Així, l'adveniment de la democràcia havia d'implicar un nou pacte constitucional, que situaria en un nou estadi les llibertats de Catalunya amb un contingut més ampli que les establertes en l'autonomia aprovada el 1932. Aquesta nova frontera tindria l'objectiu posat en una Tercera República, articulada en una possible federació o confederació, sorgida

26 de febrer de 1942 a l'Agrupació Amics de Catalunya de Mèxic, i que copiem de M. CAMINAL (curador): *Joan Comorera...*, *op.cit.*, p.303.

de l'autodeterminació de les nacions existents a Espanya. La llibertat nacional hauria de ser una de les llibertats bàsiques de la futura democràcia. Aquesta actitud era estesa entre els sectors radicals de l'exili.

En iniciar-se el franquisme es va tenir la percepció que el catalanisme durant aquesta nova etapa històrica hauria de ser impulsat bàsicament per l'esquerra. Hi havia un pressupòsit que explicava en bona mesura la visió que molts sectors tenien que el catalanisme corresponia gairebé en exclusiva a l'esquerra: gran part de la dreta havia abjurat del catalanisme, tot assumint el nacionalisme franquista. Amb l'excepció d'Unió Democràtica de Catalunya (UDC), que va mantenir sempre una actitud democràtica i catalanista, els sectors conservadors o moderats eren, globalment, al costat del franquisme. La percepció de les esquerres derrotades, a l'exili o a l'interior, era que el catalanisme es trobava només a les seves mans.

Un cop superat el trasbals inicial de la pèrdua de la guerra, els exilitats catalans van entendre que calia resistir, organitzar-se i fer tot el possible per mantenir una certa unitat i, fins on fos possible, garantir una certa continuïtat de les institucions catalanes ara perseguides. Resistència, també, als feixismes europeus i no únicament al franquisme, atès que a partir del 1939 Europa, i la resta del món poc després, entrà en una nova i dramàtica guerra mundial, que afectà també els exiliats catalans, que s'havien oposat a Espanya al mateix règim que ara volia imposar-se en el conjunt d'Europa.

Obeint a aquestes premisses, el 1939 es va constituir, a l'exili parisenc, el Front Nacional de Catalunya (FNC) com un front

català de resistència armada al franquisme.¹³⁴ Aplegava nacionalistes radicals d'Estat Català, Nosaltres Sols, el PNC i la Federació Nacional d'Estudiants de Catalunya. El FNC fou concebut inicialment com un simple moviment unitari de resistència, sense punts programàtics ni ideologia ben definida. Des del 1940 actuà a l'interior i col·laborà amb els aliats a la Segona Guerra Mundial. El 1946 deixà la lluita armada i es transformà en partit polític d'un difús socialisme, partidari d'una federació dels Països Catalans.

El 18 d'abril de 1940, Companys creava a París el Consell Nacional de Catalunya, després d'haver dissolt el govern de la Generalitat. El formaven personalitats rellevants de la cultura catalana exiliades: Pompeu Fabra, Carles Pi i Sunyer, Josep Pous i Pagès, Antoni Rovira i Virgili, Jaume Serra i Hünter i Miquel Ferrer. El Consell Nacional de Catalunya va fer funcions d'assessorament del president de la Generalitat. Arran de la invasió nazi de França i de l'afusellament de Companys, el Consell es dispersà i, a causa de la impossibilitat d'actuació de Josep Irla, nou president, que residia a la zona de Vichy, Carles Pi i Sunyer —que durant la República havia estat conseller de la Generalitat, ministre de Treball en el govern de Diego Martínez Barrio i alcalde de Barcelona—, des de Londres creà un nou organisme, el Consell Nacional de Catalunya (CNC), compartint nom amb l'organisme assessor que havia creat Companys mesos enrere.¹³⁵

134 DÍAZ, Daniel: *El Front Nacional de Catalunya, 1939-1947*, Barcelona, La Magrana, 1987.

135 VINYES, Ricard: «Carles Pi i Sunyer: una contribució republicana a la cultura socialista», dins A. BALCELLS (curador): *El pensament polític català...*, op. cit., p.297-305; i PI I SUNYER, Carles: *L'aptitud econòmica de Catalunya* (edició a cura de Ricard Vinyes),

En efecte, l'abril de 1939 Pi i Sunyer s'havia traslladat a Londres, un dels pocs centres actius dels exiliats, en qualitat de representant de la Generalitat davant el govern britànic. Atesa la impossibilitat d'actuar de les institucions catalanes localitzades en territori francès, Pi i Sunyer creà l'esmentat CNC i inicià els contactes amb els nuclis catalans d'Amèrica per articular una resposta unitària a les dificultats de l'exili.

La preocupació de Pi i Sunyer per la cultura econòmica i social de la Catalunya contemporània quedaria reflectida en els treballs *Per la cultura obrera. L'acció de les nostres escoles professionals* (1923) i la que s'ha considerat com la seva obra fonamental, *L'aptitud econòmica de Catalunya* (1927-1929). De la seva producció intel·lectual també cal destacar *Del temps de la sembra. Articles* (1937) i *Memòries d'exili* (1978-1979).

A *L'aptitud econòmica de Catalunya* Pi i Sunyer destacava els valors de l'interclassisme, en favor d'un règim de justícia social. La proposta de síntesi harmonitzadora que es dedueix del llibre de Pi i Sunyer era la d'un projecte interclassista modern i operatiu des dels rengles del republicanisme social. Va ser des d'aquests pressupòsits que Pi i Sunyer va exercir la seva activitat de dirigent republicà. I que ho va fer en una ERC que semblava el partit que més s'adeia als seus plantejaments. Un partit «d'avenç social», nacionalista i obrer. Un partit la funció política del qual havia de ser esdevenir «l'instrument polític de la democràcia catalana». I, continuava Pi i Sunyer:

«Esquerra Republicana de Catalunya és un partit que té al mateix temps que l'imperatiu nacionalista i l'esperit republicà un gran contingut de justícia i avenç social. Som un partit obrerista que propugna per la justa reivindicació dels obrers. [...] Catalunya és un poble ancestral i la seva puixança econòmica ha estat deguda a la classe mitjana i als obrers. Els catalans han tingut un tenaç coratge en el treball i és això el que ha fet la grandesa econòmica de Catalunya. Per això estem dintre l'autèntica tradició catalana quan volem orientar la política democràtica en forma que representi un major benestar col·lectiu per a les classes treballadores».¹³⁶

Aquestes paraules són un resum comprimit del sentit últim de *L'aptitud econòmica de Catalunya* i del seu projecte polític. Un projecte que vinculava tradició, base social i projecte polític en un corpus únic. Pi i Sunyer va entendre que en el context de radicalització social i nacional dels anys trenta, en què hi va haver una irrupció en la vida política de sectors laborals que se n'havien mantingut tradicionalment al marge —treballadors del comerç i la pagesia—, i que constituïen elements essencials de la base republicana, el manteniment de l'hegemonia d'ERC depenia, sobretot, de la capacitat d'iniciativa del partit per resituar la proposta republicana al bell mig d'un moviment social desfermat.

Format el setembre de 1940, foren membres del CNC Josep Trueta, Josep Maria Batista i Roca, Ramon Perera i Fermí Vergés, entre d'altres. El CNC mantingué contactes amb els go-

136 Fragments d'un discurs pronunciat per Pi i Sunyer el 13 de febrer de 1936 en plena campanya del Front d'Esquerres, i que copiem de PI I SUNYER, Carles: *L'aptitud econòmica de Catalunya*, op.cit.

verns aliats, els exposà la situació de Catalunya i es relacionà amb les comunitats d'exiliats a Amèrica, on es va formar una delegació presidida per Josep Carner i Manuel Serra i Moret. Una part dels membres del CNC deixaren de banda les posicions legalistes de restabliment de l'Estatut i la República per proposar l'autodeterminació. Això dividí el CNC. El juny de 1945 Josep Irla el dissolgué quan, després de l'alliberament de França, va tornar a assumir la presidència de la Generalitat a l'exili. Irla, que militava a ERC d'ençà de la seva creació, havia estat alcalde de Sant Feliu de Guíxols (1909-1910), diputat al Parlament (1932) i comissari de la Generalitat a Girona. Posteriorment fou director general d'Assistència Social, de Finances i d'Indústria. El 1938 va ser elegit president del Parlament de Catalunya.¹³⁷

Una de les personalitats amb més prestigi que formà part d'aquest govern a l'exili va ser Manuel Serra i Moret, que també formà part del govern de la República espanyola. A més, des del 1950, Serra i Moret començà a actuar com a president del Parlament en substitució de Rovira i Virgili, mort l'any anterior. I, encara, el 1954 s'enfrontà amb Josep Tarradellas per succeir Josep Irla com a president de la Generalitat.

Després de la política antiautonòmica de l'últim govern de la República i davant la repressió de qualsevol mena de signe

137 ROIG ROSICH, Josep Maria; CALVET, Felip: *Josep Irla i Bosch (1876-1958), president de la Generalitat de Catalunya a l'exili*, Girona, CCG Edicions, 2006; MAYMÍ, Josep: *Josep Irla: la tenacitat d'un compromís*, Barcelona, Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 2003; MASANÉS, Cristina (curadora): *Josep Irla. President de la Generalitat de Catalunya a l'exili*, Girona-Barcelona, Ajuntament de Girona-Fundació Josep Irla-Generalitat de Catalunya, 2006; À. DUARTE: *Republicans jugant amb foc...*, op. cit., p. 179-194.

d'identitat col·lectiva en la Catalunya ocupada pels vencedors, es considerava que calia passar de la lluita antifeixista a la lluita per la independència de Catalunya, buscant la reconciliació i la unió entre els catalanistes. Per als qui pensaven d'aquesta manera, el restabliment de la democràcia exigia l'exercici del dret a l'autodeterminació per restablir, o no, un pacte amb Espanya.

Quan el Consell Nacional de Catalunya, juntament amb les comunitats catalanes d'Amèrica, passaren a subscriure aquesta posició autodeterminista i independentista, la posició partidària de la restauració republicana i autonomista semblava minoritària entre els nacionalistes catalans. Res de bo no es podia esperar d'Espanya: l'única alternativa era la lluita unitària per la independència. Això no obstant, l'octubre de 1944 es creava l'Aliança Nacional de Forces Democràtiques, organisme unitari de l'oposició antifranquista espanyola, creat per republicans, socialistes i cenetistes amb l'objectiu de reinstaurar la Segona República. A Catalunya fou constituïda el maig de 1945 i s'hi integraren el POUM i la majoria d'organitzacions nacionalistes.

El desembre de 1945, Josep Pous i Pagès va formar a Barcelona una plataforma política antifranquista, continuadora de l'Aliança de Partits Republicans Catalans, integrada per la majoria dels partits nacionalistes catalans: el Consell Nacional de la Democràcia Catalana (CNDC), conegut també com a Comitè Pous i Pagès.¹³⁸ Fou un organisme de coordinació entre

138 Bosch, Mari Àngels (curadora): *Josep Pous i Pagès. Memòries d'exili*, Catarroja, Afers, 2002. De la mateixa autora podem consultar *Pous i Pagès. Vida i obra*, Figueres, Institut d'Estudis Empordanesos, 1997.

diferents organitzacions: ERC, Estat Català, UDC, Unió de Rabassaires, Acció Catalana Republicana (ACR), però que tingué poca incidència en la lluita clandestina, malgrat que posteriorment es féu més unitari incorporant-hi el FNC i el Moviment Socialista de Catalunya. També hi havia el Front Universitari Català, el Front de la Llibertat organitzat per Josep Rovira —que de jove havia estat militant d'Estat Català i havia participat en l'organització dels fets de Prats de Molló el 1926—, representants del POUM i grups de la CNT i de la UGT. No hi era el PSUC.

El CNDC s'enfrontà amb el govern d'Irla a l'exili perquè volia ser l'única instància de govern en una possible caiguda del règim franquista. A començaments del 1947, però, les expectatives d'enderrocar el franquisme, generades per la fi de la Segona Guerra Mundial, havien desaparegut, cosa que provocà la crisi de les instàncies unitàries. Després de la mort de Pous i Pagès, l'inoperant CNDC es dissolgué el 1952.

El 1948, el president Irla havia dissolt el govern de la Generalitat i no en va constituir cap més. El 1954 Irla delegà a Josep Tarradellas les funcions de president de la Generalitat i l'agost del mateix any els antics diputats al Parlament de Catalunya, reunits en l'ambaixada de la República Espanyola a Mèxic, l'escolliren president de la Generalitat. S'instal·là a Saint-Martin-le-Beau, on mantingué la residència de la Generalitat, sense constituir govern i conservant durant tot el franquisme una actitud merament testimonial de preservar la presidència de la Generalitat com a únic poder català. El 1957, un altre dels històrics del partit, Joan Sauret, va ser nomenat secretari general d'ERC.

A les acaballes de la dècada dels quaranta la feblesa dels diferents grups antifranquistes era ben notòria. A banda dels esmentats fins ara, també el Front Nacional de Catalunya, el POUM, el Moviment Socialista de Catalunya i el PSUC van viure moments difícils durant aquests anys.

El Front Nacional de Catalunya havia nascut com a força unitària, però la subsistència d'ERC, malgrat l'escassíssima presència que tenia a l'interior, va fer que es convertís en un partit més, sense trobar unes coordenades noves per al nacionalisme català fora de la resistència pura i simple. Per això el FNC va tenir dificultats per refer-se, després de la repressió que va esclafar el seu arriscat activisme el 1947.

Per la seva banda, el POUM es va dividir entre una majoria de l'interior, decidida a reconstruir el partit, desfet aviat per la repressió, i la majoria de l'exterior, que amb Josep Rovira va crear a França el Moviment Socialista de Catalunya, juntament amb els que havien deixat el PSUC des del 1939. La creació d'un ampli espai socialista català i catalanista, independent del PSOE i alternatiu al comunisme estalinista del PSUC, era aleshores una proposta engrescadora. El MSC s'havia fundat simultàniament a Tolosa, Mèxic i Catalunya al gener de 1945. Un cop constituït, es definí com una instància política per a la reconstrucció del socialisme català i com un ens aglutinador després de la fi del franquisme (la qual cosa es contemplava il·lusòriament com a immediata en aquells moments) per a constituir el Partit Socialista de Catalunya.

S'hi agruparen membres del POUM, de l'antiga Unió Socialista de Catalunya, alguns militants d'ERC i de la CNT i, a l'interior,

un grup d'estudiants de la Universitat de Barcelona. L'antecedent immediat va ser el Front de la Llibertat de Josep Rovira, una de les figures destacades entre els fundadors del Moviment, juntament amb Josep Pallach, Manuel Serra i Moret, Enric Brufau i Joan Aleu.¹³⁹ El 1967, per raons conjunturals i ideològiques, el moviment es dividí. Com veurem, el grup de Joan Reventós —nét de Jaume Carner— promourà, el 1974, Convergència Socialista de Catalunya, la qual, juntament amb altres grups, desembocà en el Partit dels Socialistes de Catalunya-Congrés; el grup de Josep Pallach¹⁴⁰, juntament amb altres forces, entre les quals ERC, es constituí (1974) en una plataforma anomenada Reagrupament Socialista i Democràtic de Catalunya, que el 1976 es convertí en el Partit dels Socialistes de Catalunya-Reagrupament, provocant la sortida d'ERC.

Mentrestant, el PSUC havia conservat l'entitat de partit nacional català. Comorera va aconseguir conservar la personalitat del partit a l'exili fins que ell mateix va resultar-ne expulsat el 1949, acusat de nacionalisme, quan es va oposar que el PCE absorbís el PSUC. Aquesta absorció no es va arribar a fer, però es va assegurar que el PSUC no pogués seguir cap més altra línia que la fixada pel PCE i no pogués tenir relacions exteriors pròpies si no passava pel partit espanyol. La qüestió evidencià què difícil era per a un partit que aspirava a dirigir el moviment nacional català i assolir la supremacia política a Catalunya, dependre alhora d'un partit estatal espanyol. Gregorio

139 Una breu història del MSC a ALQUÉZAR, Ramon: «Sota la dictadura franquista (1939-1974)», dins J. L. MARTÍN RAMOS; J. FONT; M. MORALES (coords.): *La pàtria dels humans...*, op. cit., p. 103-114.

140 PORCEL, Baltasar: *Josep Pallach*, Barcelona, AC cop, 1977; MEROÑO, Pere: *Josep Pallach 1920-1977*, Barcelona, Fundació Josep Irla, 2009.

López Raimundo va ser enviat a dirigir el PSUC a l'interior, que havia rebut els cops de la repressió tant com els anarquistes i el FNC.

EL NOU SOCIALISME

L'Associació Democràtica Popular de Catalunya (ADPC) va ser una altra nova força política, formada el 1959, amb la voluntat explícita de superar —ja que resultaren inservibles— els esquemes de la generació dels anys trenta. Els iniciadors de l'ADPC eren cristians antifranquistes. L'afer nacional català no ocupava una posició de primer pla, eclipsat per un socialisme que rebutjava de la mateixa manera la socialdemocràcia i l'estalinisme i es veia influït pels moviments d'alliberament antiimperialista del moment. L'ADPC cercava la compatibilitat entre marxisme i cristianisme.

El MSC no va poder absorbir aquest nou corrent socialista a causa de l'afebliment provocat per la detenció de líders de l'interior, com ara Joan Reventós, el 1958, i per les divergències entre la seva direcció a l'exili, en mans de Josep Pallach, i la de l'interior. Divergència que va acabar en ruptura el 1966.

El 1961 l'ADPC es va escindir entre el sector partidari de convertir-se en partit, que es va convertir en Front Obrer de Catalunya (FOC), i el sector que considerava que encara no havia arribat el moment de convertir en partit, l'ADPC. Aquesta última fracció promovia l'actuació conjunta dels universitaris del grup amb els del MSC en el Moviment Febrer 62.

El Front Obrer de Catalunya (1958-1963) aplegava socialistes, catòlics progressistes i comunistes dissidents. Arran de les vagues del 1962, el FOC es mobilitzà per dotar-se de contingut polític, la qual cosa li comportà una detenció policial gairebé completa que afectà també els que s'havien quedat en l'ADPC. Aquest fracàs va afavorir la reunificació del nou FOC, constituït el 1963, federat al Frente de Liberación Popular i a Euskadi Sozialisten Batasuna —l'organització basca de signe semblant. Mesos després es fundà Acció Comunista, organització política de caràcter marxista-revolucionari, formada el 1964 per un sector del Frente de Liberación Popular (Front Obrer de Catalunya), especialment la seva federació exterior, en contacte amb l'anomenada Joventut Socialista Revolucionària (POUM) i antics militants del PCE.

Van ser membres del FOC Isidre Molas, José Ignacio Urenda, Pasqual Maragall, Alfons Carles Comín, José Antonio González Casanova o Miquel Roca i Junyent. El FOC es comprometia a desenvolupar un programa revolucionari, que culminaria amb la instauració d'una república popular. Entre 1966 i 1969 aconseguí una forta implantació entre el moviment obrer i estudiantil català (als anys seixanta, el moviment universitari, a través del Sindicat Democràtic d'Estudiants de la Universitat de Barcelona, adquirí un paper molt important en la vinculació del catalanisme amb l'esquerra). Dissolt el 1970, fou el gresol de molts grups d'extrema esquerra posteriors. Alguns dels dirigits més destacats i quadres del Partit dels Socialistes de Catalunya van pertànyer al primitiu FOC.¹⁴¹

141 Una detallada història del FOC a ALQUÉZAR, Ramon: «Sota la dictadura franquista (1939-1974)», dins J. L. MARTÍN RAMOS; J. FONT; M. MORALES (coords.): *La pàtria dels*

Tornant ara al PSUC, convé recordar que l'opuscle *El problema nacional català* publicat a *Nous Horitzons* el 1961, va representar un esforç per valorar positivament el moviment nacional català des de l'òptica de les noves generacions del PSUC. L'opuscle recuperava la teoria de les tres fases de Maurín per concloure:

«L'experiència històrica del moviment nacional català demostra, doncs, al nostre entendre, que ni la gran burgesia ni la burgesia petita i mitjana no són forces que el puguin portar a la plena realització dels seus objectius alliberadors. Demostra, també, a contrari sensu que la força capaç de portar-lo fins al final ha de ser una altra: la classe obrera, en una paraula».¹⁴²

El sentit d'aquestes tesis era inequívoc: el futur del catalanisme corresponia als treballadors i al poble, que havien d'encapçalar, enfront del franquisme i la burgesia, el moviment de les llibertats a Catalunya unint les llibertats nacionals amb les socials i econòmiques. De forma subjacent, per sota de les diverses formulacions bategava que l'alliberament social i nacional estaven indissolublement units i que la dreta havia utilitzat Catalunya per defensar millor els seus interessos de classe.

A criteri del PSUC, reconstruir nacionalment Catalunya volia dir també orientar els ciutadans de Catalunya a allò que havia d'ésser una Catalunya renovada que incorporava els immigrants a una cultura que feien tots i que, per tant, era catala-

humans..., *op. cit.*, p. 117-131.

142 Copiem de MOLAS, Isidre: «Catalanisme i política d'esquerra durant el franquisme», dins D. A: *Catalanisme. Història, política i cultura*, *op. cit.*, p. 276.

na. Hom havia assumit aquest esquema d'incorporació per tal d'impedir la cristal·lització de subcomunitats, cosa que era un perill per a l'esquerra, però també per a Catalunya. Calia esborrar el perill del lerroxisme, atès que el creixement accelerat i anàrquic de Catalunya havia creat i fixat les condicions objectives per a la seva existència. Una esquerra dividida era, al mateix temps, el triomf de la dreta i la derrota de Catalunya. La reeixida de Catalunya depenia del fet que l'esquerra unifiqués el poble català per construir la Catalunya democràtica i nacionalment unificada. L'alliberament social i nacional continuaven marxant conjuntament.

Els marxistes catalans més lúcids i més catalanistes reconeixien en cap als anys seixanta les insuficiències i l'estancament del pensament marxista en relació amb els fets nacionals com el català, una vegada superat l'enlluernament de les noves generacions en descobrir les tesis leninistes pel que feia als moviments d'emancipació nacional. La majoria de les anàlisis marxistes del fet nacional havien estat purament estratègiques i mancades de profunditat.

EL MOVIMENT OBRER A LA DÈCADA DELS SEIXANTA

Amb la creació de la Comissió Obrera Central de Barcelona a la parròquia de Sant Medir de Sants, el 1964, i que obeí a l'acció conjunta de dirigents obrers comunistes, cristians i socialistes, es posaven els fonaments del nou moviment obrer català de la dècada dels seixanta: les Comissions Obreres (CCOO).

A CCOO, l'assumpció de les reivindicacions catalanes es manifestà en dos fets: la seva participació, el 1967, en la jornada reivindicativa de l'Onze de Setembre —que el 1964 havia celebrat la primera manifestació pública des del 1938— i també en la constitució el 1966 de la Comissió Obrera Nacional de Catalunya, la qual cosa afirmà inequívocament el caràcter nacional català del sindicat. Aquesta decisió tan important contribuiria a evitar la divisió de la classe obrera de Catalunya per qüestió nacional i potser va ser una de les causes de la no-aparició d'un sindicalisme nacionalista, com en el cas basc. La mesura, malgrat tot, era més aviat pedagògica que no pas expressió d'una consciència catalanista desenvolupada entre els militants obrers. Malgrat les motivacions tàctiques, però, no s'ha de menysprear la importància d'haver volgut situar el moviment obrer en el camp de la lluita per l'autonomia de Catalunya. Malgrat la influència del PSUC en la formació, el desenvolupament

i la direcció, CCOO esdevingué un moviment i un sindicat plural, el sindicat nacional i de classe hegemònic a Catalunya.¹⁴³

Afectat per la repressió, la congelació salarial, la voluntat de control dels convenis per la burocràcia sindical verticalista i afeblit per la divisió interna, el nou moviment obrer va passar una dura crisi entre 1967 i 1970. Després de la desintegració del FOC el 1969, víctima de la polèmica entre sindicalistes i avantguardistes esquerrans, de manera paral·lela a l'escissió del PSUC, i davant la immediata necessitat de centrar la lluita en les condicions laborals de les empreses, les CCOO van començar des del 1971 un nou període de creixement en què van nodrir el comunisme català de nous afiliats.

143 GABRIEL, Pere; MOLINERO, Carme; RAMOS, Gemma; SERRALLONGA, Joan; YSÀS, Pere: *Comissions Obreres de Catalunya 1964-1989*, Barcelona, Empúries, 1989; FABRE, Jaume; HUERTAS, Josep Maria: «La fundació de CCOO a Barcelona», *L'Avenç*, núm.52, 1982.

L'ESQUERRA D'ALLIBERAMENT NACIONAL

A finals de la dècada dels anys seixanta i començaments dels setanta, les esquerres catalanes, en general, mantenien un ideari federalista, amb un discurs polític més o menys radical que incloïa l'autodeterminació i un seguit de propostes polítiques que s'inscribien en l'autonomia política. Els grups més radicals, Front Nacional de Catalunya o Partit Socialista d'Alliberament Nacional, es declararen inclús partidaris de la independència política. I, encara, una característica definitòria de bona part d'aquesta esquerra catalana seria la voluntat de crear partits nacionals, tot aspirant a generar partits per a la direcció de la nació catalana, amb lligams, connexió o coordinació amb l'Espanya plurinacional, o simplement amb l'objectiu de fer-la.

El període del 1967 al 1971 es caracteritzà per la crisi, la fragmentació i la dispersió de l'oposició política, presa entre l'enduriment de la repressió franquista, la impossibilitat de forçar el règim a la liberalització política institucional amb moviments que ja no actuaven a la clandestinitat, i la radicalització esquerrana que rebutjava tots els gradualismes democràtics. El PSUC va tenir la gran escissió del 1967. El MSC es dividí el 1968. El FOC es va dissoldre el 1969. El Front Nacional de Catalunya va tenir l'escissió del sector més jove i esquerranista, que va

originar el Partit Socialista d'Alliberament Nacional dels Països Catalans, també el 1969. Durant tota la dècada dels setanta, a redós del PSAN i de les seves posteriors escissions es crearà un espai polític: l'esquerra d'alliberament nacional.¹⁴⁴

El PSAN volia integrar l'independentisme en el marc teòric del marxisme i volgué mobilitzar les classes populars catalanes per a l'assoliment de l'Estat Socialista dels Països Catalans. Inspirant-se en els moviments d'alliberament nacional dels països subdesenvolupats, volia lligar la constitució d'un estat dels Països Catalans a una revolució socialista. Alguns dels principals dirigents del PSAN van ser Joan Josep Armet, Jaume Fuster i Josep Guia.

El partit prengué com a àmbit d'actuació els Països Catalans —fou present al País Valencià d'ençà del 1974 i a les Illes des del 1976. De fet, per al PSAN els Països Catalans es convertien en la nació subjecte del poder polític i deixaven de ser només un referent cultural.

Un dels principals definidors del concepte Països Catalans era, des de feia uns anys, l'escriptor i filòleg Joan Fuster. La força de la seva personalitat intel·lectual i l'amplitud de la seva obra van passar l'àmbit literari i es van projectar sobre la vida cultural i civil dels Països Catalans, la consciència unitària dels quals contribuï a crear. El 1944 publicà el primer article en català «Vint-i-cinc anys de poesia valenciana». I el 1950 l'em-

144 RUBIRALTA, Fermí: *Orígens i desenvolupament del PSAN (1969-1974)*, Barcelona, La Magrana, 1988; i BUCH, Roger: *El Partit Socialista d'Alliberament Nacional (PSAN). 1974-1980*, Barcelona, Institut de Ciències Polítiques i Socials, 1995.

blemàtic “València en la integració de Catalunya” a *La Nostra Revista* editada a l'exili mexicà. El 1952 començà a *Levante*, de València, les seves col·laboracions periòdiques a la premsa —una de les facetes més destacades i constants de la seva producció—, que prosseguí fins a una edat molt avançada, en diaris i revistes de València, Barcelona i Madrid i en moltes altres publicacions periòdiques, entre les quals n'hi havia algunes de l'exili. Un altre aspecte de la seva obra fou el de l'erudició, la història i la crítica literàries. La seva dedicació als temes valencians culminà el 1962 amb la publicació de *No-saltres els valencians*, *Qüestió de noms* i *El País Valencià*, llibres bàsics per al coneixement de la història, la cultura i els problemes d'identitat nacional del País Valencià. Sempre dins d'aquesta temàtica, publicà *Raimon* (1964), *Combustible per a falles* (1967), *L'albufera de València* (1970), *La decadència al País Valencià* (1976), *Un país sense política* (1976), *El blau en la senyera* (1977), *Destinat (sobretot) a valencians* (1979), *Ara o mai* (1981), *País Valencià, per què?* (1982) i *Pamflets polítics* (1985), a més de nombrosos estudis i articles erudits, històrics, biogràfics i de viatges. Fuster fou, sens dubte, l'assagista català més considerable de les generacions sorgides després de la Guerra Civil.¹⁴⁵

145 Dins els treballs d'història, de crítica i de divulgació literària va publicar *La poesia catalana* (1956), *Joan Serrallonga* (1961), en col·laboració amb Joan Reglà, *Poetes, moriscos i capellans* (1962), *El bandolerisme català: la llegenda* (1963), *Heretgies, revoltes i sermons* (1968), *Literatura catalana contemporània* (1972) i el recull d'estudis *Llibres i problemes del Renaixement* (1989); a més de tres extensos pròlegs a les obres respectives de Joan Salvat-Papasseit (1962), Salvador Espriu (1963) i Josep Pla (1966), aplegats a *Contra el noucentisme* (1978). També va ser director de la revista *L'Espill* (1979-1991). La irreductible catalanitat de la seva obra el feren objecte d'alguns atemptats per part de l'extrema dreta espanyola disfressada de valencianisme blaver. Fou membre agregat de l'Institut d'Estudis Catalans (1978)

El PSAN va patir tres escissions que li van impedir presentar-se amb força en el procés de transició del franquisme a la democràcia i de definició del nou sistema polític; això no obstant, participà de manera destacada en l'Assemblea de Catalunya, fou membre del Consell de Forces Polítiques de Catalunya el 1977 i figurà en el Pacte Democràtic per Catalunya, aliança que integraven Convergència Democràtica de Catalunya, Partit dels Socialistes de Catalunya-Reagrupament, Esquerra Democràtica de Catalunya i Front Nacional de Catalunya.¹⁴⁶ Una escissió del 1974, a propòsit de la discussió sobre la lluita armada, formà el PSAN-Provisional, de caràcter més radical, que el 1979 donà lloc a Independentistes dels Països Catalans.

Amb presència d'intel·lectuals i implantat en algunes comarques, el 1976 el PSAN es definí com a partit comunista i el 1977 i el 1980 tingué dues escissions més, retrobades posteriorment a Nacionalistes d'Esquerra, moviment polític que va sorgir el desembre de 1979 amb el propòsit d'unir, davant les eleccions per al Parlament de Catalunya, l'esquerra independentista del Principat.

i promotor i president d'Acció Cultural del País Valencià (1978). Premi d'Honor de les Lletres Catalanes (1975), el 1983 rebé la Medalla d'Or de la Generalitat de Catalunya.

¹⁴⁶ Esquerra Democràtica de Catalunya havia estat creada el 1975 a instàncies d'antics militants d'ERC i era liderada per Ramon Trias Fargas. El partit, nacionalista i federalista, fou conegut inicialment amb el nom de Partit Liberal Català, va pertànyer a la Internacional Liberal i va formar part del Consell de Forces Polítiques de Catalunya. El 1977 es va presentar a les eleccions generals dins la coalició Pacte Democràtic per Catalunya i hi assolí dos diputats, Ramon Trias Fargas i Macià Alavedra. El de juny de 1978 se signà la integració del partit a Convergència Democràtica de Catalunya.

Contrari a la Constitució espanyola i a l'Estatut d'Autonomia de Catalunya, el PSAN només participà en eleccions municipals, i des del 1984 promogué el Moviment de Defensa de la Terra als Països Catalans del sud i Unitat Nacionalista a la Catalunya del Nord.

A les acaballes de la dècada del 1970 i a mig camí entre les reivindicacions nacionals i la participació en les eleccions de la transició política en el conjunt de l'Estat, es fundava el Bloc d'Esquerra d'Alliberament Nacional (BEAN), plataforma política independentista i socialista que fou creada a Barcelona com a coalició electoral per a les eleccions generals del 1979. Aplegà el Bloc Català de Treballadors, el PSAN i altres nuclis més petits. En foren dirigents Lluís Maria Xirinachs i l'escriptor i historiador Fèlix Cucurull, que havia estat un dels membres fundadors de l'Assemblea de Catalunya i que havia iniciat la seva militància en el camp polític en el clandestí Front Nacional de Catalunya; va ser autor, en el camp de la història política, de diversos treballs molt remarcables, com *Orígens i evolució del federalisme català* (1970), *Panoràmica del nacionalisme català*, en sis volums (1975), *Defensa de l'Estatut d'autonomia de Catalunya* (1976), *Consciència nacional i alliberament* (1978), *El fet nacional català a través de la història* (1980), *Catalunya nació sotmesa* (1981), *Catalunya republicana i autònoma (1931-1936)* (1984) i *Llibertat per la democràcia* (1986).¹⁴⁷

El BEAN rebutjà l'Estatut d'Autonomia de 1979 i es presentà a les eleccions al Parlament de Catalunya de 1980, amb resultats minsos i amb un electorat confús per la presència del

147 ALBÓ, Imma: *Fèlix Cucurull 1919-1996*, Barcelona, Fundació Josep Irla, 2009.

BEAN i de Nacionalistes d'Esquerra en competència. El 1982 s'autodissolgué.

L'ASSEMBLEA DE CATALUNYA

Aquesta plataforma sociopolítica va integrar el conjunt de l'oposició antifranquista catalana en els darrers anys de la dictadura.¹⁴⁸ Es va constituir el novembre de 1971 sota l'impuls de la Coordinadora de Forces Polítiques de Catalunya. Va agrupar tot l'espectre catalanista, des de l'independentisme del FNC i el PSAN fins la democràcia cristiana d'UDC, passant pel marxisme del PSUC i el MSC i el republicanisme d'ERC.

El seu programa polític de mínims estava explicat en el seu text fundacional:

«[...]1. La consecució de l'Amnistia general dels presos i els exiliats polítics.

2. L'exercici de les llibertats democràtiques fonamentals: llibertat de reunió, d'expressió, d'associació —inclosa la sindical—, de manifestació i dret de vaga, que garanteixin l'accés efectiu del poble al poder econòmic i polític

3. El restabliment provisional de les institucions i dels principis configurats en l'Estatut de 1932, com a expressió concreta del dret d'autodeterminació.

148 D.A: «L'Assemblea de Catalunya (1971-1977): el catalanisme popular antifranquista», *L'Avenç*, núm. 43, 1981.

4. La coordinació de l'acció de tots els pobles peninsulars en la lluita democràtica.

5. Com a objectius immediats, fem una crida a tot el poble català —i considerem catalans tots els qui viuen i treballen a Catalunya— perquè incorpori la perspectiva global del canvi democràtic a cada una de les seves lluites concretes, i perquè intensifiqui l'esforç per a una ràpida obtenció de:

- a. La unitat d'acció de totes les forces democràtiques.
- b. La solidaritat en la lluita en favor dels represaliats.
- c. L'acabament de la repressió i la consecució de l'amnistia.»¹⁴⁹

Progressivament, l'Assemblea va anar integrant cada cop més entitats no estrictament polítiques, com centres culturals, excursionistes, associacions de veïns, sindicats i col·legis professionals. Juntament amb aquests col·lectius, dins l'Assemblea van tenir força protagonisme intel·lectuals i professionals destacats que assumiren llocs capdavanters, entre els quals destaquen Josep Benet, Miquel Sellarés, Josep Andreu i Abelló i Jordi Carbonell.

L'activitat més important duta a terme per l'Assemblea va ser la campanya «Volem l'Estatut!» que finalitzà poc abans de les primeres eleccions democràtiques. En celebrar-se, els grups que aconseguiren representació parlamentària van impulsar la desaparició de l'Assemblea, mentre que d'altres grups minoritaris però força actius van mantenir l'Assemblea com a organisme

149 «Comunicat de la primera reunió de l'Assemblea de Catalunya. 11 de novembre de 1971». A: BATISTA, Antoni; PLAYÀ, Josep: *La gran conspiració. Crònica de l'Assemblea de Catalunya*, Barcelona, Empúries, 1991.

unitari dels sectors que continuaven defensant la ruptura democràtica en detriment del procés de reforma política.

Després de la detenció de diversos membres de la permanent de l'Assemblea, la seva activitat es reduí, però no es va aturar del tot. Això no s'ha d'atribuir solament a la proximitat previsible de la fi del franquisme després de l'assassinat de l'almirall Luís Carrero Blanco el 1973, sinó a la participació de persones independents d'acord amb el programa de l'Assemblea.

En l'Assemblea de Catalunya el partit predominant fou el PSUC, però seria erroni considerar-la com un simple instrument d'aquest partit. Diversos factors expliquen el predomini comunista. CCOO oferia una massa important dels manifestants en les concentracions convocades per l'Assemblea. A més, el PSUC era l'únic partit que podia oferir una certa infraestructura a l'Assemblea; altres forces o bé eren numericament febles com ERC, o encara estaven en fase organitzativa com els socialistes o el grup de Jordi Pujol.

El marxisme continuava sent la ideologia per antonomàsia de l'antifranquisme, malgrat el descrèdit del model soviètic després de la intervenció a Txecoslovàquia el 1968 i de la crisi de la doctrina leninista, que afectava els fonaments del comunisme. En aquests moments, el PSUC va aconseguir reabsorbir o arrossegar els grups esquerrans rivals. Un cas significatiu va ser el de Bandera Roja. Aquesta organització política era d'ideologia marxista-leninista i partidària d'implantar a Espanya una república federal i democràtica com a pas previ al socialisme. Fou creada el 1968 a Barcelona per un grup d'universitaris, la majoria provinents del PSUC, sota la influència de la revolució

cultural xinesa i del Maig del 68 a París. El 1973 es va reba-tejar com a Organització Comunista d'Espanya-Bandera Roja, que es va fer extensiva a tot l'Estat. El 1974 els elements més moderats, com Jordi Solé Tura, Jordi Borja i Alfons Carles Comín, ingressaren al PSUC convertits en figures principals i en banderes d'un eurocomunisme que havia de compartir l'espai polític amb els socialistes.

Durant aquells anys, també va tenir un paper important Convergència Socialista de Catalunya, grup que havia estat fundat el 1974 i que propugnava una articulació del socialisme a Espanya sobre bases confederals. L'origen de CSC fou la crida, al juliol de 1974, «Per la unitat dels socialistes de Catalunya», promoguda pel Moviment Socialista de Catalunya i un col·lectiu d'independents, als quals es van afegir militants procedents del Front Obrer de Catalunya, les Forces Socialistes Federals, l'Organització Revolucionària de Treballadors i, temporalment, el PSAN-Provisional. Al gener de 1975 va tenir lloc la Primera Assemblea de Delegats de CSC, que al gener de 1976 acordà encetar el procés de constitució del Partit dels Socialistes de Catalunya, dins el qual es va dissoldre.¹⁵⁰

150 FONT, Jordi: «Per la unitat dels socialistes de Catalunya». De Convergència Socialista de Catalunya (CSC) a l'actual PSC i el seu trajecte», dins J. L. MARTÍN RAMOS; J. FONT; M. MORALES (coords.): *La pàtria dels humans...*, *op. cit.*, p. 133-157.

LA RESTAURACIÓ DE LA GENERALITAT DE CATALUNYA

Després de la mort del general Franco, el novembre de 1975, es va constituir el Consell de Forces Polítiques de Catalunya, que articulà la reivindicació nacional i democràtica. Aquesta plataforma havia estat creada pels partits polítics catalans al desembre de 1975 en iniciar-se la transició democràtica. En formaven part Convergència Democràtica de Catalunya (Jordi Pujol), Convergència Socialista de Catalunya (Joan Reventós), Esquerra Democràtica de Catalunya (Ramon Trias Fargas), Esquerra Republicana de Catalunya (Josep Andreu i Abelló), Front Nacional de Catalunya (Joan Cornudella), Partit Carlí de Catalunya (Josep Badia), Partit Popular de Catalunya (Joan Colomines), PSAN (Joan Armet), PSUC (Gregorio López Raimundo), Reagrupament Socialista i Democràtic de Catalunya (Josep Pallach) i Unió Democràtica de Catalunya (Anton Cañellas).

El Consell volia impulsar la constitució d'un govern provisional de la Generalitat, demanava l'amnistia i el reconeixement de les llibertats, el sufragi universal i el dret de vaga, entre altres reivindicacions. També demanava un govern provisional a l'Estat espanyol fins arribar a unes eleccions a Corts Constituents. El Consell es distingia de l'Assemblea de Catalunya pel fet que

tan sols acceptava partits polítics. Per això els problemes entre els diferents grups hi van tenir molta repercussió, fins a la desaparició del Consell quan s'inicià la cursa cap a les eleccions de juny de 1977.

A Catalunya, la consulta del 1977 va tenir el caràcter d'un plebiscit en favor de la recuperació de l'autogovern, confirmat pel 75% dels votants, dels quals un 50% donava suport a l'autonomia i votava els socialistes i els comunistes. D'altra banda, per prendre part en aquests comicis s'havia creat l'Entesa dels Catalans, coalició electoral unitària per al Senat de les forces polítiques esquerranes del Principat. Els grups que hi havien participat van ser la coalició Socialistes de Catalunya (PSC-PSOE), PSUC, ERC, Estat Català i Partit del Treball de Catalunya, a més de nombrosos independents. L'Entesa dels Catalans assolí un gran èxit, ja que van ser escollits tots els seus candidats (12) a les quatre circumscripcions catalanes, i Josep Benet va aconseguir el màxim nombre de vots entre tots els senadors de l'Estat espanyol. Una bona part de l'èxit es devia a la vàlua dels candidats de l'Entesa, que en bona part eren personalitats independents amb una reconeguda trajectòria cívica i democràtica. La candidatura per Barcelona (Josep Benet, Francesc Candel i Alexandre Cirici) en fou una bona prova.

Íntimament relacionada amb la celebració de les eleccions del juny de 1977, va tenir lloc la creació de l'Assemblea de Parlamentaris, organisme polític constituït el 25 de juny de 1977 a la seu de l'antic Parlament de Catalunya en el qual van participar els diputats i senadors electes en les eleccions legislatives del 15 de juny. La seva tasca fonamental fou rebutjar les propostes del govern Suárez destinades a la implantació d'un Consell

General de Catalunya que canalitzés els desitjos autonomistes. Contràriament, l'Assemblea de Parlamentaris va demanar el restabliment de la Generalitat com a institució d'autogovern, alhora que reclamava la seva legitimitat històrica sol·licitant el retorn del president d'aquest organisme a l'exili, Josep Tarradellas. El 1978, l'Assemblea va designar una comissió de vint parlamentaris (la Comissió dels Vint), que es va reunir a Sau per redactar l'avantprojecte d'Estatut. Al desembre de 1979 l'Assemblea el va aprovar amb una sola abstenció. El consens i la unanimitat foren el tret distintiu del comportament dels diversos partits polítics dins aquest organisme.

El juny de 1977 fou important, també, per un altre motiu: el viatge sorpresa a Madrid que féu Josep Tarradellas. El motiu del viatge era entrevistar-se amb Joan Carles I i Adolfo Suárez per obtenir el restabliment de la Generalitat de Catalunya. Finalment, a l'octubre era nomenat president de la Generalitat restaurada.¹⁵¹ El 23 d'octubre el president arribava a Barcelona, on fou objecte d'una rebuda multitudinària i constituí un govern d'unitat amb totes les forces polítiques parlamentàries sorgides de les eleccions.

Mesos després s'aprovaven la Constitució espanyola (1978) i l'Estatut d'Autonomia de Catalunya (1979), fruit d'un esforç de tots i també d'una esquerra que, finalment, assolí així l'estadi que li havia de permetre d'afrontar el repte d'unificar nacionalment Catalunya. Ara les forces progressistes de Catalunya havien de demostrar que eren capaces de formular aquest pro-

151 SOBREQÜES, Jaume: *La fi del silenci. La recuperació de la Generalitat i el retorn de Tarradellas*, Barcelona, Base, 2002.

grama pràctic, que fos d'una banda continuador de tota una tradició històrica i, de l'altra, renovador i obert a la Catalunya del progrés i del futur.

L'ETAPA DEMOCRÀTICA: 1977-2003

Els darrers anys de la dictadura franquista, ERC, tant la de l'exili —cada vegada més irrellevant políticament i, lògicament, minvada d'efectius per raons biològiques—, com la de l'interior —esborrada del mapa polític per la fortíssima repressió patida després de la guerra—, hagué d'afrontar una situació força preocupant causada per diversos factors. D'una banda, a l'exili, el president de la Generalitat havia procurat hivernar la vida política d'ERC, la qual cosa creava moltes dificultats als dirigents de l'exterior per desenvolupar un paper polític i/o ideològic en la necessària adaptació del partit als nous temps. Pel que fa a la militància de l'interior, era escassa, ja que no s'havia produït cap relleu generacional destacable ni en els dirigents ni en els afiliats de base, mentre que sí s'havia produït, per exemple, en el PSUC —que aplegà, en la mesura que perfilava progressivament la seva fesomia de partit de classe, però també nacional i interclassista, bona part de la base social que en la conjuntura política dels anys trenta hauria engruixit, per lògica, els rengles d'ERC. Al mateix temps, a Catalunya s'estava consolidant un espai socialista, d'antuvi ocupat pel Moviment Socialista de Catalunya, gènesi inicial de Convergència Socialista de Catalunya i posteriorment del PSC-Congrés. Tampoc no era innocu el factor de l'aparició a Catalunya de partits d'extrema esquerra marxista, com ara el FOC; aquests partits eren fun-

datos per joves que no havien viscut la Guerra Civil i prioritzaven la revolució social davant dels plantejaments autonomistes i independentistes sense deixar de reivindicar, però, la forma republicana de l'Estat. Pel que fa a l'àmbit polític independentista —que també podria raure, hipotèticament, a mans d'ERC— adobat ara de marxisme, al final dels anys seixanta, del tardofranquisme i de la transició, l'ocuparen partits com el PSAN i altres grups minoritaris sorgits de diverses escissions d'aquest mateix partit. Els postulats del catalanisme i del nacionalisme tampoc no eren exclusius d'ERC. L'aparició de Convergència Democràtica de Catalunya i d'Esquerra Democràtica de Catalunya atragué sectors moderats del nacionalisme català i privà ERC d'una militància que, en altres circumstàncies històriques, podria haver estat seva.

A tots aquests factors, aliens a la vida política interna d'ERC, cal afegir-ne d'altres que sí que són imputables exclusivament a l'evolució de l'ERC posterior als anys seixanta. Per exemple, l'actitud del partit vers les dues instàncies unitàries que existien a Catalunya —l'Assemblea de Catalunya i el Consell de Forces Polítiques de Catalunya—, dins les quals la correlació de forces era desfavorable a ERC. O, també, les divisions internes i el confusionisme en l'establiment d'aliances electorals, de cara, sobretot, a les eleccions legislatives del juny de 1977.

Una ERC encara no legalitzada a causa de la seva adscripció republicana participà en aquestes eleccions dins la coalició Esquerra de Catalunya (amb el Partit del Treball de Catalunya, Estat Català, l'Associació Catalana de la Dona i la Confederació de Sindicats Unitaris de Treballadors). La manca de recursos del partit, l'escassa activitat política desplegada durant el fran-

quisme i l'amalgama ideològica de la coalició difuminà l'oferta d'ERC, tot i que assolí un escó per Barcelona, en la figura de l'històric dirigent Heribert Barrera —fill del també històric Martí Barrera—, que el 1976 havia estat elegit secretari general del partit, càrrec que renovà fins al 1987. Tal com havia posat de manifest el migrat resultat electoral, a ERC li esperava un futur difícil —amb una base electoral molt feble i un arrelament migrat en el territori català—, que no trobaria vies de solució fins la «refundació» del final dels anys vuitanta. En qualsevol cas, en els anys de l'arrencada democràtica a l'Estat espanyol, entre el 1977 i el 1980, ERC es va salvar de la desaparició com a partit parlamentari amb presència a les institucions gràcies a l'alt valor simbòlic i mediàtic d'unes sigles que enllaçaven amb un passat gloriós i, també, gràcies a la tenacitat personal del seu secretari general, Heribert Barrera, que esdevingué durant anys l'únic referent significatiu del partit.

Una legalitzada ERC (2 d'agost de 1977) s'oposà a la Contingència —en no reconèixer el dret d'autodeterminació i en perpetuar el règim monàrquic a Espanya— i a l'Estatut —en negar a Catalunya unes cotes d'autogovern indispensables—, però li donà un vot afirmatiu crític en el referèndum d'octubre de 1979. En les eleccions legislatives d'aquell any mantingué l'escó per Barrera, que l'abandonà en ésser elegit president del Parlament de Catalunya l'abril de 1980.

En les eleccions autonòmiques del 1980, ERC va obtenir 14 diputats, i 5 en les del 1984. Aquest notable descens s'explicava, en gran part, pel suport que ERC havia donat a Convergència i Unió (CiU) d'ençà del 1980 i que restava al partit bona part de la seva credibilitat de força d'esquerra. El preu pagat per aques-

ta col·laboració fou molt elevat, per a ERC. Arran d'aquesta davallada, un sector dit «renovador» ingressà al PSC, mentre que ERC s'incorporava al Consell Executiu de la Generalitat, amb la cartera d'Indústria assumida per Joan Hortalà, que abandonà el 1987 tot cercant l'adhesió del nou independentisme. A la dècada dels vuitanta, ERC apareixia com un partit subordinat a CiU, en retrocés electoral, delmat per la sortida de militants i les dissidències internes, necessitat d'una profunda renovació programàtica i generacional i de definir el seu espai ideològic i electoral en el sistema català de partits polítics.

A començaments del 1987, una Crida Nacional a ERC liderada per Josep-Lluís Carod-Rovira —exdirigent de Nacionalistes d'Esquerra— i per Àngel Colom —exdirigent de la Crida a la Solidaritat en Defensa de la Llengua, la Cultura i la Nació Catalanes— fou el detonant d'un gir d'ERC vers l'independentisme.¹⁵²

La Crida Nacional a ERC aportà una estabilització de la projec-

152 La Crida havia nascut el 1981 com una plataforma cívica d'entitats que més endavant es convertiria en un moviment assembleari que va gaudir, segons els moments, de grans complicitats, que podien anar des de sectors propers al govern de la Generalitat fins a grups de l'extrema esquerra. La Crida aconseguí molt ressò públic a partir de la realització d'accions espectaculars —les campanyes «Som una nació», que omplí el Camp Nou per protestar contra la LOAPA; «Freedom for Catalonia», el 1992; i «Ajudem Bòsnia»— i la utilització de mètodes reivindicatius no violents. De la defensa genèrica de la llengua, la cultura i el medi ambient, la Crida passà a declarar-se independentista i a intentar organitzar-se en l'àmbit dels Països Catalans. Tot i no disposar d'una massa militant gaire nombrosa, ni tenir presència regular a la majoria de les comarques, la Crida disposava d'una direcció sòlida i d'un coixí de col·laboradors que li permetia actuar amb força èxit. En els seus primers anys d'existència, Àngel Colom exercí un lideratge important en el si de l'organització, fins que el 1986 abandonà la Crida —que es dissolgué el 1993— per ingressar poc després a ERC.

ció en l'independentisme, aleshores allunyat dels grans partits del sistema, i l'obrí a un dinamisme nou que la féu més atractiva per a sectors juvenils. El discurs polític d'ERC s'estava renovant; ara ERC resituava la seva tradició federalista a partir de la independència de la nació catalana.

Bona part de les noves incorporacions provenien de Nacionalistes d'Esquerra, partit que aplegava una part important del Front Nacional de Catalunya, el sector més moderat del PSAN, el Col·lectiu Comunista de Catalunya, independents i nuclis nacionalistes radicals, que a les eleccions al Parlament del 1980 no havia assolit representació.¹⁵³ D'estructura assembleària, NE es definia com un moviment polític d'esquerra alternativa, reivindicà el dret d'autodeterminació en un marc confederal, es definí com a socialista i nacional-popular i englobà sectors feministes, gais, de joves i agrupaments ecologistes —NE fou el primer partit polític de Catalunya que creà en el seu si una assemblea dedicada a les problemàtiques mediambientals. En foren figures representatives Jordi Carbonell, Josep Maria Espinàs, Magda Oranich, Avel·lí Artís i Gener i Armand de Fluvià. El 1984, amb un nucli «renovador» autoexclòs d'ERC (Jaume Nualart) i un grup d'independents (encapçalats per Felip Solé i Sabarís i Josep Dalmau), formà la coalició Entesa de l'Esquerra Catalana, que després de les eleccions autonòmiques d'aquell any —en les quals tampoc assolí representació parlamentària— es configurà com un partit únic de tipus convencional sota el nom d'Entesa dels Nacionalistes d'Esquerra. El sector més assembleari de NE, però, rebutjà aquest procés i, encapçalat per Joan Oms i Armand de Fluvià, se'n separà per constituir, el

153 *Nacionalistes d'Esquerra, 1979-1984*, Barcelona, Fundació Josep Irla, 2004.

1985, el Moviment d'Esquerra Nacionalista. Els repetits fracassos electorals havien menat NE a un carreró sense sortida. El que havia volgut ser un intent seriós de fer política des de l'independentisme es convertia en un altre fracàs.

L'Entesa dels Nacionalistes d'Esquerra s'havia constituït, doncs, per les aportacions de Nacionalistes d'Esquerra, Renovadors d'Esquerra Republicana de Catalunya (que s'havien escindit d'ERC el 1984) i els Independents per l'Esquerra Nacional. El seu programa es proposava, per mitjans polítics i democràtics, l'alliberament nacional dels Països Catalans i la construcció del socialisme. El 1987 ENE passà a formar part de la federació Iniciativa per Catalunya, però Josep-Lluís Carod-Rovira, Ernest Benach i un grup de militants ingressaren a ERC, a través de la Crida Nacional a ERC. El 1989 eren Josep Huguet i un altre grup de militants, els que ingressaven a ERC. Aquest va ser el camí seguit per gran part de la militància d'ENE quan, el 1990, es dissolgué en el si d'Iniciativa per Catalunya.

En qualsevol cas, a principis dels vuitanta, un cop aprovats la Constitució i l'Estatut i passades les primeres eleccions al Parlament de Catalunya, l'independentisme català constituïa un moviment polític dispers i descol·locat davant el nou sistema. Dins l'espai independentista es configurarien aleshores tres blocs amb concepcions estratègiques radicalment diferents, amb poca relació entre si i que van patir sort diversa durant els primers anys de la dècada. Aquests blocs eren: l'independentisme radical (que té l'origen en grups com Independentistes dels Països Catalans –IPC–, que provenia del PSAN-Provisional o de l'ala més radical del PSAN que el 1980 no s'integrà a NE); els Nacionalistes d'Esquerra; i l'independentisme cívic que re-

presentà, sobretot, la Crida a la Solidaritat. Bona part dels dirigents i militants d'aquests tres blocs es retrobarien més endavant a ERC, una força política que en aquells moments no era independentista. L'esquerra d'alliberament nacional incapaç de crear un partit polític propi i conscient del creixement d'una demanda independentista, acabaria «ocupant» el vell partit republicà per tal de transformar-lo cap als seus interessos.

Eren moltes les veus de l'independentisme radical que consideraven que després del caire que havia pres el nou sistema polític a Espanya, calia continuar sent rupturistes i reforçar l'estratègia d'enfrontament amb l'Estat espanyol. Un dels motius que ajudà a cohesionar l'independentisme radical fou la lluita antirepressiva a través dels Comitès de Solidaritat amb els Patriotes Catalans (CSPC). Així mateix, no faltà el suport polític al grup armat Terra Lliure. L'independentisme radical gaudí, per dos motius diferents, d'un moment d'auge entre el 1985 i el 1986. El primer motiu fou la unitat orgànica dels diferents grups a partir de la creació, el 1984, del Moviment de Defensa de la Terra (MDT). Per primera vegada, una única formació englobà durant uns anys l'independentisme més radical i l'MDT es configurà com una organització amb presència regular a moltes comarques dels Països Catalans, que ajudà a estendre l'independentisme. El segon motiu de creixement fou l'entrada en l'independentisme radical d'una nova generació molt jove i, per tant, sense experiència política prèvia. L'MDT disposava d'un entorn d'uns quants milers de joves que es consideraven independentistes i això el conduí a una presència gens testimonial entre la joventut catalana polititzada. Aquesta unitat orgànica durà ben poc, ja que el 1986 l'MDT es dividí en dues organitzacions que defensaren el mateix nom i els mateixos

símbols, cosa que deixà molt desmotivats tot l'entorn dels simpatitzants. D'una banda, restà el grup conegut com a MDT-PSAN, que el 1989 es convertiria en Catalunya Lliure i, de l'altra, el conegut com a MDT-IPC que conservà les sigles de l'MDT fins ben entrats els anys noranta. Al voltant d'aquests dos grups nasqueren dues organitzacions juvenils: Maulets i els Joves Independentistes Revolucionaris, que no es tornarien a unir fins al 1998.

Pel que fa a les joventuts d'ERC, a finals de 1976 els elements més joves del partit, encapçalats per Boi Fuster, Maria Teresa Puigoriol, Jordi Rull i Martí Marcó, inicien la reconstrucció de l'espai polític juvenil proper a ERC tot adoptant l'apel·latiu oficial de Joventuts d'Esquerra Republicana de Catalunya (JERC). El febrer de 1987, la "Crida Nacional a ERC" encapçalada per Àngel Colom i Josep Lluís Carod-Rovira engresca centenars de joves a acompanyar-los amb l'objectiu de refundar el partit sobre els principis del que s'anomenaria com a "esquerra independentista". És a partir d'aquesta empena que aquests joves provinents d'organitzacions com la Crida a la Solidaritat, el MDT i sindicats estudiantils com l'Assemblea d'Estudiants Independentistes d'Universitat (AEIU) o la Federació Nacional d'Estudiants de Catalunya (FNEC) enceten aquest procés de transformació d'ERC com a nou projecte independentista d'esquerres, a partir d'una completa reestructuració de les JERC. La recepció de nova militància quadruplica l'organització juvenil existent abans de 1987 i defineix aquell any com una transició fins a la celebració del 10è Congrés Nacional de les JERC (Barcelona, desembre de 1987), sota el lema «La força independentista de futur». L'elecció de Joan Puigcercós com a secretari general suposa el punt de partida en la refundació

d'unes JERC que, entre 1987 i 1989, prioritzen l'estructura organitzativa interna, l'assentament de les bases ideològiques, l'agitació i una nova imatge.

Mentre tot això passava en l'àmbit de l'independentisme extraparlamentari, en el 15è Congrès Nacional d'ERC, celebrat el 1987 a Barcelona, Hortalà fou elegit secretari general. La seva gestió fou polèmica pel seu perfil liberal i poc compromís independentista i en el 16è Congrès Nacional, celebrat el 1989 a Lleida, fou substituït per Àngel Colom amb un programa de lluita pacífica per la independència i amb projecció a tots els Països Catalans. ERC es declarava, doncs, obertament independentista, fet que obrí definitivament les portes a tots els sectors de l'independentisme per entrar al partit.¹⁵⁴ Aquesta entrada de militància provinent dels grups independentistes es veié reflectida en el perfil dels nous dirigents d'ERC. Aquest fet afavorí la implantació territorial del partit i ajudava a resoldre el problema de renovació generacional i de presència territorial i electoral.

154 Durant els anys següents s'anà consolidant un traspàs de l'independentisme extraparlamentari cap a ERC. Un exemple podria ser la incorporació de les restes de l'històric Front Nacional de Catalunya el 1989 o de l'Associació per a la Delegació Olímpica de Catalunya el 1992. Una de les incorporacions més significatives es produí el 1991 a partir de la dissolució de la branca de Terra Lliure liderada per Pere Bascompte. Aleshores entrà a ERC un sector important de quadres de Catalunya Lliure. Aquesta incorporació va gaudir d'un ampli ressò mediàtic i ERC es va anotar l'èxit de la dissolució del grup armat i, segons recollia la premsa del moment, d'acabar amb la temptació terrorista a Catalunya. L'altra entrada organitzada la van protagonitzar els qui provenien de l'MDT-IPC i s'havien aplegat a l'Assemblea per la Unitat Popular o als Joves Independentistes Revolucionaris. Tots aquests transvasaments van ser percebuts com un atac frontal des de l'independentisme més radical, que durant bona part dels noranta mostrà una actitud molt hostil cap a ERC i l'acusà de desmantellar l'independentisme revolucionari.

Mentrestant, Hortalà i els seus seguidors es van separar d'ERC, en desacord amb l'orientació independentista que havia adoptat el partit, i fundaren Esquerra Catalana (formació que el 1990 constituí, juntament amb altres formacions menors, la Confederació d'Esquerra Catalana, que acabà integrant-se a CiU el 1993). Aquell mateix 1989, el Parlament de Catalunya aprovava, a proposta d'ERC, una resolució que afirmava que Catalunya no renunciava al dret a l'autodeterminació.

Després de tots aquests canvis, ERC seguia en la disjuntiva d'optar definitivament per l'eix nacionalista radical o per l'eix d'esquerra social i catalanista. Àngel Colom i Pilar Rahola semblaven haver fet la seva elecció, l'opció independentista, que comptava amb un electoral fidel i estable, però que cada vegada allunyava més ERC dels seus orígens i, per tant, de revalidar la presència social que havia tingut als anys trenta. Per contra, el sector crític, encapçalat per Carles Bonet, creia que ERC no podia quedar-se només en l'independentisme i que calia definir molt millor el contingut social del partit. Un procés sancionador obert per Colom contra Bonet i Jaume Rodri l'abril de 1996, generà una greu crisi interna que, de fet, s'havia iniciat l'any anterior quan Bonet, designat candidat a l'alcaldia de Barcelona, fou desplaçat per Rahola per imposició de Colom. En aquell context, Josep-Lluís Carod-Rovira i Joan Puigcercós impulsaven una carta, signada per 229 càrrecs públics d'ERC, en què feien una dura crítica a la direcció del partit, molt especialment al tàndem Colom-Rahola.

Semblava arribada l'hora de reformular ERC com un partit d'esquerra nacional. La sortida política era complicada: o s'insistia en la bandera quasi única de l'independentisme, o bé es talla-

ven els vincles amb el nacionalisme moderat, en privilegiar una ideologia esquerrana que situés el partit de forma clara dins del món de les esquerres catalanistes. Les conseqüències d'una o altra decisió eren diametralment oposades. En el primer cas es prioritzava l'aliança nacionalista. En el segon, la d'esquerres. En qualsevol cas, es volia fer d'ERC un partit de fronteres molt àmplies, independentista, però també d'esquerres.

L'enfrontament entre Bonet i el tàndem Colom-Rahola es reflectí en el 20è Congrés Nacional, celebrat el 1995 a Manlleu, on Bonet disputà la secretaria general a Colom, que revalidà el càrrec. Barrera, que donà suport a Bonet, deixà la presidència d'ERC i fou substituït per Jaume Campabadal. Finalment les tensions es resolgueren abans del 21è Congrés Nacional, celebrat el 1996 de Vilafranca, quan Colom, Rahola i altres membres del Consell Executiu marxaren d'ERC per formar el Partit per la Independència (PI). El PI defensava la independència de Catalunya, era partidari de crear un front patriòtic i reclamava l'espai socialdemòcrata. El partit es dissolgué el setembre de 1999 després dels mals resultats a les eleccions municipals.

El 21è Congrés Nacional reflectí un tancament de files dels diferents sectors del partit. A les eleccions pel Consell Nacional hi concorregueren tres llistes: l'oficial fou l'anomenada Esquerra Nacional (propiciada per Jordi Carbonell, Josep-Lluís Carod-Rovira i Joan Puigcercós), mentre que els líders més propers a Colom (Josep Hugué, Joan Ridao i Jordi Portabella) impulsaren la llista Tercera Via, i els pròxims a Bonet i Àngel Ramos s'agruparen a la d'Alternativa Republicana. Carbonell fou elegit president, Carod secretari general i Puigcercós, Hugué i Bonet, vicesecretaris generals.

Els resultats de les eleccions municipals i autonòmiques, celebrades ambdues el 1999, reflectiren l'homogeneïtat i la consolidació d'ERC com a força política vertebrada en tot el territori català. A més, ambdós comicis suposaren l'haver enterrat sense gaire traumes l'escissió del PI.

Durant els últims anys, el discurs d'ERC s'ha basat en la defensa del dret de Catalunya a l'autodeterminació i en l'afirmació de la nació catalana. El partit, segons l'article primer dels Estatuts aprovats el 1992, es defineix

«d'esquerra no dogmàtica»

ahora que

«propugna la unitat territorial i la independència de la Nació Catalana, de Salses a Guardamar i de Fraga a Maó, mitjançant la construcció d'un Estat propi en el marc europeu i l'assoliment d'una societat justa i solidària, sense desigualtats entre les persones i els territoris».

ERC ha actualitzat un discurs polític que ha esdevingut atractiu, també, per a un sector ampli del jovent independentista i per a destacats intel·lectuals i professionals. Sense abandonar el seu objectiu independentista, ERC s'ha estructurat i ha projectat una política que cerca la unitat amb la resta de forces d'esquerra catalanes. És la conseqüència lògica del canvi programàtic iniciat els anys 1995-1996, i que propugna un projecte de construcció d'una alternativa nacional d'esquerres. Aquests eixos estratègics, resumits en la ferma voluntat de millorar el benestar social i d'augmentar les cotes d'autogovern, foren ra-

tificats a la Conferència Nacional, celebrada el 2000 a Manresa, i al 23è Congrés Nacional, celebrat el 2001 a Tarragona.

Mentre tot això s'esdevenia en els rengles d'ERC, els socialistes catalans també han viscut durant aquests últims trenta anys un profund procés de canvi i de transformació.

D'entrada, l'acceleració de la transició a la democràcia obligaria a precipitar els ritmes del procés cap a la unitat socialista. De seguida s'activarien les relacions amb la Federació Socialista de Catalunya-PSOE i amb el mateix PSOE per evitar la cristallització de dues candidatures socialistes a Catalunya de cara a les legislatives de juny de 1977. La voluntat d'arribar a un acord i d'accelerar-lo tant com fos possible, va ser una prioritat compartida. Així, la primavera de 1977 quallava el Pacte d'Abril entre el PSC-Congrés i la Federació Socialista de Catalunya-PSOE, que incloïa la formació de la candidatura conjunta Socialistes de Catalunya, sota el lema «Per una Catalunya lliure, pròspera i sense classes». Les forces coaligades en el Pacte d'Abril havien acordat realitzar:

«la unitat socialista a Catalunya mitjançant un procés que culminarà en la constitució d'un únic partit socialista de Catalunya, resultat de la unió dels socialistes de Catalunya. Aquest partit, plenament sobirà, configurarà l'organització política del socialisme a Catalunya i la seva articulació amb el PSOE en la perspectiva de la unitat de tots els socialistes de l'Estat».¹⁵⁵

155 Copiem de COLOMÉ, Gabriel: «Partit dels Socialistes de Catalunya (PSC-PSOE): 1977-2002», dins J. L. MARTÍN RAMOS; J. FONT; M. MORALES (COORDS.): *La pàtria dels humans...*, op. cit., p. 193.

Recordem que el PSC-Congrés s'havia creat el 1976 com a culminació del procés unitari iniciat el mateix any entre Convergència Socialista de Catalunya, el Grup d'Independents pel Socialisme, el Partit Popular de Catalunya, un sector del POUM i gent procedent d'ERC, el PSUC i el PSC-Reagrupament, nom que havia adoptat el Reagrupament Socialista i Democràtic de Catalunya, sorgit el 1974 de la fusió de l'ala moderada del MSC, encapçalada per Pallach, amb socialistes d'inspiració cristiana com Josep Verde Aldea i Joaquim Ferrer, i el Bloc Popular de Lleida de Joaquim Arana. Amb Joan Reventós com a secretari general i Raimon Obiols i Narcís Serra com a principals dirigents, el PSC-Congrés defensà un marxisme no dogmàtic, l'autogestió i l'autodeterminació de Catalunya en un marc federal de l'Estat espanyol. Assolí una forta base d'intel·lectuals, classe mitjana i pagesia, però més feble entre els treballadors industrials i immigrants.

El 15 de juny de 1977, la victòria del socialisme català sancionava de manera inequívoca els dos objectius en què es basava el Pacte d'Abril: la unitat del socialisme català i el retorn de la Generalitat exiliada. La majoria resultant d'aquelles primeres eleccions democràtiques era clarament d'esquerres. En un primer lloc destacat, la candidatura dels Socialistes de Catalunya, amb 15 diputats. En un segon lloc, el PSUC, amb 8 diputats.

Malgrat el suport del PSOE i del PCE, la majoria obtinguda per la Unión de Centro Democrático a Espanya obligaria a una complexa i llarga negociació, que escamotejaria als socialistes catalans la «Conselleria en Cap» que els pertocava com a força guanyadora de les eleccions a Catalunya. La Generalitat provisional comptaria amb un govern d'unitat, integrat proporcional-

ment per les diverses forces. Pels socialistes: Joan Reventós, Josep Maria Triginer, Narcís Serra —substituït després per Lluís Armet— i Joan Codina.

Mentrestant, els treballs per aconseguir la unió dels socialistes catalans continuaven endavant. Així, el Congrés de la Unitat Socialista de 1978 queia pel seu propi pes i, malgrat les incèrcies contràries d'un i altre signe, esdevenia una fita ineludible. L'acord amb el PSC-Reagrupament, dirigit per Josep Verde Aldea, no es faria esperar. Als seus rengles, d'altra banda, s'havien incorporat feia poc efectius del vell Front Nacional de Catalunya, al voltant de Joan Cornudella. Finalment, el Partit dels Socialistes de Catalunya esdevenia realitat el 16 de juliol de 1978. Tres noms encarnaven aquest darrer pas de la unitat socialista: Joan Reventós (PSC-Congrés), que esdevenia primer secretari del nou partit; Josep Maria Triginer (Federació Socialista de Catalunya-PSOE); i Josep Verde Aldea (PSC-Reagrupament).

D'acord amb els Estatuts del partit, el PSC s'estructurava com un partit de masses i es definia nacional i de classe, ja que, com recollia l'article segon, es «proposa com a objectius la consecució d'una societat sense classes, socialista i autogestionària en la qual desaparegui qualsevol signe d'explotació i opressió de classe o nacional i la reivindicació de la personalitat nacional de Catalunya».¹⁵⁶ En el decurs dels mesos següents, el PSC aniria donant forma al seu programa democràtic de reformes: supremacia del poder civil, la lluita per l'autonomia de Catalunya i per la seva consolidació com a nació, la reducció de les

¹⁵⁶ *Ibid.*, p. 203.

desigualtats socials més escandaloses —en especial en ensenyament i en sanitat—, solucionar els grans dèficits d'infraestructures, posar una mica d'ordre en l'economia i, per últim, fer que l'Estat i l'administració funcionessin. El PSC es convertí en l'expressió política d'aquest programa. I el catalanisme esdevenia una part central del patrimoni del partit.

D'ençà la seva fundació, el PSC s'aniria configurant com el gran partit de l'esquerra i del centreesquerra, i no es veia a si mateix com l'únic partit de l'esquerra, sinó com el gran partit de les esquerres, que esperava que l'evolució iniciada pel comunisme faria que un dia es trobés en el camp del socialisme democràtic.

La unitat del socialisme català no era tan sols un legítim objectiu dels socialistes, sinó també una necessitat àmpliament compartida per gairebé tot l'espectre polític de l'Assemblea de Catalunya. Era un imperatiu nacional. Tothom era conscient dels perills de divisió i d'enquistament social i polític que podien derivar-se de l'allau immigratori que Catalunya havia rebut en els anys del *desarrollismo*, sense cap capacitat d'autogovern que li permetés generar les mínimes polítiques d'acollida. Qualsevol demagog podia assajar de reproduir i inflar el vell fantasma del lerroxisme.

La unitat socialista, capaç de reunir en un sol espai electoral i en una mateixa organització catalana totes les expressions del socialisme català, incloses sobretot les que s'identificaven amb l'univers simbòlic del PSOE, era una necessitat òbvia per a l'enfortiment del socialisme català en la defensa dels interessos dels treballadors i, molt especialment, per a la creació de

les condicions de la unitat civil del poble de Catalunya. Aquesta unificació del socialisme català comportava necessàriament l'assumpció d'algun grau de corresponsabilitat, d'articulació, amb el socialisme espanyol. Una situació que tenia importants avantatges, tant en la defensa dels interessos socials de la majoria com en la defensa dels interessos de Catalunya: el PSOE donaria suport a l'exigència dels seus homòlegs catalans de retorn de la Generalitat exiliada i els socialistes catalans tindrien una influència important perquè la Constitució restés oberta al desenvolupament federal. Alguns anys després, en funció de les circumstàncies i de la força del PSC en cada moment, aquesta relació suposaria també inconvenients greus.

En tot cas, la clau de la qüestió no està en cap dependència jurídica —jurídicament el PSC és plenament independent del PSOE—, ni en cap supeditació orgànica del PSC respecte del PSOE, sinó en la correlació de forces, en la major o menor capacitat d'incidència del PSC en cada moment. Com havia quedat recollit en el Protocol d'Unitat que sancionà la creació del PSC, la sobirania del partit era irrenunciable: «El Partit dels Socialistes de Catalunya (PSC-PSOE) tindrà plena sobirania en aquells àmbits de competència que els socialistes de Catalunya propugnem per a l'organització política del nostre país, d'acord amb el marc constitucional aprovat en el seu programa pels socialistes de tot l'Estat».¹⁵⁷ El Protocol establia l'articulació federal amb el PSOE. En tot cas, les relacions entre el PSC i el PSOE han estat marcades històricament per una certa ambigüïtat, ja que es feia difícil determinar d'una manera clara el tipus de relació que mantenien.

¹⁵⁷ *Ibid.*, p. 196.

Mesos després havien de celebrar-se les primeres eleccions al Parlament de Catalunya, el 1980, amb la imprevista i decebedora derrota del PSC. Ni més ni menys, en les eleccions d'on havia de sortir el govern d'aquella Generalitat que els socialistes catalans tant havien ajudat a restablir. A més, el PSC refusà l'oferta de Jordi Pujol per formar part del govern de la Generalitat. Aquest rebuig no va venir acompanyat de cap intent d'apropament a les altres forces de progrés: ERC i PSUC.

Aquesta derrota motivaria un II Congrés traumàtic, en el qual una majoria reclamava la profunda renovació del partit. Un cop superat el perill d'escissió, en sorgiria, finalment, una direcció de signe renovador i unitari, articulada al voltant de Raimon Obiols i Josep Maria Sala, que acabaria aconseguint la renovació, la integració i la sedimentació del jove partit. En aquest Congrés, el PSC s'havia dividit en tres blocs, que representaven tres sectors molt diferenciats: els «obreristes», procedents de la Federació Socialista de Catalunya-PSOE, que constituïen el sector que entenia que el socialisme no era nacionalista; els «unitaris», procedents dels dos PSC, liderats per Obiols, que mantenien que s'havien perdut les eleccions per no ser un partit nacionalista progressista; i els «crítics», sector minoritari que censurava el partit per ser una organització massa jerarquitzada i defensava una postura més esquerrana, i que va donar suport als «unitaris» en les qüestions nacionals i de caràcter intern. El partit estigué a punt de trencar-se però, finalment, s'evità l'escissió i d'aquest Congrés en resultà un partit unificat.

La derrota del 1980, tanmateix, venia atenuada per la recent victòria a les eleccions municipals del 1979, que s'aniria repetint, i fins i tot incrementant, a les successives convocatòri-

es municipals. El món local esdevingué, així, un dels principals feus del poder socialista.

Poc abans de les eleccions legislatives del 28 d'octubre de 1982, el III Congrés del PSC confirmà la majoria del sector que havia assumit el poder dos anys abans. Poc després, en substitució de Reventós, Raimon Obiols fou elegit primer secretari del partit en el Congrés Extraordinari del 1983, que inicià la fase de consolidació del PSC.

Coincidint amb la llarga etapa de governs socialistes a Espanya, d'ençà del triomf del 1982, a Catalunya el PSC feia política d'oposició a CiU. Però no tan sols això: també feia una política de projecte i d'entesa. Així, per exemple, va proposar uns «Acords Nacionals» (1984) sobre els temes que revestien una importància estratègica per Catalunya (com ara l'organització territorial o els diàlegs Catalunya-Espanya). Va ser una etapa dura i frustrant per al socialisme català, obligat a ocupar un lloc secundari en una escena política catalana dominada per uns governs convergents, sovint de majories absolutes. Poques excepcions trencaven aquesta «marginalitat» del PSC, entre les quals cal comptar el consens al voltant de la Llei de la llengua (1983) i, per la seva especial significació i repercussió, l'assaig de «Pacte Cultural» del 1985. O, posteriorment, els acords de finançament autonòmic, peça clau per a l'aprofundiment de l'autogovern.

D'una banda, la corresponsabilitat en les tasques de govern amb la presència de ministres del PSC (Narcís Serra, Ernest Lluch, Joan Majó i Jordi Solé Tura en una primera fase) i, de l'altra, les victòries electorals en les legislatives del 1986 i les

municipals del 1983 i 1987, ajudaren a consolidar i estabilitzar el partit. Tot i que tornà a perdre les eleccions autonòmiques del 1984 i del 1988, aquestes derrotes ja no produïren cap crisi interna.

El 1987, en el seu V Congrés, el PSC aprovava i feia pública la seva «Proposta Federalista», que obtindria un considerable ressò a Catalunya i a Espanya i que aniria afinant-se i sumant consensos durant els anys següents i que, progressivament i de la mà de Pasqual Maragall, va ser assumida en els seus trets essencials per la direcció del PSOE.

Durant aquests anys, la candidatura del PSC a la presidència de la Generalitat, exercida primer per Joan Reventós, després per Raimon Obiols i, més endavant, per Joaquim Nadal, es ressentiria no tan sols del valor afegit que atorgava a CiU el fet d'encarnar el govern de la Generalitat, sinó també del contravalor afegit que comportaven per al PSC les contradiccions inherents a la seva participació en el govern de l'Estat.

El 1999, per primer cop a les eleccions al Parlament el PSC (acompanyat de Ciutadans pel Canvi), amb Pasqual Maragall al capdavant, guanyava les eleccions en nombre de vots, si bé CiU el superava encara en escons parlamentaris. Amb anterioritat, Obiols havia obert el procés de relleu en la candidatura a la Presidència de la Generalitat. Un procés que acabaria comportant també el relleu en la direcció del partit: Obiols seria substituït per Narcís Serra en la primera secretaria del PSC. I, posteriorment, en el 9è Congrés del partit, celebrat el 2000 a Barcelona, seria substituït per José Montilla, exponent destacat de la governació municipal, terreny en el qual el PSC tant

havia destacat des del 1979. Simultàniament, Pasqual Maragall, nou candidat socialista a la Presidència de la Generalitat, ocupava també la Presidència del PSC. Tot aquest procés es va caracteritzar per l'existència d'importants tensions internes i congressuals.

El PSC, sorgit de la voluntat unitària i constituent de les organitzacions socialistes de Catalunya, ha recollit el millor d'aquesta tradició històrica de les forces populars i progressistes per bastir un projecte polític de lluita democràtica pel socialisme vers l'assoliment d'una societat lliure i sense classes. És, també, un projecte polític per Catalunya, pel reforçament de la seva identitat específica i pel reconeixement efectiu dels seus drets nacionals.

Juntament amb ERC i el PSC, la tercera força progressista i d'esquerres en el panorama polític català d'aquests anys és Iniciativa per Catalunya, hereva de l'històric PSUC. Com havia succeït amb republicans i socialistes, també en el cas dels comunistes aquests anys són rics en esdeveniments i canvis importants. El creixement del PSUC durant els anys 1975 i 1976 s'havia produït, sobretot, per la seva capacitat de situar històricament la lluita per les llibertats democràtiques i nacionals, més que no pas per la seva identitat comunista, fins al punt que alguns van creure que era inimaginable una autonomia catalana sense predomini marxista.

Com havia passat en el temps de la Segona República, també durant aquest període es van produir ingerències dels comunistes espanyols —el PCE de Santiago Carrillo— en la vida interna del PSUC. Aquestes ingerències van posar en dubte

l'aparent independència orgànica del partit català respecte al PCE, la directiva del qual semblava que estava decidida a imposar una única línia eurocomunista a escala estatal. Tot i que l'eurocomunisme permetia desmarcar-se del llast estalinista i el desprestigi del model soviètic, no comportava cap aportació teòrica innovadora. La revisió i arraconament del leninisme, a més, comportava que el PSUC passava a compartir un mateix espai polític amb els socialistes, amb els avantatges per als últims que no havien de desfer-se d'una tradició inservible i que es podien despendre del marxisme molt més fàcilment.

Les pretensions de Carrillo fracassaren, però la seva incidència en la crisi del PSUC fou indubtable. L'eurocomunisme va ser derrotat en el VI Congrés del PSUC el gener de 1981 i es produí un relleu de directius amb la sortida de Gregorio López Raimundo i Antoni Gutiérrez Díaz. Però el PCE va desautoritzar els acords i Gutiérrez es va disposar a tornar a la Secretaria General del PSUC, cosa que va aconseguir el 1982, després de l'escissió-expulsió dels prosoviètics, tal com els eurocomunistes qualificaven als seus adversaris. Amb la creació del Partit dels Comunistes de Catalunya (PCC), la divisió fou un fet. El PCC reivindicava la tradició comunista clàssica i aplegava bona part dels militants històrics i de la base obrera immigrada. En fou primer president Pere Ardiaca i secretari general Joan Ramos i, posteriorment, Marià Pere. Va tenir presència a diversos ajuntaments del cinturó industrial de Barcelona, però no va aconseguir representació parlamentària. La tornada a l'ortodòxia originària no era cap solució. El PCC no es va beneficiar de la caiguda del PSUC ni hi va poder rivalitzar. Entre el «vot útil» al PSC-PSOE i la desintegració del PCE, la crisi d'identitat comunista continuà aguditzant-se.

Els mals resultats electorals del PSUC van provocar la dimissió de Gutiérrez, que va ser substituït per Rafael Ribó, que el febrer de 1987 va posar en marxa Iniciativa per Catalunya. IC es constituïa com a federació i naixia amb la voluntat d'articular les energies d'esquerres a Catalunya. Els seus impulsors inicials van ser el PSUC, el PCC, l'Entesa dels Nacionalistes d'Esquerra i un ampli ventall d'independents i persones vinculades a diferents moviments socials. Iniciativa per Catalunya aglutinava també diverses tendències a l'esquerra del PSC. Ribó en fou president durant els anys 1987-1993 i, novament, des del 1996 fins al 2000, quan fou substituït per Joan Saura.

En els seus inicis, el funcionament com IC encara era precari i les inèrcies dels partits que la integraven continuaven pesant molt. El 1989, com a conseqüència del procés d'unitat dels comunistes i de la voluntat majoritària dels components per enfortir IC i traspasar sobirania a la formació política comuna, van créixer les tensions amb el PCC que, finalment, abandonà IC.

El 1989 se celebrava la 1a Assemblea Nacional d'IC, en la qual es va adoptar una declaració de principis en forma de Manifest. Va ser llavors quan es va tancar l'etapa en què IC havia funcionat com una coalició i començà a configurar-se com un partit. La voluntat unitària dels seus partits constituents, que decideixen cedir a IC la mediació amb la societat, la política institucional, el programa i els recursos econòmics i humans i l'important aflluència d'independents, possibilitaren entrar en una dinàmica molt diferent a la del període anterior. Qüestió social i qüestió nacional eren els clivats polítics centrals del nou projecte. Organitzativament, el partit passà a definir-se com una organització sobirana de l'esquerra nacional catalana.

El 1991, IC celebrava la 2a Assemblea Nacional, en la qual el partit va aprovar la Declaració de Principis i el Manifest-Programa, una passa important en la definició d'una força d'esquerra transformadora i alternativa, coincidint amb els grans debats que, arran de la desaparició dels règims dels països de l'Est i de la mateixa Unió Soviètica, viu l'esquerra a tot el món. El 1993, en la 3a Assemblea Nacional, s'aprovà el document que definí la política d'organització d'IC. El 1994, en la 4a Assemblea Nacional, el partit aprofundí en la seva definició ecosocialista. Aquest gir cap a l'ecologisme suposa un moment clau en la definició ideològica d'IC. Responent a aquesta nova orientació, mesos després, el 1995, es constituí la coalició Iniciativa-Els Verds, formada també pel PCC i les Candidatures Independents de Progrés Municipal.

En la ideologia ecosocialista adoptada per IC a mitjans de la dècada de 1990, el nacionalisme havia de jugar un paper important. Però mentre Ribó considerava que el nacionalisme català era un ingredient imprescindible per a IC, Julio Anguita, líder d'Izquierda Unida (IU), homòleg estatal d'IC, continuava considerant IU com un reconstituent del PCE i evidenciava, de vegades, que l'adopció de les reivindicacions nacionals a Espanya va ser una tàctica dels comunistes en la transició per beneficiar-se d'aquell impuls democràtic en les nacionalitats històriques. Finalment, les creixents divergències amb la direcció d'IU motivaren el 1997 la ruptura entre ambdues formacions. El sector fidel a les directrius d'IU s'escindí d'IC amb el nom d'Esquerra Unida i Alternativa (EUiA).

La 5a Assemblea, celebrada el 1998, va ser important per què va ser en aquell moment quan IC culminà el seu procés de con-

fluència amb l'ecologisme polític. Aquestes aliances amb grups ecologistes comportaren un canvi en la denominació oficial del partit, que passà a dir-se Iniciativa per Catalunya-Verds (ICV). Un segon tema debatut durant l'Assemblea fou definir la millor posició per fer viable una alternativa d'esquerres. En aquest sentit, es va acordar deixar obertes totes les possibilitats a l'hora de decidir la fórmula més eficaç per aconseguir una majoria d'esquerres.

A la 6a Assemblea, celebrada el 2000, ICV apostà per l'aprofundiment ecosocialista, l'autonomia orgànica i electoral, nous mecanismes de participació interna i l'impuls d'Els Verds-Esquerra Verda, federació estatal de partits ecologistes que es proposaven configurar un pol alternatiu a socialistes i IU. En aquesta assemblea, Joan Saura va ser escollit president d'ICV en substitució de Ribó.

Durant el 2001 es van succeir un seguit de decisions que van consolidar el tomb estratègic del partit adoptat a la darrera assemblea: l'inici d'un procés d'acostament entre ICV i IU, i de retruc amb EUiA. Les raons per buscar l'acord entre ICV i EUiA es basaven en diverses raons: l'expectativa que la suma de les dues parts faria créixer aquest espai d'esquerres; que les raons del trencament ja havien estat superades; que IU havia abandonat la seva estratègia anterior; i que el moment polític era favorable per a una victòria de les esquerres a Catalunya el 2003. Després d'uns mesos de negociacions, ICV i EUiA firmaren finalment l'acord el 12 de juliol de 2002, segons el qual acordaven fer llistes electorals conjuntes en el proper cicle electoral.

ELS GOVERNOS TRIPARTITS D'ESQUERRA

En les eleccions al Parlament de Catalunya del 16 de novembre de 2003, Jordi Pujol no es va presentar a la reelecció. Havia estat el president de la Generalitat des del 1980, durant cinc legislatures. Van ser uns anys de consolidació política de l'autonomia catalana i d'una notable modernització del país. Ara, l'anunci del president Pujol obria un nou escenari polític.

Un cop celebrats els comicis, les tres forces d'esquerres van coincidir a assenyalar els bons resultats obtinguts per cadascuna d'elles. ERC, que havia concorregut als comicis amb un acord amb l'associació Catalunya 2003 (escissió de CiU, liderada per Pere Esteve), aconseguí 23 escons, el millor resultat de la història del partit després del franquisme. Per la seva banda, el PSC va ser la força més votada i va obtenir 42 escons, tot i que per sota dels 46 de CiU. Mentrestant, ICV-EUiA millorava posicions anteriors i obtenia 9 escons. Les eleccions havien trencat el bipartidisme CiU-PSC, i havien convertit ERC en l'àrbitre de la nova situació política.

Durant els mesos de novembre i desembre van tenir lloc les converses a totes bandes per arribar a un pacte de govern, amb la sola excepció del PP, que restà fora de les negociacions. Un cop concloses aquestes negociacions, el 13 de desembre

s'anuncià el govern de coalició de les tres forces d'esquerra: PSC, ERC i ICV-EUiA.¹⁵⁸ El 15 de desembre es firmà, al Saló del Tinell de l'antic Palau Reial de Barcelona, l'acord per un govern catalanista i d'esquerres, pel qual es formalitza de manera solemne el pacte polític per assumir el govern de la Generalitat. El 16 de desembre, el candidat socialista, Pasqual Maragall, va ser nomenat president de la Generalitat de Catalunya.

ERC, que havia esdevingut decisiva en la formació del nou govern, va ocupar cinc conselleries (Benestar Social i Família; Comerç, Consum i Turisme; Ensenyament; Governació i Administració Pública; i Universitats, Recerca i Societat de la Informació), a més del càrrec de conseller en cap, que assumí Josep-Lluís Carod-Rovira. El resultat de la negociació donava a ICV la responsabilitat de dos departaments: el de Relacions Institucionals i Participació Ciutadana, encapçalat per Joan Saura, de nova creació i de clar perfil polític; i el de Medi Ambient i Habitatge. La resta de conselleries eren responsabilitat del PSC.

El 4 de gener de 2004 el conseller en cap de la Generalitat, Josep-Lluís Carod-Rovira, es va entrevistar prop de Perpinyà amb els dirigents de l'aparell polític d'ETA José Antonio Urrutikoetxea, 'Josu Ternera' i Mikel Albizu, 'Mikel Antza'.

Sembla que l'objectiu de la trobada era arribar a un acord amb ETA mitjançant el qual es volia garantir que la banda no atemp-

158 Val a dir que aquest acord entre els tres partits ja s'havia posat en pràctica a les eleccions legislatives del 2000, quan van presentar al Senat una candidatura conjunta, l'Entesa Catalana de Progrés.

taria a Catalunya, a canvi de fer pública una declaració en la que es fes una defensa del dret d'autodeterminació de tots els pobles de l'Estat. El mateix Carod va explicar pocs dies després que no es va arribar a cap acord ni a cap contraprestació, i que no havia parlat en representació del govern de Catalunya, sinó en qualitat de secretari general d'ERC.

L'enrenou que va motivar la trobada, va fer que Carod reconegués que segurament s'havia equivocat i que no hauria d'haver parlat amb ETA essent conseller en cap de la Generalitat de Catalunya, atès que la seva actuació podia tenir conseqüències per al govern català. El dirigent republicà, però, va argumentar que si decidí fer aquest pas havia estat per l'esperança d'obtenir una treva i el posterior cessament de la lluita armada per part d'ETA.

Com a conseqüència de la crisi que obrí la reunió amb ETA, Carod es va veure obligat a sortir del govern, renunciant a la conselleria en cap, responsabilitat que assumí a partir d'aleshores Josep Bargalló, també d'ERC.

El mandat de Maragall va estar marcat per un fort impuls a les polítiques socials i, de manera especial, per l'elaboració del nou Estatut d'Autonomia de Catalunya. El tens debat al voltant del procés estatutari va marcar tot el període. Finalment, el Parlament de Catalunya va aprovar, el 30 de setembre de 2005, la proposta d'Estatut amb el suport de CiU, PSC, ERC i ICV-EUiA, el 90% dels diputats de la cambra. Aquesta proposta va ser objecte de negociació amb les Corts espanyoles, que retallaren sensiblement el text.

Després de la retallada de l'Estatut, ERC va decidir demanar el no en el referèndum previst per a l'aprovació del text. Aquesta actitud va fer que el president Maragall decidís expulsar del govern els consellers d'ERC, que van ser substituïts per uns altres del PSC.

L'Estatut final resultant va ser aprovat pel poble de Catalunya en el referèndum celebrat el 18 de juny de 2006 i entrà en vigor el 9 d'agost del mateix any.

Un cop aprovat l'Estatut, Maragall va convocar eleccions anticipades per l'1 de novembre de 2006 i va anunciar que ell no s'hi presentaria. Fruit dels resultats electorals el PSC, ERC i ICV-EUiA van manifestar la seva voluntat de reeditar un nou govern tripartit, que va rebre el nom d'Entesa Nacional pel Progrés. José Montilla, que havia encapçalat la candidatura socialista en substitució de Maragall, va ser investit 128è president de la Generalitat el 23 de novembre de 2006 amb els vots del PSC, ERC i ICV-EUiA. Josep-Lluís Carod-Rovira fou nomenat vicepresident del Govern.

ÍNDEX ONOMÀSTIC

Abadal i Calderó, Raimon d'.....	125
Aguiló, Ramon	121
Aiguader i Miró, Jaume.....	159, 160, 162
Alavedra i Moner, Macià.....	226
Alba, Víctor (pseudònim de Pagès i Elies, Pere)	
Albertí i Gubern, Santiago.....	91, 102, 113, 115, 122
Albizu Uriarte, Mikel.....	264
Albó i Vidal de Llobatera, Imma.....	227
Alcalá Zamora, Niceto.....	160
Alcaraz i González, Ricard.....	151
Aleu i Botxaca, Joan.....	215
Alfons XII	13, 37, 51
Alfons XIII.....	71, 129
Almirall i Llozer, Valentí.....	14, 15, 19, 21, 22, 31, 47, 48, 49, 50, 51, 52, 53, 65, 109, 110, 112
Alomar i Villalonga, Gabriel.....	15, 21, 71, 72, 73, 74, 75, 113, 151, 156, 157, 163, 164
Alquézar i Aliana, Ramon.....	88, 114, 162, 215, 218
Álvarez González-Posada, Melquíades.....	114
Ametlla i Coll, Claudi.....	102
Andreu i Abelló, Josep.....	230, 233
Anguita González, Julio.....	260
Antón i Mellón, Joan.....	20, 47, 103, 172, 184, 191, 196

Antza, Mikel (pseudònim d'Albizu Uriarte, Mikel)	
Arana i Pelegrí, Joaquim.....	250
Arbós i Bertan, Albert.....	163
Arderiu i Valls, Enric.....	121
Ardiaca i Martí, Pere.....	258
Aribau i Farriols, Bonaventura Carles.....	42
Armet i Coma, Joan Josep	224, 233
Armet i Coma, Lluís.....	251
Arquer i Saltor, Jordi.....	171, 175
Arrufat i Arrufat, Ramon.....	88
Artís i Gener, Avel·lí.....	241
Badia i Capell, Miquel.....	129, 182
Badia, Josep.....	233
Bakunin, Mikhaïl Aleksàndravitx.....	14, 17
Balcells i González, Albert.....	11, 39, 61, 103, 119, 136, 138, 139, 141, 142, 144, 145, 172, 183, 191, 196, 208
Baras i Gómez, Montserrat	125
Barceló i Serramalera, Mercè	138
Bargalló i Valls, Josep	265
Barrera i Costa, Heribert	239, 247
Barrera i Maresma, Martí.....	239
Bascompte i Carbonell, Pere.....	245
Bastardas i Sampere, Albert.....	91
Batista i Roca, Josep Maria.....	85, 210
Batista i Viladrich, Antoni.....	230
Bauer, Otto.....	17
Beltran i Soler, Tomàs.....	25
Benach i Pascual, Ernest	242
Benet i Morell, Josep	114, 163, 230, 234
Bernstein, Eduard	67
Bertral i Terré, Reis	200

Besnard, Pierre	17
Besteiro Fernández, Julián.....	137
Bladé i Desumvila, Artur.....	103
Blasco i Laguna, Ricard.....	166
Bofill i Mates, Jaume	125
Bonamusa i Gaspà, Francesc.....	116, 171, 191
Bonet i Cuitó, Pere.....	175
Bonet i Revés, Carles	246, 247
Borja i Sebastià, Jordi	232
Bosch, Mari Àngels.....	212
Brufau, Enric.....	215
Buch i Ros, Roger.....	224
Bullejos Sánchez, José.....	129
Cabet, Étienne	27
Calvet i Costa, Felip	103, 211
Cambó i Batlle, Francesc.....	43, 57, 71, 88, 99, 125
Caminal i Badia, Miquel.....	20, 47, 103, 172, 184, 191, 195, 196, 198, 200, 206
Campabadal i Farré, Jaume.....	247
Campalans i Puig, Rafael.....	15, 21, 135, 136, 137, 138, 139, 141, 142, 143, 144, 145, 151, 159
Candel i Tortajada, Francesc.....	234
Cánovas del Castillo, Antonio	37
Cañellas Balcells, Anton.....	233
Carbonell i de Ballester, Jordi.....	230, 241, 247
Cardona i Civit, Daniel.....	66, 67, 69, 132, 133
Carner i Ribalta, Josep.....	131, 211
Carner i Romeu, Jaume	57, 71, 78, 79, 80, 81, 88, 91, 100, 215
Carod-Rovira, Josep-Lluís	103, 240, 242, 244, 246, 247, 264, 265, 266

Carrasco i Formiguera, Manuel.....	125, 159
Carrero Blanco, Luis.....	231
Carrillo Solares, Santiago.....	257, 258
Carrió i Trujillano, Bartomeu.....	169
Casals i Freixes, Josep.....	131
Casanellas i Ibars, Joan.....	187
Casanovas i Cuberta, Joan.....	163
Casanovas i Maristany, Joan.....	157, 163
Casassas i Ymbert, Jordi.....	20, 36, 114, 163
Cattini, Giovanni.....	43
Cervera i Astor, Leandre.....	125
Cirici i Pellicer, Alexandre.....	234
Claris i Casademunt, Pau.....	130
Clavé i Camps, Josep Anselm.....	31
Codina i Torres, Joan.....	251
Collell i Bancells, Jaume.....	43, 53
Colom i Colom, Àngel.....	240, 244, 245, 246, 247
Colomé i Garcia, Gabriel.....	249
Colomer i Calsina, Leandre.....	110, 195
Colomer i Nadal, Víctor.....	175
Colomer i Vallicrosa, Jaume.....	61, 63, 66, 68
Colomines i Puig, Joan.....	233
Comaposada i Gili, Josep.....	69
Comas i Calvet, Pere.....	187
Comín Ros, Alfons Carlos.....	218, 232
Comorera i Soler, Joan.....	18, 136, 195, 196, 197, 198, 199, 200, 201, 205, 206, 215
Companyns i Jover, Lluís.....	42, 103, 112, 114, 115, 116, 117, 128, 135, 156, 162, 178, 188, 203, 206, 208
Compte i Canelles, Jaume.....	129, 131, 182, 188
Conangla i Fontanilles, Josep.....	130, 131

Condorcet, Jean Antoine de.....	11
Constant de Rebecque, Benjamin.....	11
Cornudella i Barberà, Joan.....	233, 251
Coroleu i Inglada, Josep.....	43
Coromines i Montanyà, Pere.....	21, 89, 91, 93, 94, 95, 96, 97, 100
Cortada i Sala, Joan.....	25
Cruells i Pifarré, Manuel.....	155
Cucó i Giner, Alfons.....	166
Cucurull i Tey, Fèlix.....	39, 227
Culla i Clarà, Joan Baptista.....	161, 187
Dalmau i Olivé, Josep.....	241
Dalmau i Pla, Laureà.....	82
Darder i Cànaves, Emili.....	168, 169
Díaz i Esculies, Daniel.....	208
Domènech i Montaner, Lluís.....	57, 58, 71
Domingo i Sanjuan, Marcel·lí.....	113, 114, 128, 157, 162, 163
Duarte i Montserrat, Àngel.....	72, 93, 95, 96, 97, 103, 114, 211
Duran i Tortajada, Miquel.....	165
Duran i Ventosa, Lluís.....	84
Engels, Friedrich.....	145
Espinàs i Massip, Josep Maria.....	241
Esprui i Castelló, Salvador.....	225
Esteve i Abad, Pere.....	263
Fabra i Poch, Pompeu.....	85, 166, 208
Fabra i Ribas, Antoni.....	137, 138
Fabre i Fornaguera, Jaume.....	222
Fàbrega i Pou, Josep.....	206
Farnés i Badó, Sebastià.....	43
Feliu i Codina, Antoni.....	28
Ferré i Trill, Xavier.....	103

Ferrer i Roca, Joaquim.....	116, 250
Ferrer i Sanxis, Miquel.....	208
Ferrer i Vallès, David.....	102
Figueras i Moragas, Estanislau	33
Figueres i Artigas, Josep Maria.....	47, 49
Fluvià i Escorsa, Armand de.....	241
Foix i Cases, Pere.....	116, 138
Font i Agulló, Jordi.....	116, 136, 215, 218, 232, 249
Franco Bahamonde, Francisco.....	205, 233
Fuster i Carbonell, Boi.....	244
Fuster i Guillemó, Jaume	224
Fuster i Ortells, Joan	224, 225
Gabriel i Sirvent, Pere.....	51, 155, 183, 222
Gambús i Ballvé, Francesc Xavier	102
Gassol i Rovira, Ventura.....	129, 130, 131
Ghanime i Rodríguez, Albert.....	20, 36
González i Alba, Manuel	188
González Casanova, José Antonio.....	48, 51, 119, 182, 218
Guardiola, Joan Baptista.....	25
Gubern i Fàbregas, Santiago	91
Guia i Marín, Josep.....	224
Gutiérrez i Díaz, Antoni.....	258, 259
Hamilton, Alexander.....	11
Hortalà i Arau, Joan.....	240, 245, 246
Huertas i Clavería, Josep Maria.....	155, 222
Huguet i Biosca, Josep.....	242, 247
Huguet i Segarra, Gaietà.....	166
Hurtado i Miró, Amadeu.....	88
Irla i Bosch, Josep	208, 211, 213
Isabel II.....	32
Ivern i Salvà, Maria Dolors	161

Izquierdo i Ballester, Santiago.....	58, 78, 89, 93, 113, 114
Jardí i Casany, Enric.....	88
Jaume I.....	95
Jaurès, Jean.....	17, 67, 72, 141
Jefferson, Thomas.....	11, 14
Joan Carles I de Borbó.....	235
Junyent, Josep Maria.....	88
Jutglar i Bernaus, Antoni.....	20
Kautsky, Karl.....	67
Kropotkin, Piotr.....	17
Largo Caballero, Francisco.....	160
Layret i Foix, Francesc.....	67, 91, 100, 113, 114, 115, 116, 117, 135, 156, 157
Lerroux García, Alejandro.....	58, 99, 100, 101, 188
Lladonosa i Vall-Llebrera, Manuel.....	83
Llombart, Constantí (pseudònim de Navarro i Llombart, Carmel)	
Llorens i Vila, Jordi.....	39, 40, 41, 42, 43, 45, 54
Lluch i Martín, Ernest.....	255
Lluhí i Rissech, Joaquim.....	71, 78, 91, 161
Lluhí i Vallescà, Joan.....	161, 162, 187
López Raimundo, Gregorio.....	215, 233, 258
López, Antoni.....	74, 75
Lostau i Prats, Baldomer.....	28
Macià i Llussà, Francesc.....	42, 59, 61, 66, 67, 69, 85, 88, 109, 119, 120, 121, 123, 126, 127, 128, 129, 130, 131, 133, 147, 157, 162, 173, 177, 178, 181, 182, 183
Maistre, Joseph de.....	11
Majó i Cruzate, Joan.....	255
Malló i Vilaplana, Oriol.....	163
Mallol i Bosch, Macià.....	125, 159

Maragall i Mirà, Pasqual.....	218, 256, 257, 264, 265, 266
Marcó i Bardella, Martí.....	244
Marco i Miranda, Vicent	167, 168
Marín i Otto, Enric.....	88, 114, 162
Martí i Julià, Domènec.....	42, 46, 54, 59, 61, 62, 63, 64, 65, 66, 67, 68, 69, 88, 120, 135
Martín i Ramos, Josep Lluís.....	116, 136, 195, 215, 218, 232, 249
Martínez Anido, Severiano.....	117
Martínez Barrio, Diego.....	208
Marx, Karl.....	14, 67, 145
Masanés i Casaponsa, Cristina.....	211
Massot i Muntaner, Josep.....	163
Maurín i Julià, Joaquim.....	15, 74, 135, 171, 172, 174, 175, 189, 190, 191, 194, 199, 219
Mayayo i Artal, Andreu.....	138
Maymí i Rich, Josep.....	211
Meroño i Cadena, Pere.....	215
Mill, John Stuart.....	14, 17
Mir i Curcó, Conxita.....	114
Mir i Mayol, Gregori.....	164
Miravittles i Navarra, Jaume.....	175
Molas i Batllori, Isidre.....	11, 20, 47, 57, 72, 103, 121, 141, 146, 155, 191, 218, 219
Molinero i Ruiz, Carme.....	222
Monreal Ferrer, Antonio.....	172
Montilla Aguilera, José.....	256, 266
Montseny i Carret, Joan.....	22
Monturiol i Estarriol, Narcís.....	27
Morales i Montoya, Mercè.....	88, 114, 116, 136, 162, 215, 218, 232, 249

Morro i Marcé, Mateu.....	169
Nadal i Farreras, Joaquim.....	256
Navarro i Llombart, Carmel.....	165
Navarro, Emilio.....	51, 71, 78
Negrín López, Juan.....	160
Nicolau d'Olwer, Lluís.....	125
Nin i Pérez, Andreu.....	15, 18, 115, 135, 136, 175, 189, 190, 191, 192, 193, 194, 204
Nualart i Serrats, Jaume.....	241
Obiols i Germà, Raimon.....	250, 254, 255, 256
Oms i Llohís, Joan.....	241
Oranich i Solagran, Magda.....	241
Ortega y Gasset, José.....	145
Ovejero Bustamante, Andrés.....	137
Pagès i Blanch, Pelai.....	191
Pagès i Elies, Pere.....	171, 172, 191
Pallach i Carolà, Josep.....	215, 217, 233, 250
Pams, Jules.....	58
Peiró i Belis, Joan.....	115, 158, 159, 183, 184
Peñarrubia i Marquès, Isabel.....	169
Pere i Lizàndara, Marià.....	258
Perenya i Reixachs, Alfred.....	114
Perera i Comorera, Ramon.....	210
Pérez-Bastardas, Alfred.....	78, 80, 91
Pestaña i Núñez, Ángel.....	158
Pi i Arsuaga, Francesc.....	23
Pi i Margall, Francesc.....	15, 19, 20, 21, 22, 23, 24, 28, 33, 35, 36, 37, 47, 48, 50, 51, 58, 89, 91, 96, 103, 108, 109, 110, 112, 115
Pi i Sunyer, August.....	114
Pi i Sunyer, Carles.....	18, 208, 209, 210

Pich i Mitjana, Josep.....	47, 48
Pinilla i Fornell, Jesús.....	113
Pitarra, Serafí (pseudònim de Soler i Hubert, Frederic)	
Pizcueta i Alfonso, Adolf.....	166
Pla i Armengol, Ramon.....	69
Pla i Casadevall, Josep.....	225
Playà i Maset, Josep.....	230
Poblet i Guarro, Josep Maria.....	78, 114, 119, 160, 162
Porcel i Pujol, Baltasar.....	163, 215
Portabella i Calvete, Jordi.....	247
Pous i Pagès, Josep.....	93, 208, 212, 213
Prat de la Riba i Sarrà, Enric.....	43, 44, 57, 58, 59, 99, 109, 110, 112
Prim i Prat, Joan.....	33
Primo de Rivera y Orbaneja, Miguel.....	84, 116, 128, 129, 151, 168
Proudhon, Pierre-Joseph.....	17, 37, 112
Puig i Blanch, Antoni.....	28
Puig i Cadafalch, Josep.....	57
Puigblanch, Antoni (pseudònim de Puig i Blanch, Antoni)	
Puigcercós i Boixassa, Joan.....	244, 246, 247
Puigoriol i Tomàs, Maria Teresa.....	244
Pujol i Casademont, Enric.....	119, 175
Pujol i Soley, Jordi.....	231, 233, 254, 263
Rahola i Martínez, Pilar.....	246, 247
Ramos i Camarero, Joan.....	258
Ramos i Hernández, Àngel.....	247
Ramos, Gemma.....	222
Recasens i Mercader, Josep.....	136, 152, 153
Reglà i Campistol, Joan.....	225
Reventós i Carner, Joan.....	215, 217, 233, 250, 251, 255, 256

Ribó i Massó, Rafael.....	259, 260, 261
Ridao i Martín, Joan.....	247
Riquer i Permanyer, Borja de.....	57
Robert i Yarzabal, Bartomeu.....	58
Roca i Farreras, Josep-Narcís.....	38, 39, 40, 41, 42, 43, 44, 45, 46, 47, 62
Roca i Junyent, Miquel.....	218
Roca i Roca, Josep.....	88
Rodés i Garcia, Jesús.....	138
Rodri i Febrer, Jaume.....	246
Roig Rosich, Josep Maria.....	88, 121, 126, 211
Rosell Montané, Francesc.....	61
Rossell i Vilar, Pere Màrtir.....	121
Rovira i Canals, Josep.....	213, 214, 215
Rovira i Comes, Teresa.....	103
Rovira i Virgili, Antoni.....	15, 18, 19, 22, 67, 69, 71, 78, 91, 101, 102, 103, 104, 105, 106, 107, 108, 109, 110, 111, 112, 125, 152, 208, 211
Roy, Joaquim.....	130
Rubiralta i Casas, Fermí.....	224
Rull i Claus, Jordi.....	244
Rusiñol i Prats, Albert.....	58
Sabater i Pi, Jordi.....	119, 156
Sagasta y Escolar, Práxedes Mateo.....	58
Sala i Grisó, Josep Maria.....	254
Sallés i Bonastre, Anna.....	103
Salmerón Alonso, Nicolás.....	87
Salvador i Gimeno, Carles.....	166
Salvat-Papasseit, Joan.....	225
Samblancat i Salanova, Àngel.....	113
Saura i Laporta, Joan.....	259, 261, 264

Sauret i Garcia, Joan	213
Savigny, Friedrich Karl von	11
Sbert i Massanet, Antoni Maria.....	163
Seguí i Rubinat, Salvador.....	14, 15, 22, 115, 116, 127, 155, 156, 157, 158
Sellarés i Perelló, Miquel.....	230
Serra i Bauçà, Antoni.....	72
Serra i Busquets, Sebastià.....	169
Serra i Hünter, Jaume.....	208
Serra i Moret, Manuel.....	15, 21, 61, 67, 69, 136, 137, 138, 141, 145, 146, 147, 148, 149, 150, 151, 211, 215
Serra i Serra, Narcís.....	250, 251, 255, 256
Serrallonga i Urquidi, Joan	222, 225
Sièyes, Emmanuel Joseph.....	11
Simbor i Roig, Vicent.....	166
Sobrequés i Callicó, Jaume	105, 235
Sol i Clot, Romà	114
Solà i Montserrat, Pere.....	83
Solé i Sabarís, Felip.....	241
Solé i Tura, Jordi.....	232, 255
Soler i Hubert, Frederic.....	31
Spencer, Herbert.....	14, 17
Strubell i Trueta, Toni.....	39
Suárez González, Adolfo.....	234, 235
Sunyor i Casanovas, Ildefons.....	57, 71, 91
Sunyor i Pla, Antoni.....	102
Tarradellas i Joan, Josep.....	84, 103, 163, 187, 211, 213, 235
Termes i Ardèvol, Josep	26, 155, 185
Ternera, Josu	
(pseudònim d'Urrutikoetxea Bengoetxea, José Antonio)	
Terrades i Paulí, Abdó.....	27

Tocqueville, Alexis de.....	17
Torres i Barberà, Humbert.....	114
Torres i Planas, Sebastià.....	58
Torres, Maria del Carme.....	114
Trias i Fargas, Ramon.....	226, 233
Trias Vejarano, Juan José.....	47
Triginer i Fernàndez, Josep Maria.....	251
Trueta i Raspall, Josep.....	210
Tubella i Casadevall, Imma.....	131
Ucelay Da Cal, Enric.....	132, 133
Udina i Abelló, Ernest.....	163
Urales, Federico (pseudònim de Montseny i Carret, Joan)	
Urenda Bariego, José Ignacio.....	218
Urrutikoetxea Bengoetxea, José Antonio.....	264
Valentí i Camp, Santiago.....	113
Vallès i Ribot, Josep Maria.....	43, 51, 88, 89, 91
Velasco i Martín, Miquel Àngel.....	138
Ventosa i Calvell, Joan.....	77
Verdaguer i Callís, Narcís.....	57
Verde i Aldea, Josep.....	250, 251
Vergés i Vergés, Fermí.....	210
Viadiu i Vendrell, Josep.....	155, 158
Vidiella i Franch, Rafael.....	129
Vila i Comaposada, Marc Aureli.....	163
Vila i Dinarès, Pau.....	163
Vinyes i Ribas, Ricard.....	208, 210
Wilson, Thomas Woodrow.....	117
Xalabarder i Serra, Eduard.....	69, 121
Xirau i Palau, Antoni.....	187
Xirinachs i Damians, Lluís Maria.....	227
Ysàs i Solanes, Pere.....	222

ÍNDEX D'ORGANITZACIONS

Acció Catalana Republicana.....	160, 204, 213
Acció Catalana.....	125, 137, 159, 160, 177
Acció Comunista.....	218
Acció Cultural del País Valencià.....	226
Acció Cultural Valenciana.....	167
Acció Republicana de Catalunya.....	125, 159, 177
Acció Republicana de Mallorca (ARM).....	168
Aliança de Partits Republicans Catalans.....	212
Aliança Nacional de Forces Democràtiques.....	212
Aliança Obrera.....	175, 189
Alternativa Republicana.....	247
Assemblea de Catalunya.....	226, 227, 229, 230, 231, 233, 238
Assemblea de Parlamentaris.....	234, 235
Assemblea d'Estudiants Independentistes d'Universitat (AEIU).....	244
Assemblea per la Unitat Popular.....	245
Associació Catalana de la Dona.....	238
Associació Catalanista d'Excursions Científiques.....	83
Associació Democràtica Popular de Catalunya (ADPC).....	217, 218
Associació Internacional de Treballadors (AIT).....	37
Associació per a la Delegació Olímpica de Catalunya.....	245
Associació per la Cultura de Mallorca.....	168

Associació Popular Catalanista.....	84
Associació Protectora de l'Ensenyança Catalana.....	83
Ateneu Barcelonès.....	78
Ateneu Enciclopèdic Popular	83
Ateneu Republicà de Gràcia	161
Bandera Negra.....	129
Bandera Roja.....	231
Bloc Català de Treballadors.....	227
Bloc d'Esquerra d'Alliberament Nacional (BEAN)	227, 228
Bloc Obrer i Camperol (BOC).....	84, 159, 171, 175, 181, 183, 189
Bloc Popular de Lleida.....	250
Bloc Republicà Autonomista (BRA).....	113, 114
Candidatures Independents de Progrés Municipal.....	260
Catalunya 2003.....	263
Catalunya Lliure.....	244, 245
Catalunya Nova.....	83
Centre Autonomista de Dependents del Comerç i de la Indústria (CADCI).....	83, 84, 99, 115, 121, 137, 188
Centre Català de l'Havana.....	130
Centre Català.....	51, 53, 54
Centre de Cultura Valenciana.....	166
Centre Escolar Catalanista.....	43, 54
Centre Excursionista de Catalunya.....	83
Centre Nacional Català.....	57
Centre Nacionalista Republicà (CNR).....	46, 59, 71, 73, 77, 78, 79, 80, 81, 82, 89, 94
Ciutadans pel Canvi.....	256
Club dels Federalistes.....	48
Col·lectiu Comunista de Catalunya.....	241
Comissió Obrera Central de Barcelona.....	221

Comissió Obrera Nacional de Catalunya	221
Comissions Obreres (CCOO)	221, 222, 231
Comitès de Solidaritat amb els Patriotes Catalans (CSPC).....	243
Confederació d'Esquerra Catalana.....	246
Confederació de Sindicats Unitaris de Treballadors.....	238
Confederació Nacional del Treball (CNT).....	115, 116, 129, 155, 156, 158, 171, 175, 183, 184, 203, 204, 213, 214
Consell de Forces Polítiques de Catalunya..	226, 233, 234, 238
Consell General de Catalunya.....	234, 235
Consell Nacional de Catalunya (CNC, Carles Pi i Sunyer)...	208, 209, 210, 211, 212
Consell Nacional de Catalunya (Lluís Companys).....	208
Consell Nacional de la Democràcia Catalana (CNDC)	212, 213
Convergència Democràtica de Catalunya.....	226, 233, 238
Convergència i Unió (CiU)	239, 240, 246, 255, 256, 263, 265
Convergència Socialista de Catalunya (CSC)	215, 232, 233, 237, 250
Coordinadora de Forces Polítiques de Catalunya.....	229
Cors de Clavé	83
Crida a la Solidaritat en Defensa de la Llengua, la Cultura i la Nació Catalanes	240, 243, 244
Els Verds-Esquerra Verda.....	261
Entesa Catalana de Progrés.....	264
Entesa de l'Esquerra Catalana	241
Entesa dels Catalans	234
Entesa dels Nacionalistes d'Esquerra.....	241, 242, 259
Esquerra Catalana.....	246
Esquerra Catalanista.....	67
Esquerra Comunista.....	175, 189

Esquerra de Catalunya	238
Esquerra Democràtica de Catalunya.....	226, 233, 238
Esquerra Nacional.....	247
Esquerra Republicana Balear	168
Esquerra Republicana de Catalunya (ERC).....	46, 82, 84, 85, 88, 94, 99, 112, 114, 116, 159, 160, 161, 162, 163, 168, 177, 178, 182, 183, 187, 188, 197, 199, 200, 204, 206, 209, 210, 211, 213, 214, 215, 226, 229, 231, 233, 234, 237, 238, 239, 240, 241, 242, 243, 244, 245, 246, 247, 248, 249, 250, 254, 257, 263, 264, 265, 266
Esquerra Republicana del País Valencià.....	166, 167
Esquerra Unida i Alternativa (EUiA).....	260, 261, 263, 264, 265, 266
Esquerra Valenciana.....	166, 167
Estat Català (1922-1931).....	59, 123, 126, 128, 129, 130, 131, 147, 159, 175, 213
Estat Català (sector d'ERC)	131, 161, 182, 187
Estat Català (1936..)	132, 181, 208, 213, 234, 238
Estat Català-Partit Proletari.....	131, 182
Euskadi Sozialisten Batasuna.....	218
Euskadi Ta Askatasuna (ETA).....	264, 265
Fabian Society	69
Federació Anarquista Ibèrica (FAI).....	203, 204
Federació Catalana del PSOE	135, 136, 152, 195
Federació Comunista Catalano-Balear.....	159, 171
Federació Comunista Ibèrica	175
Federació Democràtica Nacionalista (FDN) ..	66, 119, 120, 121, 122, 123, 124, 126
Federació Nacional d'Estudiants de Catalunya.....	208, 244
Federació Obrera d'Unitat Sindical.....	192

Federació Republicana Socialista de l'Empordà.....	161
Federació Socialista de Catalunya-PSOE.....	249, 251, 254
Foment del Treball Nacional.....	57
Foment Republicà de Sants.....	161
Foment Republicà Nacionalista de Reus.....	161
Forces Socialistes Federals.....	232
Frente de Liberación Popular.....	218
Front de la Llibertat.....	213, 215
Front d'Esquerres.....	188, 190, 210
Front Nacional de Catalunya (FNC).....	207, 208, 213, 214, 216, 223, 226, 227, 229, 233, 241, 245, 251
Front Obrer de Catalunya (FOC).....	217, 218, 222, 223, 232, 237
Front Popular.....	168, 169, 190
Front Universitari Català.....	213
Fundació Josep Irla.....	166, 211, 215, 227, 241
Grup d'Independents pel Socialisme.....	250
Independentistes dels Països Catalans.....	226, 242
Independents per l'Esquerra Nacional.....	242
Iniciativa per Catalunya (IC).....	242, 257, 259, 260
Iniciativa per Catalunya-Verds (ICV).....	261, 263, 264, 265, 266
Iniciativa-Els Verds.....	260
Institut d'Estudis Catalans.....	49, 225, 226
Internacional Liberal.....	226
Izquierda Unida (IU).....	260, 261
Joventut Nacionalista La Falç.....	84, 85, 121
Joventut Regionalista.....	166
Joventut Nacionalista de la Lliga.....	125
Joventut Nacionalista Obrera.....	124
Joventut Republicana de Lleida.....	114, 161

Joventut Socialista Revolucionària.....	218
Joventuts d'Esquerra Republicana de Catalunya (JERC)....	244, 245
Joventuts d'Esquerra Republicana - Estat Català (JEREC).	187
Joves Independentistes Revolucionaris.....	244, 245
Lliga Catalana.....	57
Lliga de Catalunya.....	54
Lliga Regionalista.....	25, 57, 58, 59, 71, 72, 73, 75, 78, 82, 84, 87, 88, 93, 99, 100, 101, 102, 113, 116, 120, 121, 123, 173, 177, 197
Lo Rat-Penat.....	166
Maulets.....	244
MDT-IPC.....	244, 245
MDT-PSAN.....	244
Minyons de Muntanya.....	85
Moviment d'Esquerra Nacionalista.....	242
Moviment de Defensa de la Terra (MDT).....	227, 243, 244
Moviment Febrer 62.....	217
Moviment Socialista de Catalunya (MSC)....	146, 148, 213, 214, 215, 217, 223, 229, 232, 237, 250
Nacionalistes d'Esquerra.....	226, 228, 240, 241, 242
Nosaltres Sols.....	132, 208
Orfeó Català.....	83
Organització Comunista d'Espanya-Bandera Roja.....	232
Organització Revolucionària de Treballadors.....	232
Pacte Democràtic per Catalunya.....	226
Palestra.....	84, 85
Partido Comunista de España (PCE)...	129, 171, 175, 189, 195, 201, 204, 215, 218, 250, 257, 258, 260
Partido Republicano Radical Socialista.....	162
Partido Republicano Reformista.....	114

Partido Socialista Obrero Español (PSOE)..	135, 137, 139, 151, 152, 183, 189, 195, 214, 249, 250, 253, 256
Partit Carlí de Catalunya.....	233
Partit Català Proletari (PCP).....	84, 131, 188, 195
Partit Catalanista Republicà.....	160, 177
Partit Comunista Català.....	171
Partit Comunista de Catalunya.....	195
Partit dels Comunistes de Catalunya (PCC).....	258, 259, 260
Partit dels Socialistes de Catalunya (PSC).....	218, 232, 240, 249, 251, 252, 253, 254, 255, 256, 257, 258, 263, 264, 265, 266
Partit dels Socialistes de Catalunya-Congrés.....	215, 237, 249, 250, 251
Partit dels Socialistes de Catalunya-Reagrupament...	215, 226, 250, 251
Partit del Treball de Catalunya.....	234, 238
Partit Democràtic.....	27
Partit Liberal Català.....	226
Partit Nacionalista Català.....	131, 208
Partit Nacionalista Republicà d'Esquerra (PNRE).....	187, 188
Partit Obrer d'Unificació Marxista (POUM).....	175, 189, 190, 192, 203, 204, 212, 213, 214, 218, 250
Partit per la Independència (PI).....	247, 248
Partit Popular (PP).....	263
Partit Popular de Catalunya.....	233, 250
Partit Republicà Autonomista.....	167
Partit Republicà Català (PRC).....	113, 114, 115, 116, 121, 128, 131, 161, 162
Partit Republicà Democràtic Federal (PRDF).....	27, 28, 29, 50, 51
Partit Republicà Federal de Mallorca (PRFM).....	168

Partit Republicà Radical.....	99, 100
Partit Republicà Radical Socialista Independent.....	168
Partit Separatista Revolucionari de Catalunya (PSRC).....	131
Partit Socialista d'Alliberament Nacional (PSAN).....	223, 224, 226, 227, 229, 233, 238, 241, 242
Partit Socialista d'Alliberament Nacional-Provisional..	226, 232, 242
Partit Socialista de Catalunya.....	214
Partit Socialista Unificat de Catalunya (PSUC).....	189, 195, 196, 197, 198, 200, 201, 203, 204, 213, 214, 215, 216, 219, 221, 222, 223, 229, 231, 232, 233, 234, 237, 250, 254, 257, 258, 259
Proa	166
Reagrupament Socialista i Democràtic de Catalunya.....	215, 233, 250
Renovadors d'Esquerra Republicana de Catalunya.....	242
Sindicat Democràtic d'Estudiants de la Universitat de Barcelona.....	218
Sindicat Lliure.....	116
Sindicat Vitivinícola de Trullars.....	58
Socialistes de Catalunya (PSC-PSOE).....	234, 249, 250
Solidaritat Catalana	87, 88, 89
Tercera Via.....	247
Terra Lliure.....	243, 245
Unió Catalanista.....	46, 54, 57, 59, 61, 62, 66, 67, 68, 69, 79, 84, 87, 88, 120, 121, 131, 136
Unió de Rabassaires.....	116, 204, 213
Unió Democràtica de Catalunya (UDC)	207, 213, 229, 233
Unió Federal Nacionalista Republicana (UFNR).....	66, 73, 81, 84, 87, 89, 90, 91, 93, 94, 99, 100, 113, 114, 116, 121, 136, 178

Unió General de Treballadors (UGT).....	84, 136, 203, 204, 213
Unió Regionalista.....	57
Unió Republicana.....	79, 87, 89
Unió Socialista de Catalunya (USC).....	68, 138, 151, 152, 159, 163, 177, 183, 195, 196, 214
Unión de Centro Democrático.....	250
Unitat Nacionalista.....	227

ÍNDEX DE PUBLICACIONS

<i>Acció Valenciana</i>	167
<i>Arch de Sant Martí, L'</i>	41, 45
<i>Avenç, L'</i>	39, 156, 229
<i>Barretina, La</i>	28
<i>Crit de la Pàtria, El</i>	165
<i>iCu-Cut!</i>	87
<i>Diari Català</i>	48, 49
<i>Diario de Barcelona</i>	25
<i>Diario de Sesiones del Congreso</i>	120, 124, 127
<i>Diluvio, El</i>	28
<i>Endavant</i>	149, 150
<i>Espill, L'</i>	225
<i>Estado Catalán, El</i>	39, 48
<i>Federalista, El</i>	39
<i>Fraternidad, La</i>	27
<i>Humanitat, La</i>	106
<i>Indépendant, L'</i>	58
<i>Independencia, La</i>	39
<i>Levante</i>	225
<i>Meridià</i>	105
<i>Nació, La</i>	68
<i>Nostra Revista, La</i>	225
<i>Nous Horitzons</i>	219

<i>Opinió, L'</i>	161, 162, 187
<i>Poble Català, El</i>	71, 72, 77, 91, 94, 95
<i>Publicitat, La</i>	105, 120, 152, 183
<i>Quaderns del Cercle</i>	51
<i>Rat-Penat, Lo</i>	165
<i>Recerques</i>	121
<i>Renaixensa, La</i>	40, 41, 63
<i>Renaiximent</i>	165
<i>Republicano, El</i>	27
<i>Revista Catalana</i>	42
<i>Revista de Catalunya</i>	110
<i>Revista Jurídica de Cataluña</i>	72
<i>Solidaridad Obrera</i>	155, 177
<i>Tralla, La</i>	63, 127
<i>València Nova</i>	165
<i>Veü de Catalunya, La</i>	58, 59, 87
<i>Veü del Montserrat, La</i>	53

BIBLIOGRAFIA BÀSICA

ALQUÉZAR, Ramon; MARÍN, Enric; MORALES, Mercè (coords.): *Esquerra Republicana de Catalunya. 70 anys d'història (1931-2001)*, Barcelona, Columna-ERC, 2001.

AMETLLA, Claudi: *Memòries polítiques*, Barcelona: Pòrtic-Distribucions Catalònia-Selecta, 1963-1986. 5 vols.

ANTÓN, Joan; CAMINAL, Miquel (coords.): *Pensamiento político en la España contemporánea (1800-1950)*, Barcelona, Teide, 1992.

BALCELLS, Albert (curador): *El pensament polític català. Del segle XVIII a mitjan segle XX*, Barcelona, Edicions 62, 1988.

BALCELLS, Albert (dir.): *Història de Catalunya*, Barcelona, L'esfera dels llibres, 2004.

BALCELLS, Albert: *Història del nacionalisme català. Dels orígens al nostre temps*, Barcelona, Generalitat de Catalunya-Departament de la Presidència, 1992.

BENET, Josep: *Marxisme català i qüestió nacional catalana, 1930-1936*, París, Edicions Catalanes de París, 1977.

COLOMER, Josep Maria: «Espanyolisme i catalanisme. La idea de nació en el pensament polític català, 1939-1979», Barcelona, *L'Avenç*, 1984.

CUCURULL, Fèlix: *Orígens i evolució del federalisme català*, Barcelona, Arts Gràfiques Rafael Salvà, 1970.

CUCURULL, Fèlix: *Panoràmica del nacionalisme català*, París, Edicions Catalanes de París, 1975. 6 vols.

CUCURULL, Fèlix: *Consciència nacional i alliberament*, Barcelona, La Magrana, 1978.

CUCURULL, Fèlix: *El fet nacional català a través de la història*, Barcelona, La Magrana, 1978.

DÍAZ, Daniel: *El Front Nacional de Catalunya, 1939-1947*, Barcelona, La Magrana, 1987.

DUARTE, Àngel: *Història del republicanisme a Catalunya*, Vic-Lleida, Eumo-Pagès, 2004.

FONTANA, Josep: *La fi de l'Antic Règim i la industrialització (1787-1868)*, Barcelona, Edicions 62, 1991. Vol. V de la *Història de Catalunya* dirigida per Pierre Vilar.

GONZÁLEZ CASANOVA, José Antonio: *Federalisme i autonomia a Catalunya (1868-1938)*, Barcelona, Curial, 1974.

HURTADO, Amadeu: *Quaranta anys d'advocat. Història del meu temps (1894-1936)*, Barcelona, Ariel, 1967-1969. 2 vols.

- IVERN, Maria Dolors: *Esquerra Republicana de Catalunya, 1931-1936*, Barcelona, Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 1989. 2 vols.
- IZQUIERDO, Santiago: *República i autonomia. El difícil arrelament del catalanisme d'esquerres, 1904-1931*, Catarroja, Afers, 2006.
- MARTÍN RAMOS, Josep Lluís; FONT, Jordi; MORALES, Mercè (coords.): *La pàtria dels humans. Història del socialisme català*, Barcelona, Edhasa, 2003.
- MOLAS, Isidre: *Les arrels teòriques de les esquerres catalanes*, Barcelona, Edicions 62, 2001.
- MOLAS, Isidre (ed.): *Diccionari dels Partits Polítics de Catalunya. Segle XX*, Barcelona, Enciclopèdia Catalana, 2000.
- RIQUER, Borja de; CULLA, Joan B: *El franquisme i la transició democràtica (1939-1988)*, Barcelona, Edicions 62, 1989. Vol. VII de la *Història de Catalunya* dirigida per Pierre Vilar.
- SALLÉS, Anna: *Quan Catalunya era d'Esquerra*, Barcelona, Edicions 62, 1986.
- TERMES, Josep: *Federalismo, anarcosindicalismo y catalanismo*, Barcelona, Anagrama, 1976.
- TERMES, Josep: *De la Revolució de Setembre a la fi de la Guerra Civil (1868-1939)*, Barcelona, Edicions 62, 1989. Vol. VI de la *Història de Catalunya* dirigida per Pierre Vilar.

TERMES, Josep: *Història del catalanisme fins al 1923*, Barcelona, Pòrtic, 2000.

TERMES, Josep: *Les arrels populars del catalanisme*, Barcelona, Empúries, 1999.

TERMES, Josep; COLOMINES, Agustí: *Patriotes i resistents. Història del primer catalanisme*, Barcelona, Editorial Base, 2003.

UCELAY DA CAL, Enric: *La Catalunya populista. Imatge, cultura i política*, Barcelona, La Magrana, 1982.

Panoràmica de l'esquerra nacional

Aquest llibre, que obre la col·lecció «Biblioteca de l'esquerra nacional», presenta de forma sintètica les aportacions de l'esquerra catalana al pensament polític des de mitjan segle XIX fins ara mateix. De Francesc Pi i Margall a Valentí Almirall, de Domènec Martí i Julià a Salvador Seguí, d'Andreu Nin a Manuel Serra i Moret, tot passant per Carles Pi i Sunyer o Antoni Rovira i Virgili. Aquest recorregut pel catalanisme d'esquerra és també un recorregut per les seves organitzacions, èxits i fracassos.

Santiago Izquierdo i Ballester (Barcelona, 1968)

Doctor en Història. Professor d'Història Contemporània a la Universitat Oberta de Catalunya i a la Universitat Pompeu Fabra. Entre d'altres, ha escrit *Pere Corominas (1870-1939)* (2001), *Bartomeu Robert i Yarzabal (1842-1902)*, *Medicina i compromís polític* (2002) i *República i autonomia. El difícil arrelament del catalanisme d'esquerres, 1904-1931* (2006).

